

Sociálne siete
v knihe

Marjane **Satrapi** Jana **Bodnárová** John **Boyne**
Mariana **Enriquez** Bernardine **Evaristo** Kazuo **Ishiguro**

Knížná Revue

4

☞ **Mesačník o knihách**

© Stanislav Ondruš: Suddenly (2022)

www.litcentrum.sk XXXIII. ročník číslo 4 20. apríl 2023

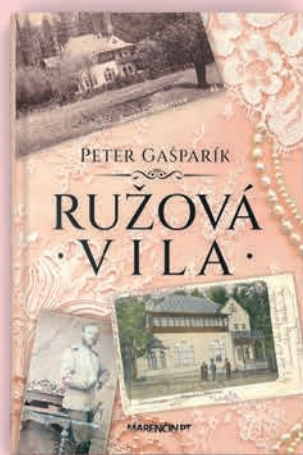
Cena 3,00 €

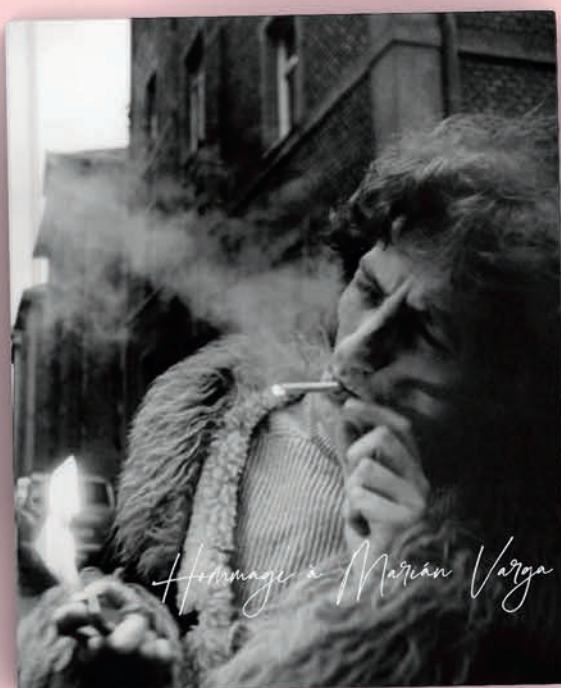
<70

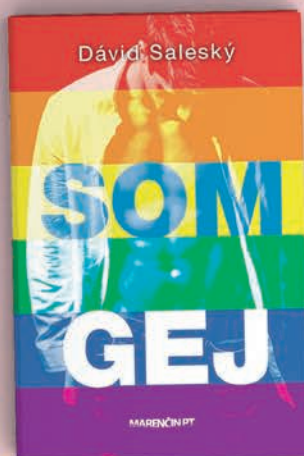
u.

u.

u.

Vydanie označených kníh z verejných zdrojov podporil

u. fond na podporu umenia

MARENČIN PT

Editoriál

Marek Vadas
Šéfredaktor

Na obálke nás v aprílovom čísle víta dielo Stanislava Ondruša „Suddenly“. Súvislé farebné línie na ňom narušujú nový element, kruh, ktorý v usporiadanej štruktúre rozbieha schému a vytvára nový priestor.

V novom čísle *Knížnej revue* sa venujeme fenoménu sociálnych médií, ktoré majú potenciál ohroziť spôsob myslenia i základy demokracie, silu meniť osudy ľudí aj charakter spoločnosti. Maik Fielitz a Holger Marcks vo svojej knihe sledovali, ako sociálne siete zmenili súčasné podoby fašizmu a ako fašizmus mení sociálne siete. Nová internetová realita zasahuje čoraz viac aj do fikcie a je hlavnou témou renomovaných autorov: tentoraz si všimáme romány *Komnata ozvien* od Johna Boyna a *Deti, náš poklad* od Delphine de Vigan. Zaoberáme sa žánrovou literatúrou – sci-fi novinkou nobelistu Kazua Ishigura *Klára a Slnko*, fantasy dystopiou *Zástup* egyptskej autorky Basme Abd al-Azíz, alebo komiksom *Persepolis*, v ktorom Marjane Satrapi spomína na svoje detstvo na pozadí premeny Iránu na militantnú teokraciu. Marek Čabák pritom upozorňuje na politické paralely s extrémami v našich končinách. V ukrajinskom seriáli prinášame reportáž z nezmyselnej ruskej okupácie Černobyľskej jadrovej elektrárne. Do ďalších čísel pre vás pripravujeme výnimočné texty reflektujúce vojnu od Sofie Andruchovyč, Oleksandra Mycheda, alebo Serhija Žadana.

Prijemné čítanie!

Marek Vadas

Obálka © Stanislav Ondruš:

Suddenly (2022)

Logo s. 3 © Danglár, FOREVER! BOOKS

Obsah

- ➔ **Aktuality**
Na veľtrhu v Bologni (Dado Nagy) / Noc literatúry v SNG / Strážay a Skácel vo Varšave (Milan Novotný) / Zlatá vlna 2023 / Slovenskí autori v prekladoch 4
Literárnokritická reflexia slovenskej literatúry (Eva Palkovičová) 5
- ➔ **Rozhovor**
Byť porotcom je služba pre mňa / Z rozhovoru s Petrom Borkovcom (Daniel Domorák) 6
Stále s českou literatúrou vedieme dialóg / Rozhovor s Michalom Tallom (Dominika Madro) 7
- ➔ **Reportáž z Ukrajiny**
Jadrový asketizmus počas vojnového stavu (Viera Kuriko) 8
- ➔ **Sociálne siete**
Fašizmus nezmizol, zmenil jazyk / Maik Fielitz, Holger Marcks: Digitálny fašizmus (Dušan Ondrušek) 10
Zlatička a priestupná obrazovka / Delphine de Vigan: Deti, náš poklad (Ivica Ruttkayová) 12
Vymeníme súkromný život za verejný? / John Boyne: Komnata ozvien (Matej Rumanovský) 13
- ➔ **Sci-fi**
V chladných lúčoch vychádzajúceho Slnka / Kazuo Ishiguro: Klára a Slnko (Martin Boszorád) 14
- ➔ **Fantasy**
Byrokracia ako najvyšší trest / Basma Abd al-Azíz: Zástup (Dominika Madro) 16
- ➔ **Samizdat**
Obraz o dobe a ľuďoch ako spomienka a memento / Ludmila Pastierová (ed.): Fenomén samizdat (Gabriela Rakúsová) 18
- ➔ **Prekladateľ a jeho autor**
Dievča, žena, experimenty / Bernardine Evaristo: Dievča, žena, iné (Lucia Halová) 20

- ➔ **Južná Amerika**
Argentínska trauma / Mariana Enriquez: Svoj podiel noci niesť (Paulína Šišmišová) 22
Brazílske legendy / Regina Guerra (ed.): Brazílske legendy (Silvia Ruppeldtová) 23
- ➔ **Poézia**
Všetko, čo viem, je nepriehľadné sklo / Derek Rebro: Nežnosť rozkladu (Eva Urbanová) 24
- ➔ **Komiks**
Bublíny, ktoré neprikrášľujú ani nezatajujú / Marjane Satrapi: Persepolis (Marek Čabák) 26
- ➔ **Výtvarné umenie**
Výzva do dialógu / Jana Geržová, Daniela Čarná, Juraj Čarný: Ladislav Čarný (Ján Kralovič) 28
- ➔ **Z nových kníh**
Anotácie 30
- ➔ **Recenzie**
Jana Bodnárová: Patchwork v bielej (Dominika Madro), Ján Kudlička: Denníky (Gabriela Rakúsová), Laura Conti: Cecília a čarodejnice (Katarína Gecelovská), Thomas Savage: Sila psa (Katarína Labudová), Francesca Melandri: Eva spí (Matej Rumanovský), Alena Mornštajnová: Tiché roky (Patricia Gabrišová), Mária Bidelnicová: Reštaurovanie (František Hruška), Peter Derňár: Adam a Eva (Juraj Búry), Tomi Kontio: Pes menom Mačka (Veronika Čigarská) 32

Na veľtrhu v Bologni

Bolonský veľtrh detskej knihy 6. – 9. marca oslavoval svoje šesťdesiate výročie a na pestrom sprievodnom programe to bolo cítiť. Na rozdiel od megaveľtrhov vo Frankfurtu či v Londýne v Bologni možno menej vnímať obchod a viac zážitok z krásnych kníh a podnetov od najlepších vydavateľov z celého sveta. Doslova na každom kroku tu môžeme nájsť niečo výnimočné – výstavy ilustrátorov najkrajších detských kníh z celého sveta či víťazov rôznych ocenení – napríklad Bologna Ragazzi Award, do ktorej sa tento rok zapojilo 644 vydavateľov z 59 krajín. A každú z nich máte možnosť vziať do ruky, prelistovať, prípadne kúpiť. Minulý rok sa do výberu stovky najkrajších kníh dostala aj slovenská publikácia *Etiketa* Marty Matusovej. Len veľkých ilustrátorov bolo v rámci veľtrhu jedenásť. Návštevníci si mohli vyhľadať sekcie venované komiksu, prekladateľom, autorom, literárnym agentom, prípadne začínajúcim ilustrátorom, ktorí pred stánkami renomovaných vydavateľstiev čakali v radoch na posúdenie svojich diel. Nehovoriac o výbere množstva zaujímavých a podnetných diskusií na aktuálne témy – od podôb cenzúry detských kníh v rôznych častiach sveta cez boom africkej literatúry až po tému umelej inteligencie – najmä v oblasti ilustrovania.

Bude pre ilustrátorov umelá inteligencia skôr pomocníkom poskytujúcim nové možnosti alebo, naopak, smrteľným nebezpečenstvom? Kvalitné knižné ilustrácie vznikajú práve a dlho, a preto nie sú lacné. Vydavateľstvá zvyčajne sledujú najmä zisk a z úsporných dôvodov dajú prednosť ilustrátorským remixom, ktoré umelá inteligencia dodá takmer okamžite a za minimálnu cenu. Z vystúpení zástupcov jednotlivých ilustrátorských združení bolo cítiť obavy a snahu pripraviť sa na ochranu svojich autorských práv.

V slovenskom stánku sa striedali zahraniční aj slovenskí vydavatelia, ilustrátori, prekladatelia, novinári, študenti slovenského lektorátu Bolognskej univerzity vo Forli s pedagógom doc. Ivanom Šušom a množstvo ďalších knižných profesionálov a milovníkov krásnych kníh.

☛ Dado Nagy

Noc literatúry v SNG

Už 15. ročník Noci literatúry sa tento rok uskutočnil 17. mája v zrekonštruovanej budove Slovenskej národnej galérie v Bratislave a v ďalších 16 mestách Slovenska. Účasť prislúbila Božidara Turzonovová, Lucia Hurajová, Anežka Petrová, Kristína Svarinská, Judit Pecháček, Peter Šimun, Ivan Gogál, Juraj Hrčka, Štefan Martinovič a ďalší. Čítať budú úryvky z 18 slovenských prekladov súčasných európskych autoriek a autorov zo 14 krajín: z Portugalska, Írska, zo Švajčiarska, Česka, Francúzska, Poľska, Maďarska, Nemecka, Rakúska, Španielska, Talianska, Belgicka, Holandska a z Ukrajiny. Slovensko bude reprezentovať vlaňajší víťaz Anasoft litery – kniha Stanislava Rakúsa *Lútosťivosť*. Projekt organizuje České centrum v Bratislave v spolupráci s kultúrnymi inštitútmi siete EUNIC, veľvyslanectvami a Zastúpením Európskej komisie na Slovensku. Podrobnosti o podujatí sú na webovej stránke Českého centra a fejsbukovej stránke Noci literatúry. Noc literatúry ako medzinárodné podujatie sa zároveň uskutoční aj v desiatkach českých a európskych miest.

☛ České centrum Bratislava

Strážay a Skácel vo Varšave

V Štátnom vydavateľskom inštitúte vo Varšave sa v polovici marca uskutočnila prezentácia poľských prekladov tvorby **Štefana Strážaya** a **Jana Skácela**. Ich tvorbu predstavili poľskí prekladatelia **Zbigniew Machej** a **Michał Tabaczynski**. Prezentácia, spojená s prednesom básní v jazykových origináloch i poľských prekladoch, sa v zaplnenej čítarni inštitútu stretla s pozitívnym ohlasom. Podujatie pripravil Štátny vydavateľský inštitút vo Varšave s podporou Slovenského inštitútu vo Varšave a Českého centra v Poľsku, ktoré chcú pokračovať v spolupráci pri prezentácii slovenskej i českej literárnej tvorby aj v budúcnosti.

☛ Milan Novotný

riaditeľ Slovenského inštitútu vo Varšave

Zlatá vlna 2023

Cena za poéziu Zlatá vlna vstúpila do svojho 5. ročníka. Občianske združenie Novotvar, ako hlavný organizátor ceny, oznámilo zloženie odbornej poroty. Tvoria ju: poetka, filmová teoretička a prekladateľka Mária Ferenčuhová, literárna vedkyňa a kritička Jana Juhásová a básnik, textár, prekladateľ a publicista Ján Štrasser. Porota hodnotí básnické knihy, ktoré vyšli v predchádzajúcom kalendárnom roku, okrem kníh napísaných porotcami, organizátormi a spoluorganizátormi. Zoznam troch až siedmich nominovaných diel zverejní na konci mája. Laureáta alebo laureátku Ceny Zlatá vlna 2023 vyhlási v októbri na medzinárodnom literárnom festivale Novotvar v Bratislave.

☛ O. Z. Novotvar

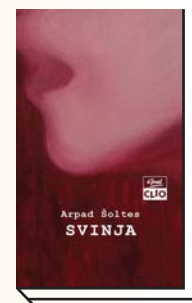
Preklady

Slovenskí autori v prekladoch

Foto: Marek Vadas

Ivana Dobrakovová: سمش تحت ونيروت (Pod slnkom Turina)
Sefsafa Publishing House, 2023 (EG)
Preklad: Khalid El Biltagi

Arpád Soltész: Svinja (Sviňa)
Clio d. o. o., 2022 (RS)
Preklad: Zdenka Valent Belič

Monika Kompaniková: Piektá laiva (Piata lod')
SIA Petergailis, 2022 (LV)
Preklad: Aiga Veckalne

Peter Šulej: Zajedno (Spolu)
Meandar Media, 2022 (HR)
Preklad: Maja Novković

Literárnokritická reflexia slovenskej literatúry

Aj keď sa niekedy môže zdať, že každoročne v marci sa pozornosť laickej i profesionálnej čitateľskej verejnosti zúži najmä do finálovej desiatky kandidátov na zisk najznámejšej slovenskej literárnej ceny, pravdou je, že plody minuloročnej literárnej tvorby sú omnoho bohatšie a rôznorodejšie. Aj preto sa 28. marca v Ústave slovenskej literatúry SAV zišlo sedem literárnych vedcov a vedkýň, aby spolu s ostatnými prítomnými uvažovali a diskutovali o ďalších rozmeroch súčasnej slovenskej poézie a prózy.

Prelínanie beletrie a dokumentu

Fenoménom súčasnej prozaickej tvorby, ktorý na stretnutí vzbudil azda najviac ohlasu, sa ukázalo prelínanie beletrie a dokumentárnej prózy. Autori a autorky sa nechávajú inšpirovať osudom reálnej osobnosti (Jakub Juhász: *PS, Anna Grusková: Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej*), konkrétneho miesta či oblasti (Ján Púček: *Karpaty! Potulky po skutočnej i vymyslenej krajine*, Marek Hudec: *Uzol. Vojnový príbeh Nových Zámkov*), historickými udalosťami a fenoménmi (Lukáš Onderčanin: *Utópia v Leninovej záhrade*) v rôznej miere, pritom čerpajú z vlastného výskumu alebo z dostupných vedeckých zdrojov, no nevzdávajú sa vlastného autorského subjektu, ktorý je v rozprávaní silne prítomný.

Vladimír Barborík, Karol Csiba, Radoslav Passia a Magdalena Bystrzak spolu s ostatnými uvažovali aj o tom, že rozdielna estetická úroveň výsledných spracovaní súvisí s rozdielom medzi produktívnym využitím historického podnetu a jeho zneužitím. Tie vydarenejšie knihy totiž otvárajú aj nepríjemné a nové témy (bombardovanie Nových Zámkov alebo projekt Interhelpe), prípadne spochybňujú a dopĺňajú zaužívané pohľady na témy mnohokrát prebraté (ako pozitívny príklad uviedol V. Barborík staršie *Nedelné šachy s Tisom S. Lavríka*). A ak pritom rozprávač/autor necháva veľkorysý priestor vlastnému Ja a vnáša do rozprávania aj svoj vzťah k udalostiam, postavám, priestoru, možno aj ironicky popisuje svoj (nie vždy úspešný) proces bádania a písania, nerobí to na úkor témy, nekriví dejiny, nevtláča násilne postavám svoje predstavy o nich, ale je medzi nimi súhra, ktorá obohacuje a dynamizuje všetky zložky rozprávania.

Veľké dejiny zasahujúce do každodenného života rodín a rodov sa objavili aj

v trojici kníh ženských autoriek, ktoré Radoslav Passia zoskupil do svojej úvahy nielen na základe rodovej príslušnosti autoriek a spoločnej témy rodinných histórií, ale aj pre ich regionálnu ukotvenosť: Beata Balogová situuje svoj román *Kornélie* na Gemer, Emília Sičáková Beblavá sa v románe *Korene* venuje multikonfesionálnemu a multikultúrnemu regiónu východného Slovenska a rodinná sága Slavky Liptákovej *Krajina matiek* sa viaže na Levočú. Hoci tieto autorky rôzneho profesijného zamerania chcú rozprávať príbehy predovšetkým preto, aby sa rodová pamäť uchovala aj po ďalšie generácie, ich diela, nech už akokoľvek vydarené po estetickú stránku, plynulo nadväzujú na výrazné línie slovenskej prózy, ktorú reprezentujú M. Krajňak či M. Zelinka (východné Slovensko), K. Mikszáth, M. Jókai, ale aj M. Milčák (Gemer) alebo I. Habaj, D. Kapitáňová, P. Rankov či P. Balko (južné Slovensko).

Poézia aj „poézia“

Pozornosť si zaslúžila aj minuloročná poézia. Ivana Hostová sa podelila o svoje náhľady na najnovšiu zbierku Ivana Štrpku *Hermovská chôdza*. Hoci podľa nej sa medzičasom „z bežcov stali chodci“, skonštatovala, že ju Štrpkova poézia napriek priznanému opakovaniu a varírovaniu rovnakých motívov, ktoré sú často „výhonkami predchádzajúcich Štrpkových meandrov“, neprestáva baviť. Eva Urbanová zase postavila vedľa seba zbierku Luboslava Adamuščina *Tiché veci* a Mirky Ábelovej *Dom*, ktoré spája téma odchodu z mesta. Hoci v prvom prípade ide o tzv. „autora etického gesta“ (termín Jany Juhásovej) skúmajúceho napätie tichých okamihov a v druhom

o autorku štylizujúcu sa do pozície hlučnej rebelky, E. Urbanová upozornila na fakt, že Adamuščinovi sa napriek tendencii ku gnómickejšiemu darí v motívoch cesty nachádzať ambivalenciu, napätie a viacvrstevnatosť, kým Ábelová napriek svojmu deklarovanému nonkonformizmu upadá do verbalizmu a celkom konformných stereotypov viazucich sa na protiklad mesta a vidieka.

Záver stretnutia patrilo „pandemickej“ poézii, ktorú s nadhľadom predstavil Viliam Nádaskay. Upozornil na niektoré bizarné a naivné veršovačky, ku ktorým niekoľkých tvorcov popchol pobyt v karanténe, ale vyzdvihol aj rafinovanejšie a hlbšie pokusy poézie reagovať na neobvyklú a pre básnikov a poetky aj inšpirujúcu situáciu. Za najzaujímavejšie výpovede označil pandemické básne Ruženy Šípkovej zo zbierky *Moje srdce hrá na rozladených bicích* a básne Dominika Želinského zo zbierky *Teórie osobnosti* (obe zbierky vyšli už v roku 2021). Kým Želinský, ako poznamenala Eva Urbanová, si vybral tú ľahšiu cestu a k téme sa postavil s cynickým nadhľadom, Šípková dokázala do básní zdanlivo odľahčených a ironických prepašovať aj pocit úzkosti a prítomnosť smrti.

Príspevky, ktoré odznali na tomto stretnutí, si budete môcť prečítať na stránkach internetového časopisu Platforma pre literatúru a výskum (plav.sk).

✉ Eva Palkovičová

Byť porotcom je služba pre mňa

Z rozhovoru s českým básnikom, prekladateľom a členom poroty ceny Anasoft litera 2023 **Petrom Borkovcom** v podcaste *Knižná revue*.

✚ Daniel Domorák

Čím je členstvo v porote ceny Anasoft litera špecifické?

Špecifické je určite to, že sa posudzuje všetko, čo v danom roku vyšlo a spadá do kategórie beletrie. Tých kníh je veľa, nikdy som také niečo nezažil, a číta sa celý rok. Ale to bol jeden z dôvodov, prečo som to prijal. Hovoril som si – dobre, prečítam si všetko, čo vyšlo za jeden rok v krajine, ktorá mi je blízka, a takisto sa mi páčilo, že budem čítať aj žánre, ku ktorým sa zvyčajne nedostávam, možno v nich niečo nájdem. Slovenskú prózu istým spôsobom poznám, ale nie okrajovejšie veci. Celý rok zároveň prebiehajú stretnutia poroty, píšeme si. Prvé rozhodovanie o desiatke, ktoré máme za sebou, bolo extrémne dlhé.

Je členstvo v porote u nás docenené?

Pre mňa ide predovšetkým o zoznámenie sa s literatúrou, ktorú by som v takom rozsahu nečítal, a zároveň som bol pri tom s ľuďmi zo slovenskej literárnej kritiky a teórie, s ktorými bolo fajn hovoriť. Považujem to za službu pre mňa. Šiel som do toho bez predsudkov, nerozmýšľal som ani o tom, či tam nájdem podobné témy ako v súčasnej českej próze. Jednoducho som si čítal.

Sú v desiatke aj také knihy, ktoré vyvolajú kontroverzné reakcie alebo boli pri výbere poroty sporné?

Zobral som to tak, že sledujem, aký text ma vzrušuje, je iný ako sa u nás alebo tu píše. Som citlivý na literatúru, ktorá pracuje s rešeršami a dokumentmi. Nemal som iné hľadisko ako to, že som chcel nájsť niečo, čo ma vzrušuje, a pomenovať, prečo to tak je, prečo to považujem napríklad za vrstevnatý text atď. Nič také som nenašiel, tak som

si poradil ako hosť – niektoré slovenské porotkyne už v porote boli predtým, poznajú kontext, ale nič som si nepredstavoval. (...) Myslím si, že tá škála je žánrovo pestrá. Pri jednej knihe, ktorú som navrhol do desiatky s istým zveličením, ale uvedomoval som si, že si to viem obhájiť – a to *Mafiánske balady* Dušana Taragela – som potom zistil, že nie som sám. Musím povedať, že pri výbere sme sa spovedali zo svojich čitateľských zážitkov a pokúšali sme sa ich pomenovať tak, aby to ostatní pochopili. Nie nejakým hotovým vyhlásením, že „túto knihu tam chcem“, ale debatou.

Ak hovoríme o žánri, autori žánrovej literatúry v Česku sa ohradzujú voči tomu, že napríklad Magnesia litera nemá, resp. nemala pre ňu kategórie, pričom tzv. vážna literatúra je v ich očiach snobská. Táto kategória k cene pribudla, ale vedie sa o tom debata. Myslím si, že ak si prečítame niečo z tejto literatúry a môžeme to postaviť vedľa svojich obľúbených textov z tzv. vážnej literatúry, je našou povinnosťou venovať tomu pozornosť. A to sa tu čiastočne stalo.

Dostávajú porotcovia aj širšie zadania typu hľadisko spoločenského kontextu?

Nijaké iné zadanie ako to, že tie knihy treba nejakým spôsobom spracovať, nebolo. Priebežne sme ich označovali v tabuľke, pretože je to dôležité aj pre iných porotcov, aby sme vedeli, čo má kto prečítané. Ak niekto navrhne, že danou knihou sa netreba zaoberať a zhodnú sa na tom dvaja porotcovia, ďalší ju už nemusia čítať. A to je dosť dôležité, lebo tých kníh je veľa. Ale nijaké iné zadanie som nespomínal.

Koľko kníh tento rok vypadlo po prečítaní dvoma porotcami?

Dosť. Neviem presne, či tretina alebo polovica. Je tam veľa ženských románov, lifestyleových prózičiek, ezoliteratúra, regionálne kroniky. Pri tom pravidle, že ak sa dvaja zhodnú, knihu netreba čítať, je lákavá predstava, že prídem s niečím, čo kolegovia odmietajú. Boli také pokusy, trebárs pri knihách na okraji, pozrieť sa, či sa tam nedá nájsť niečo ako krásna scéna, ale nič také sa nestalo. Stačí sa pozrieť na prvých 30 strán.

Dá sa v sebe pri výbere potlačiť porovnanie tvorby jedného autora a skúsenosť s jeho predchádzajúcimi knihami?

Ak dielo autora poznáš, tak to zo seba nedostaneš. Predstavte si, že niekto píše tak, že sa vám to páči, a keď má päťdesiatpäť, začne písať úplne inak. Možno preto do poroty pozývajú ľudí mimo daný kontext. Pretože mne sa to nestane – málokedy poznám všetky knihy autora, ktorý je nominovaný. Ja k tomu prístupujem, akoby som poznal len tú jednu jeho knihu, ktorú mám pred sebou.

Ktorých kníh ste sa najviac držali bez ohľadu na to, či sa dostali alebo nedostali do desiatky?

Keď sme si na začiatku skúsili povedať, ktoré knihy by podľa nás mali byť jednoznačne v desiatke a na ktorých sa všetci zhodneme, zhoda bola veľmi malá. Myslím, že sa to stalo len pri dvoch tituloch. Takže istým spôsobom sa diskutovalo o každej a v niekoľkých fázach. Kniha sa odložila s otáznikom a potom sme sa k nej vracali. Ak by som mal konkrétne menovať, prvé, čo mi napadne, je *PS Jakuba Juhásza*. Jeho text považujem za mimoriadny a jeho dynamickosť, ktorá pripomína vír, je veľmi naliehavá. Niektoré porotkyne však mali pocit, že ten prúd je akýsi nepreškrtaný, no ja mám rozkecanosť tej knihy do istej miery rád. Pri každej knihe bola debata, pri každej sme sa pomerne veľa zdržali a nijaká nevyčnieva.

Bolo tento rok ťažké naplniť desiatku?

Myslím si, že mimo nezostala nijaká kniha, ktorú by niekto veľmi ľutoval. Od začiatku som mal vybraných osem kníh, o ktorých som si myslel, že tam majú byť a aj tam sú. **KR**

Celý rozhovor s Petrom Borkovcom a členkou minuloročnej poroty ceny Anasoft litera Tamarou Janecovou si môžete vypočuť v podcaste Knižná revue.

Stále s českou literatúrou vedieme dialóg

Rozhovor s Michalom Tallom, básnikom a porotcom poézie 22. ročníka českej knižnej ceny Magnesia Litera.

✚ Dominika Madro

Vnímal si pri hľadaní tých najlepších básnických zbierok nejaké rozdiely medzi sebou a českými porotcami?

Áno, rozdiely som vnímal, a časť z nich nebola iba vecou osobných vkusových preferencií. Slovenská a česká poézia sa po rozdelení spoločného štátu podelili značne odlišnými smermi, občas to bolo výrazne cítiť aj na tom, ako niektoré konkrétne zbierky posudzovala česká časť poroty a ako ja. Vyskytli sa knižky, pri čítaní ktorých som si priamo hovoril, že by v slovenskom kontexte zafungovali oveľa lepšie – a mali nepochybne aj širší kritický ohlas – než v tom českom, pretože viac komunikovali s jednotlivými líniami našej novodobej básnickej tradície. A naopak – tituly, ktoré českú časť poroty nadchli, mňa však nechávali úplne chladným. Aj takýmto zmiešaným česko-slovenským hodnotiacim dialógom však vieme obe scény a jednotlivé tradície opäť intenzívnejšie prepájať, čo ich vzájomne obohacuje. Napokon, presne o toto sa už roky usilujeme aj v súťaži Básne SK/CZ.

Vyhľadávali teda tvoje české kolegyně a kolega v básňach iné estetické kritériá ako ty?

Nepochybne to súvisí s už spomínaným odlišným vývojom básnických prúdov a poetík po rozdelení spoločného štátu, ale áno – uvediem jeden príklad za všetko. V Česku (a špecificky na Morave) je ešte stále mimoriadne silná línia poézie, ktorú pomocne a zjednodušujúco volám „krčmová“; pôvod má v umeleckom undergrounde, jej neoficiálnym hlavným mestom je Ostrava. Dará sa jej ale aj inde. Ide predovšetkým o rôzne bohémske (alebo dnes už skôr postbohémske) záznamy krčmových dobrodružstiev, pozorovaní nad pivom a pod. Opäť, vedome mimoriadne zjednodušujem. Čaru tejto poetiky som do istej miery schopný

rozumieť, zároveň mám ale pocit, že je dávno prekonaná, uviaznutá v kruhu, a že lípnutie na nej českej poézii ako takej škodí. Určite je to aj vec zvyku, treba však povedať, že česká časť poroty bola voči tomuto typu písania výrazne zhovievavejšia než ja.

Prečítal si kompletnú českú básnickú tvorbu za rok 2022. Čo o nej môžeš povedať, resp. je vidieť isté tendencie?

Čokoľvek poviem, pôjde o zjednodušenie. Snažiť sa zhrnúť celú ročnú produkciu a akosi ju univerzálne vystihnúť by bolo trúfalé aj pri päťmilionovom Slovensku, nieto ešte v dvojnásobne väčšom Česku. Poviem len toľko, že som čítal niekoľko desiatok kníh, každá mala svoj vlastný viac alebo menej presvedčivý hlas, svoj rukopis, svoje témy, svoju poetiku. Dovoľm si však iba jedno stručné pozorovanie: ročník považujem za pomerne slabý, pokiaľ ide o zbierky už etablovaných básnikov a poetiek. Naopak, pri debutoch sa vyskytlo výrazných kníh hneď niekoľko, čo ma pozitívne prekvapilo. V Česku rastie – a už aj pôsobí – veľmi silná mladá básnická generácia.

Načítal si si i predchádzajúce zbierky nominovaných autorov a autoriek alebo si pri výbere finalistov/finalistiek rozhodoval iba na základe ich poslednej zbierky?

Českú poéziu, rovnako ako tú slovenskú, sa dlhodobo snažím pravidelne sledovať a priebežne čítať nové zbierky. V Magnesii Litere ale nominujeme konkrétne knihy, nie autorov a autorky za celoživotné dielo; preto som sa musel vždy veľmi snažiť pozeráť na danú zbierku ako na samostatné dielo a neporovnávať ju príliš s predchádzajúcou tvorbou básnika či poetky. Samozrejme, takmer nikdy sa mi to nepodarilo, ten kontext má človek jednoducho

v hlave. Bez toho, aby som menoval konkrétne tituly, poviem, že aj pri diskusiách poroty často padal argument, že ide v prípade tej či onej zbierky o výrazný posun oproti predchádzajúcim knihám autora alebo autorky. Nadviažem ale ešte v krátkosti na pozorovanie, spomínané v predošlej odpovedi: nové zbierky minulé rok vydalo veľa etablovaných českých básnikov a poetiek. Pri čítaní veľkej väčšiny z nich – snád s výnimkou kníh, ktoré sme napokon nominovali – som však mal pocit, že ide opäť o to isté. Iste, existujú autori a autorky, ktorí a ktoré celý život takpovediac píšú tú istú knihu, a stále je to silné a presvedčivé (z nášho prostredia za všetko spomeniem Milu Haugovú), ide ale skôr o vzácne výnimky.

Zaujala ťa niektorá zbierka, ktorá sa nedostala medzi finalistov ani medzi dva tituly navyše odporúčané porotou?

Debutová zbierka Eleny Peceneovej *Jako bych očima fotografovala ty stejné snímky* bol môj absolútny favorit celého ročného hodnotenia. Platí o nej v podstate všetko, čo som spomínal: ide o knižku, ktorej sa mi najťažšie vzdávalo pri výbere nominácií. Ide o knižku, ktorá by v slovenskom kontexte nepochybne našla väčšie pochoopenie, v mnohom totiž nadväzuje na našu silnú tradíciu Anesthetic gen(d)eration, robí to však aktuálne, sviežo a ani trochu epigónsky. Skvelá, skvelá zbierka, nehovorím, že nemá chyby, zároveň však ani neviem, kedy som v českej poézii naposledy čítal takto presvedčivý a kompaktný debut, ktorý funguje ako jeden previazaný celok.

Magnesia Litera tento rok pridala celkom nové kategórie (fantastiku, humoristickú knihu, detektívku). Ako to vidíš?

Vidím to pomerne rozporuplne. Ako fanúšik tzv. žánrovej literatúry sa na jednej strane teším, že sa jej dostane viac (rozumej: aspoň nejaká, keďže doteraz nebola žiadna) pozornosti v takejto prestížnej cene. Na strane druhej som presvedčený, že by sme v roku 2023, v dobe post-postmodernej, dávno nemali umenie deliť na „vysoké“ a „nízke“. Mať kategóriu Litera za prózu a zároveň napr. Litera za fantastiku je teda problematické; aké sú kritéria zaradenia do tej či onej kategórie? Keď próza využíva isté postupy fantasy literatúry, automaticky patrí do „žánrovej“ kategórie? Nemali by sme sa v prvom rade pozeráť len na kvalitu knihy, ktorú držíme v rukách? Odhliadnuc od týchto otázok mám zároveň špecifický problém s kategóriou Litera za humoristickú knihu, to by ale bolo na dlhšie vysvetľovanie. Veľmi presne to rozobrali Eva Klíčová a Jan Bělíček v podcaste *TL;DR* denníku *Alarm*, radšej teda odporúčam čitateľom a čitateľkám ten. **MR**

Viera Kuriko-Ahienko
 Ukrajinská reportérka,
 autorka knihy
Ulica zainteresovaných.
Černihivský prípad
Lukianenka, 2020
(Вулиця причетних.
Чернігівська справа
Лук'яненка), detskej
 literatúry faktu *Mazepa.*
Právo na teč, 2021
(Мазепа. Право
на шаблю) a Reforma
zdravého človeka, 2022
(Реформа здорової
людини). Nominantka
 prémie Kniha roku
 BBC-2020, laureátka
 prémie LitAkcent 2020,
 víťazka súťaží Česť
 profesie 2020 (Честь
 професії 2020)
 v kategórii Reportáž
 a súťaže v oblasti
 umeleckej reportáže
Očitý svedok
(Самовидець) v roku
 2019. Aktuálne pracuje na
 projekte dokumentovania
 ruských vojnových
 zločinov na Ukrajine
 The Reckoning Project:
 Ukraine Testifies.

Jadrový asketizmus počas vojnového stavu

Päťdesiatročný Vasil' Antonenko sa 23. februára vybral zo Slavutyča do Pripjati na pravidelnú zmenu. Obe mestá boli založené počas sovietskeho režimu kvôli obsluhu Černobyľskej atómovej elektrárne. Miestni si pamätajú ich slávu; vďaka „mierovému atómu“ boli svetlé, priestranné a bohaté.

 Viera Kuriko

Pripiať bola mestom energetikov až do katastrofy v roku 1986. Slavutyč sa ním stal po výbuchu reaktora, keď bola Pripiať evakuovaná. Teraz je Pripiať opustené mesto, ktoré priťahuje turistov celého sveta: vypustený bazén, školské zošity, ktoré ostali na lavici, ruské koleso, ktoré nikdy nebolo v prevádzke. Do tridsaťkilometrovej zóny sa možno ľudia budú môcť vrátiť o päťdesiat rokov. Ale do desaťkilometrovej sa už nevrátia nikdy.

V časti Polessia, kde sa Bielorusko zarezáva do ukrajinských krajín, prekročil Vasil' bieloruské hranice ako zvyčajne vlakom a potom opäť vstúpil na územie Ukrajiny. Najkratšia cesta zo Slavutyča do jadrovej elektrárne v Černobyli vedie cez Bielorusko a trvá necelú hodinu. Obchádzka zaberie v lepšom prípade šesť hodín.

Vasil' vedel, že niekde tu na bieloruskom území sa dislokujú ruské vojská. Médiá písali, že Rusi zaútočia na ukrajinské hlavné mesto cez černobyľskú uzavretú zónu. Napriek nebezpečnej úrovni radiácie, ktorá na niektorých miestach niekoľkonásobne prevyšuje normu, je to najkratšia cesta do Kyjeva.

Vasil' pracuje vo vodárenskej spoločnosti, ktorá kedysi zabezpečovala vodu pre novučičké mesto. Teraz už dodávajú vodu len do atómovej elektrárne pre jej potreby a chladenie jadrového paliva. „Čo by sa stalo, ak by sa zastavili dodávky vody? Radšej to neskusajme,“ smeje sa Vasil'. Sedíme v jeho byte v Slavutyči. Od rána 24. februára, keď Rusi vtrhli do černobyľskej zóny, uplynul takmer rok.

Odpočívajúce monštrum

Časť zoskupenia ruských vojsk sa pohla smerom ku Kyjevu, ktorý je odtiaľ vzdialený viac ako sto kilometrov. Stanovišťa na kontrolu radiácie namerali zvýšené hodnoty. Ťažká vojenská technika zrejme rozvírila rádioaktívny prach.

Druhá časť vojsk ostala v zakázanej zóne a už na obed okupanti vstúpili do Černobyľskej atómovej elektrárne napriek tomu, že medzinárodné dokumenty, ktoré regulujú priebeh vojen, obsadenie atómových elektrární zakazujú. Viac ako sto zamestnancov sa tak ocitlo v zajatí. Až do čiastočnej rotácie personálu, ktorá sa uskutočnila 20. marca, pracovali 24 hodín denne, niektorí viac ako štyridsať dní za sebou. Spali striedavo na stoličkách, stoloch, na podlahe, varili zo zásob elektrárne a snažili sa ovládať únavu, lebo v práci tohto druhu môže únava viesť k nebezpečným chybám.

Podľa spomienok mnohých zamestnancov ruskí vojaci vôbec nechápali, čo je v skutočnosti ČAE. Tamojšia lekárka v rozhovore svedčila: elektráreň je monštrum, ktoré neďaleko odpočívá. Všetci sa báli, že ho Rusi môžu zobudiť a preto museli urobiť všetko, aby sa toto monštrum aj naďalej nezobúdalo. Vasil' spomína, akí boli zamestnanci vystrašení: „Ľudia kráčali so sklopeným pohľadom, zmätení, nikto nechápal, aké majú Rusi plány a načo im elektráreň je.“

Vedúci zmeny Vasil'a požiadal, aby sa vrátil do Pripjati. Na týždeň. Do elektrárne bolo aj naďalej potrebné dodávať vodu, aby ochladzovala palivo. Inak sa roztavia ochranné konštrukcie a môže dôjsť k úniku radiácie.

Tentoraz mesto Pripiať naozaj spustlo. Doteraz tu okrem turistov bolo oveľa viac ľudí, ako by sa zdalo.

„Skúste zadať do Googlu požiadavku „byty, Pripiať, rekonštrukcia“. Budete prekvapení,“ smial sa Vasil. Kto títo ľudia sú? Hľadači samoty a nových emócií.

V to ráno, keď sa začalo prvé ostreľovanie, do vodárne prišli štyria chlapi. Traja z Dnepra a jeden zo Záporožia, ktorí sa sem zjavne dostali nelegálnym spôsobom. V uzavretej zóne chlapi chceli medzi dvomi šestnásťposchodovými domami natiahnuť lano a prejsť po ňom. Tieto domy stoja vedľa vodárne a domu, v ktorom pred evakuáciou bývala Vasilova manželka s jej rodičmi.

Natiahnuť lano sa chlapcom nepodarilo, ale títo extrémni stalkeri sa ocitli v pasci. Nevedeli, čo sa deje a čo majú teraz robiť. A tak ich Vasil s kolegami vzali so sebou do elektrárne, kde ich vedenie prichýlilo ako pomocníkov v kuchyni.

Boh tak rozhodol

Vasil sa narodil v dedine Stečanka v Černobylskej oblasti. Stavba elektrárne sa začala v roku 1970 a veľmi rýchlo bolo z dedinského dvora jeho rodiny vidno ventilačné potrubia elektrárne. Vybudovali sa nové cesty a do domov prišlo svetlo, ktoré v nich doteraz nebolo. Mladí ľudia sa z celého ZSSR a tamojších dedín sťahovali do Pripiať, mesta budúcnosti: novučičké parky, cesty, školy, priestrané byty. Všetkého tu bolo nadostač, všetci boli spokojní so všetkým, za čo vďačili „mierovému atómu“.

Keď sa v roku 1986 stala katastrofa, spolu s inými chlapcami pomáhali evakuovať družstevné kone a kravy. „Hľadali sme ich, zaháňali do stád a viedli k autám, kde potom po plošinách vystupovali na vlečky.“ Práve tak si tieto dni pamätá – krik a plač koní a kráv, ubolené ľudské oči, najmä oči starých ľudí, ktorí nechceli odovzdávať svoj dobytok a ani sami odtiaľ nechceli odchádzať.

Dedinu Stečanka pohltil les a radiácia, a tak sa Vasil vrátil do nového domu za hranicami uzavretej zóny. Pre zamestnancov elektrárne, ktorých evakovali z Pripiať, vybudovali nové mesto – Slavutyč. Čisté, jasné, komfortné. Bola tam práca a dobré výplaty. Po havárii sa ponuka pracovných miest v atómovej energetike neznižila – stále tam platili dobre, lepšie ako inde. 15. decembra 2000 elektráreň odstavili, aj keď v nej ostali tisíce zamestnancov, ktorí ju udržiavali v chode. Takéto objekty sa len tak neopúšťajú – najmä izolované zvyšky jadrového paliva v zničenom reaktore pod oceľovým krytom. Presne tak vyzerať prázdne mesto. Ticho a tma. Len zvuk vodárenských čerpadiel a Vasilove pomalé kroky. Keď v celom meste ostal prakticky sám, veľa premýšľal, prečo sa to všetko stalo. Jeho vnútro súhlasilo – tak rozhodol Boh, má sa pred ním skloniť a prekonať všetko, čo ho čaká. Vasil je veriaci človek, aktívny v živote cirkvi. Vo svojom živote a v bežných kuchynských rozhovoroch často spomína Boha, biblické citáty či odkazy na Bibliu.

Vasil sa týždeň prechádzal po miestnostiach sám, len za zvukov čerpadiel a občasného brechotu psov za oknom. O svoju samotu sa delil so štyrmi psami, ktorí žili pri vodárni. Im, ako aj množstvu iných psov v Pripiať, jedlo privádzali dobrovoľníci. Teraz ich Vasil kŕmil svojimi konzervami a zvyškami z obedov. Pred vojnou neraz prichádzali vlci, aby si ulovili niektorého zo psov, ale teraz sa neukazovali. Možno ich výbuchy vystrašili rovnako ako ľudí.

Kanonády, strelba z automatických zbraní, výbuchy ho deprimovali, a tak sa modlil. Celých dvadsaťpäť dní sa počas „pracovného voľna“ – Vasil tento výraz počul v ukrajinských Karpatoch a zapáčil sa mu – modlil k Bohu a čítal Bibliu, ktorú si vždy brával so sebou. Ak niekto musel askézu hľadať – táto jeho bola vynútená.

Na ďalší deň k nemu pribudol strážnik. Teraz už boli dvaja. Strážnik neveril v Boha, ale s Vasilom sa v jednom zhodli – všetko je už rozhodnuté inou vyššou mocou, na ktorú nemáme vplyv, a bude tak, ako má byť.

Okupačná nafta

Občas k Vasilovi prichádzali ruskí vojaci. Správali sa arogantne, rozprávali povýšenecky a najmä o tom, že prišli, aby obnovili ZSSR. Aj Vasil sa narodil v sovietskej Ukrajine, ale tento sentiment nechápal. „Moji starí rodičia tu žili sami pre seba, potom prišla sovietska moc, ktorá im doslova všetko vzala. Nerozumiem tomuto smútku za Sovietskym zväzom.“

Videl a vedel, že Rusi kopú v uzavretej zóne, čím sa vystavujú nebezpečenstvu. Mohol ich na to upozorniť, ale nikto sa ho nepýtal. „V Biblii sa píše, že ak ťa udreli, nastav im aj druhé líce. Ale nehovoriť sa nič o prípade, ak ti zabijajú blízkych.“

Rusi sa čoskoro ukázali vo vodárni, lebo pre ostreľovanie boli v elektrárni problémy s energiou. Čerpadlá nielenže nedokázali čerpať vodu, ale nefungovali vôbec nič. Vasil bol nervózny.

Kým sa situácia stane kritickou, ostáva len niekoľko dní.

„V elektrárni sú isté zásoby vody, ale nebudú stačiť nadhlo. Potom sa palivo začne prehrievať a ochranné konštrukcie sa roztavia.“

Vedúci elektrárne Rusom vysvetľoval, že bez elektriny nastane katastrofa. V elektrárni boli generátory, ale nebolo čím ich natankovať. Našťastie bol vedúci presvedčivý. Ruské vojská začali vypúšťať naftu zo svojej ťažkej techniky, ktorá ostreľovala Kyjev. Denne počas piatich dní sa Rusi vzdávali takmer polovice svojho paliva, takže niektoré ich tanky už potom nemohli ísť nikam. Robotníci tu považujú za svoj príspevok k obrane krajiny.

Jeden generátor priviezli aj do vodárne. Vasil začal šetriť palivo aj vodu. Mobilný signál v uzavretej zóne zmizol hneď. Ale ešte v prvý deň Vasil stihol zobrať z kontrolnej búdky na vjazde do Pripiať obyčajný telefón skôr, ako tú búdku vykradli ruské vojská. V situácii, keď v Pripiať nebol mobilný signál, tento telefón umožnil Vasilovi spojenie nielen s elektrárnou, ale aj s príbuznými. Len zázrakom sa u nich doma ešte zachoval starý analógový telefón, ktorý už mnohí vyhodili. Vasilova manželka sa tak rozhodla odovzdávať správy z elektrárne tým, ktorí nemali nijaký kontakt s blízkymi. Vasil sa zase dozvedel správy z Černihivskej oblasti, ktorú bombardovali Rusi.

Vasila privádzali na obed do jedálne v elektrárni. „Bola tam veľká špina, všade sa povalovali ich odpadky, handry, špinavé oblečenie. Ľudia chodili smutní a unavení. Videl som dievčatá a chlapcov z národnej gardy, ktorí chránili elektráreň. Rusi ich všetkých zajali a oni cítili, že ich tak ľahko nepustia. K niektorým som prichádzal a vravel im: „Počujte, modlím sa za vás. Všetko bude v poriadku.“

Na dvadsiaty štvrtý deň tejto dlhej zmeny v okupácii zamestnancov oznámili, že časť personálu odíde domov – vymenia ich. Ľudí posadili do autobusov a odviezli cez Bielorusko, tou istou cestou, ktorou sa sem Vasil 23. februára dostal.

Cesta viedla cez vodnú nádrž Kyjevské more, ale okupanti im prepravu cez rieku neulažčili. Unaveným robotníkom elektrárne sa dobrovoľne rozhodli pomôcť dvaja rybári z pohraničnej dediny Mňov. Prevážali ľudí na drevenom člne vlastnej výroby pod drobnohľadom Rusov, ktorí žiadali, aby bol čln odkrytý, bez plachty, ktorá by chránila pred dažďom, a aby sa plavil bez svetla, hoci sa počas týchto chladných dní stmievalo skoro. Šírka Dnepra bola na tomto mieste poldruha kilometra.

Vasil hľadel do tmy a cítil hrôzu, lebo čln bol príliš jednoduchý, a bolo zjavné, že nebyť šikovnosti rybárov, šli by ku dnu. Cítil aj nekonečnú vďačnosť Bohu a ľuďom za to, že napriek všetkému sa mu podarilo opustiť nanútenú celu, v ktorej robil všetko, čo bolo v jeho silách, aby jadrové monštrum aj naďalej spalo. KR

Preklad **Valéria Juríčková**

Text vznikol v rámci projektu „Ukrainian authors for Europe. Europe for Ukrainian authors“, ktorý organizuje Rozstaje.art s podporou Bázis – Maďarský literárny a umelecký spolok na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný Medzinárodným vyšehradským fondom.

Maik Fielitz a Holger Marcks (vpravo)

Fašizmus nezmizol, zmenil jazyk

Fašizmus po druhej svetovej vojne nezmizol, len sa zmenil jeho jazyk. Nové technológie, masívny rozkvet sociálnych sietí a nástup post-faktickej doby mu umožňujú uplatniť sa spôsobom, ktorý sme nečakali. Maik Fielitz a Holger Marcks z Inštitútu mierových štúdií a bezpečnostnej politiky na Univerzite v Hamburgu napísali skvelú historicko-politologickú esej *Digitálny fašizmus*. Sledujú v nej, ako sociálne siete zmenili súčasné podoby fašizmu a ako fašizmus mení sociálne siete.

✚ Dušan Ondrušek

Maik Fielitz, Holger Marcks: *Digitálny fašizmus. Sociálne médiá ako motor pravicového extrémizmu*
Preklad: Miloslav Szabó
Bratislava: Hadart Publishing, 2022

Počiatkové technologické nadšenie z rozvoja internetu počítalo s tým, že digitálna revolúcia prinesie slobodnejšiu a kreatívnejšiu spoločnosť, demokratickú diskusiu a takmer univerzálnu participáciu ľudí na verejnom rozhodovaní. Dnes sa ťažko vyrovnávame s nekončiacim trolovaním v neprehľadnom anonymnom prostredí, nenávisťou vo virtuálnom priestore a odpudzujúcou kyberšikanou, ktorá vyháňa ľudí z internetových diskusií.

Motor vlastného zmanipulovania

Na rozdiel od tradičnej predstavy fašizmu dnes v ňom nenachádzame jedno organizačné centrum a charismatickú vodcovskú figúru s čitateľnou nenávisťou ideológiou. Súčasný digitálny ekosystém tvorí skôr výrazne fluidný a ambivalentný variant ideológie bez jednoznačného organizačného centra. Digitálne zosieťované masy sa v takomto prostredí stávajú motorom vlastného zmanipulovania. V tomto procese sa zneužívajú techniky dramatického storytellingu, gaslightingu, eskalovania strachu a difúzie kritického myslenia. Tradičnejšie postupy, akými bolo šírenie nenávisť a nepravdy, nadobúdajú inovovanú podobu. Sociálne médiá ponúkajú pre krajnú pravicu priaznivé, ľahko manipulovateľné prostredie.

V kapitole o tom, ako sociálne médiá prehľbujú strach čitateľov, čo je jedným z nástrojov digitálneho fašizmu, autori presne opisujú psychologické mechanizmy, ktoré k týmto javom vedú. Nové médiá podstatne menia svoj charakter a pomáhajú tak masovému šíreniu paranoje. Po druhej svetovej vojne boli médiá ohraničované novinárskymi a etickými štandardmi, ako aj verejnou kontrolou. Verejné printové aj elektronické médiá boli založené na myšlienke, že demokracia potrebuje médiá, ktoré majú záväzky voči širokej verejnosti. Že vďaka nim budú ľudia informovaní vyváženým spôsobom a do popredia sa dostanú racionálne formulované správy a nie také, ktorých jedinou „výhodou“ je, že majú potenciál vyvolať najväčšiu pozornosť.

Podsúvanie strachu

V ére tradičných médií rozhodovali samotné médiá o tom, kto a s čím mohol vystúpiť pred verejnosť. Digitalizácia médií zmenila všetko. Siete sa zahusťujú, informačná moc sa presúva z poskytovateľa na spotrebiteľa. Komunikácia sa čoraz väčšmi stáva seba organizujúcou a nepotrebuje sprostredkujúce inštanície. Poskytovatelia začínajú súťažiť v tom, kto prinesie väčšiu mieru negatívnych a dramatických správ. Správy, ktoré číria strach, sa šíria vo väčšej miere a rýchlejšie, takže žurnalistika sa stáva väčšmi ukričanou. Algoritmická prezentácia obsahov uprednostňuje také, ktoré popchávajú čitateľov a divákov k výraznému klikaniu. Dramatický obsah, i na úkor pravdivosti (clickbait), sa ukazuje ako najlepšia návnada. Správy, ktoré by pred niekoľkými desaťročiami nemali šancu ocitnúť sa v renomovanom médiu, sa zrazu objavujú na titulných stranách.

Veľmi sugestívne je napríklad to, ako sa v roku 2018 v nemeckej pravicovej tlači začal presadzovať fašizujúci naratív, ktorý podsúval predstavu, že imigranti sú nevládnuteľní agresori, ktorí masovo ohrozujú bezpečnosť žien, ale i všetkých obyvateľov na nemeckých uliciach. Štatistiky kriminality cudzincov nepotvrďovali skokovitý nárast, napriek tomu napríklad kampaň AfD v roku 2018 začala spomínať „Imigráciu nožov“, „cudzineckú záplavu“, „záhubu

národa“ a viac protiislamských príspevkov v médiách ako po akomkoľvek teroristickom útoku islamistov. To viedlo až k bezpečnostnému paradoxu, keď neustále tematizovanie bezpečnosti a senzibilizácia verejnosti zhoršuje subjektívny pocit bezpečia. Jedným z prejavov digitálneho fašizmu je umelé vyvolávanie strachu v médiách do takej miery, že zneistení občania „začnú mať obavu, že keď sa o nejakej téme toľko hovorí, tak sa naozaj zdá, že je tu problém“ (s. 66).

Vo fašizujúcej sa spoločnosti sa začína uplatňovať „nová politická kultúra, keď sa hromadne vyslovujú zjavné nepravdy, ktorým veľká časť nás zjavne verí alebo ich prijíma za svoje... a Sacha Baron Cohen konštatoval, že „Demokracie založené na zdieľaní pravdy sú na ústupe, zatiaľ čo na vzostupe sú autokracie založené na zdieľaní lži.“ (s. 80)

Na pokraji šialenstva

Javy, ktoré sa v minulosti využívali len na opis patologických mechanizmov v párovej komunikácii, sa začínajú dostávať do verejného a politického života. Napríklad pojem „gaslighting“. Pôvodne sa ním označovala manipulatívna taktika psychopatického alebo až sadistického partnera, ktorý v manželstve alebo partnerstve zámerne vytvára komunikačné situácie, ktoré dovádzajú druhého partnera najprv k pocitom zúfalstva a beznádeje (pretože skutočnosti, s ktorými sa vo vzťahu stretáva, sú natoľko neuveriteľné, že adresát takýchto každodenných útokov začne pripisovať vinu za nezvládanie a chybné interpretovanie toho, čo sa deje, samému sebe), až ho (najčastejšie ju) privádza k pocitom šialenstva. Názov javu pochádza zo starej divadelnej hry z roku 1938 s názvom *Gas Light (Plynová lampa)*. Rozpráva príbeh, v ktorom manžel nenápadne ovláda prívod plynu v dome a zakaždým presvedča manželku, že blikanie lúčok je dôsledkom toho, že manželka neovláda svoje zmysly a halucinuje.

Jav „gaslightingu“ sa rozšíril z psychiatrických ambulancií na celú spoločnosť a začal sa používať aj na označenie politikov a osobností verejného života, ktorí dokážu manipulovať vo veľkom. Zneužívajú tradičné aj sociálne médiá na šírenie úzkostí, polopráv, falošných dilem, na opakované dejstvá histriónskej show. Jedným z prejavov šírenia politickej paranoje je tzv. „Pinocchio efekt“. V reklamnom priemysle ide o takú prezentáciu produktu, ktorá celkom nezodpovedá viditeľným charakteristikám predmetu, o ktorom sa hovorí. Extrémna pravica zbiera plusové body tým, že vháňa ľudí do perцепčnej neistoty. Adresátom takýchto „informácií“ uniká to, čo je podstatou problémov. Príkladom bola aféra Pizzagate počas prezidentskej volebnej kampane v USA v roku 2016. Podľa tejto kampane, ktorú výrazne šírili kanály Alt Right, bola Hillary Clintonová zapletená do siete detskej pornografie pôsobiacej v istej pizzerii. Takéto falošné správy vznikajú ako masívne zdieľané tweety. Nakoniec sa tieto tweety stávajú správami, ak sa prezentujú v spravodajskom štýle, berú sa vážne a šíria sa masívne, akoby šlo o solídne a overené „informácie“. Afére Pizzagate a úlohe Hillary Clintonovej ako organizátorky pedofilnej aféry dodnes veria mnohí voliči Trumpa.

Trump vo svojich verejných vystúpeniach často používa tzv. „anekdotický“ dôkaz. V tweetoch ho označuje za alternatívny pohľad alebo sa len snaží odvrátiť pozornosť od bezobsažnosti svojich vyhlásení. Nerieši empirické dôkazy. Expertízy nespochybňuje, lebo pre neho prosto neexistujú. Odmieťa objektívne

kritériá pravdy, vlastné vnímanie povýšil na jediné meradlo. Znamená to, že pravda je v prvom rade otázkou pocitu. Pestuje sa nedôvera k akýmkoľvek informáciám, ktoré pochádzajú z iných zdrojov než jeho vlastných.

Ruth Wodak, autorka knihy *Politika strachu – Čo znamená diskurz pravcového populizmu* hovorí, že občania chcú postoj, ktorý sa dá označiť ako „arrogancia ignorancie“, teda autoritársky vzdor a precitnutie. To umožní masám vidieť, že stratili kontrolu nad vlastným životom a potrebujú otcovskú pomoc. Na skúsenosť precitnutia používajú metaforu z filmu *Matrix* – „redpilling“ – ide o metaforu z filmu, kde je hlavný hrdina Nero postavený pred dilemu výberu medzi dvoma pilulkami. Modrá pilulka ho udržuje v príjemnom stave pasivity a sebaklamu. Červená pilulka nastaví jeho vnímanie nanovo. Odpúta sa od všetkých lží a ilúzií, ktoré mu – podľa interpretácie krajnej pravice – liberálna spoločnosť vtlačila do hlavy. Výsledkom je úplne autoreferenčný systém argumentácie bez protichodných informácií. Takáto interpretácia sveta dodáva pocit vedomostnej výhody oproti tým, ktorých označujú ako „liberálnu kaviareň“. Politický oponent sa stáva politickým nepriateľom. Dištancovanie sa od expertov a kritického myslenia na úkor jednotného presvedčenia a ľudových právd bez dôkazov vedie k tomu, že na označenie samého seba sa používajú pojmy, ktoré podčiarkujú protikladnosť voči elite, mainstreamu a expertnosti – ako „zhnusení občania“ (Philip Hübl), „slušní lídri“ (Zděněk Pernica) alebo „obyčajní ľudia“.

Nebyť tolerantný voči netolerancii

Knihy neostáva len pri analýze procesov, ktoré charakterizujú digitálny fašizmus. Ponúka odhady budúceho vývoja a niekoľko námetov, ako proti extrémizmu bojovať. Stanovisko, že sociálne médiá majú byť regulované, sa stáva čoraz väčšmi konsenzuálnym. Patria sem návrhy povinnosti vystupovať v sociálnych médiách pod vlastným menom a sťažiť tak šírenie nenávistných prejavov. Ďalším možným nástrojom je obmedzenie nekontrolovaného šírenia propagandy prostredníctvom bezmyšlienkovitého zdieľania obsahov. Takýto test inicioval napríklad Twitter, keď odskúšal pravidlo, že odkazy, ktoré čitatelia neotvorili, nemôžu ani ďalej tweetovať. Podobne sprísnený nemecký zákon o presadzovaní práva na internete ukladá poskytovateľom sociálnych médií povinnosť aktívne spolupracovať pri stíhaní nenávistnej kriminality a iných trestných obsahov.

Paradox tolerancie Karla Poppera pripomína povinnosť obranyschopných demokracií nebyť tolerantnými voči netolerancii. Verejný diskurz musíme chrániť pred toxickou kontamináciou. V závere autori podčiarkujú, že niekedy musíme na internete obmedzovať sami seba. Na túto situáciu „nemáme jednoduché odpovede. Ale musíme o tom hovoriť. A hádať sa. V súlade s demokratickou tradíciou“. **KR**

Dušan Ondrušek (1957)

Psychológ, senior tréner a konzultant, v roku 1991 založil organizáciu PDCS, ktorú viedol vyše 20 rokov. Zameriava sa na oblasť zmierovania komunitných konfliktov, nenásilnú komunikáciu, organizačný rozvoj, participatívne vzdelávanie a rozhodovanie. Má medzinárodné skúsenosti s realizáciou programov zameraných na prevenciu a riešenie konfliktov. Je autorom a spoluautorom 16 kníh a mnohých odborných statí.

Delphine de Vigan:
Deti, náš poklad
Preklad: Andrea
Černáková
Bratislava: Ikar, 2023

Zlatička a priestupná obrazovka

Koľko máte „priateľov“ na sociálnych sieťach? Ste videní? Ste žiadaní? „Obrazovka sa stala priestupnou. Zrazu tu bola možnosť prejsť z pozície toho, kto sa pozerá, do pozície, v ktorej sa pozerajú naňho,“ píše súčasná francúzska autorka **Delphine de Vigan** v románe *Deti, náš poklad*.

✶ Ivica Ruttkayová

Prosím, ak snívate o tom, aby ste boli osoby videné na sociálnych sieťach, túžite byť šťastní, bohatí a dostávať pochvalné komentáre od virtuálnych priateľov, túto knihu nečítajte. Asi by vás jej priamochiarosť a funkčná práca s argumentmi nepresvedčila. Ak sa netúžite predvádzať „priateľom“ na sociálnych sieťach a rozhodne nechcete byť v tomto populárni, žiadaní a zbohatnúť, túto knihu nečítajte. Nič, čo by ste dávno nevedeli, sa v nej nedozviete. Román úspešnej francúzskej autorky Delphine de Vigan *Deti, náš poklad* je určený pre ľudí nerozhodnutých, i keď ťažko povedať, aké percento populácie tvoria. Reálny svet je zo dňa na deň čoraz väčšmi pohlcovaný virtuálnym, to je fakt. „YouTube a Instagram vlastne len uskutočnili sny všetkých adolescentov, ktorí chcú byť milovaní, sledovaní, mať fanúšikov. A nikdy nie je neskoro využiť to.“ (s. 193)

Influencerka a policajtk

Spisovateľka v rámci nekomplikovanej rozprávačskej stratégie sleduje osudy dvoch odlišných žien, ktoré situuje do Francúzska nedávnej minulosti, prítomnosti a blízkej budúcnosti. Jedna je matkou, druhá nie, jedna je influencerka na YouTube, druhá je policajtk, nenápadne žijúca osobný život na druhej strane reality a čo najďalej od sietí. Próza je psychologickým románom napriek tomu, že nevyužíva mimoriadne umelecké prostriedky, skôr len systematicky sleduje jednoduchú dráhu od myšlienky po činy postáv. Vidíme im do hláv, rozumieme kauzalite ich rozhodnutí, vieme si zložiť celkový obraz situácie, rovnako privátnej ako celospoločenskej. „Koľko záberov zo sona je publikovaných každý týždeň na Instagrame alebo Facebooku? Koľko fotografií detí, rodiny, koľko selfie? Čo ak je súkromný život prežitkom, čímisi, čo sa opotrebovalo, alebo horšie, ilúziou? Aj keď sa človek neukazuje, je na očiach, je sledovaný, je identifikovaný, registrovaný, archivovaný. Bezpečnostné kamery, trasovanie komunikácie, cestovanie, platby, to všetko zmenilo náš vzťah k obrazovému záznamu, k intimité.“ (s. 192 – 193)

Ivica Ruttkayová (1963)
Redaktorka Slovenského rozhlasu. Venuje sa kultúrnej a umeleckej publicistike a problematike spoločenských vied prevažne vo vysielaní Rádia Devín. Píše poéziu, prózu, rozhlasové a dramatické texty a recenzie – najmä na diela zo súčasnej slovenskej a svetovej literatúry.

Zdroj: ActualLitté / Wikimedia Commons

Tovary a ich dostupnosť

Román je, okrem iného, analýzou konzumentského životného optimizmu, čo na sociálnych sieťach prekvitá ako základný biznis; šťastie znamenajú tovary a ich dostupnosť vo všetkých významoch týchto slov. Jedna z protagonistiek je šťastná, pretože verí, že všetko bude dobré, všetko bude dobré, všetko bude dobré! Druhá vie, že život je zložitý, prináša sklamanie a ťažkosti. „Myslíte na samovraždu?“ spýtal sa jej pred pár dňami služobný lekár pri každoročnej lekárskej prehliadke. „Nie, nie konkrétne,“ odvetila. „A nekonkrétne?“ Nekonkrétne... sa radšej nepribližuje k otvoreným oknám. Ale to mu nepovedala.“ (s. 279)

Kľúčovou témou románu je zneužívanie detí, aj keď „len“ v rámci komercie, hoci sexuálny rozmer je latentne prítomný. Jednou z prvých myšlienok pri zmiznutí malej hviezdy internetu je podozrenie, že páchatel je pedofil. Obrázky sú dostupné dvadsaťštyri hodín denne pre všetkých, ktorí majú chuť sa pozeráť.

Dokonalá hyperrealita

Román rozpráva aj o láske. Protagonistka oslovuje publikum slovíčkom zlatička a nepretvaruje sa, pretože tu ide o skutočnú a obojstrannú lásku. Zlatička ju milujú a ona miluje zlatička, dali jej tak veľa... popularitu, peniaze, vlastné značky... Navyše od nej túžia počuť názor na všetky vážne témy, čo vládnu týmto svetom. A za to všetko sa stačí párkrát do týždňa ukázať, ukázať vlastné deti, hromady tovarov a rodinné šťastie. „Deti niekedy hrajú vopred pripravené úlohy, ktoré sa očividne naučili naspamäť. Stále však ide o to, aby sa zachoval dojem amatérskeho a autentického záznamu z rodinného prostredia, ktorý je zárukou, že divák sa môže s videom maximálne identifikovať.“ (s. 140) A ak by ste si nezorientovane mysleli, že je to fabulácia, mýlite sa; je to trend. Baudrillardova hyperrealita dovedená do dokonalosti. Kto zostáva za jej hranicou? Tych nerozhodnutých pár percent populácie, čo ešte musia na vlastnej koži zistiť, v ktorej zo skutočností sa aktuálne vyskytujú? Ľudia s laxným vzťahom k internetu a technológiám či, jednoducho, z rôznych dôvodov bez pripojenia majú menší výber a zdá sa, že časť otázok vyriešených. Ale, vieme, kto sa práve a odkiaľ pozerá? Platí totiž ono známe: To, že som paranoik, ešte neznamená, že ma nesledujú. A práve o tom Delphine de Vigan píše. **KR**

John Boyne: Komnata ozvien
Preklad: Otto Havrila
Bratislava: Slovart, 2022

Vymeníme súkromný život za verejný?

Hoci sa pri zrode sociálnych sietí mohlo zdať, že majú a budú plniť predovšetkým zábavnú funkciu, dnes môže človek pre ne prísť o prácu či skončiť vo väzení. Taký je príbeh *Cleverleyovcov*, ktorí sa v románe *Komnata ozvien* írského autora **Johna Boyna** ocitnú na policajnej stanici.

✦ **Matej Rumanovský**

Román *Komnata ozvien* je o dvojtom živote, ktorý dnes vedie väčšina z nás. Je to román, v ktorom mieša reálny svet s virtuálnym, skutočný život so životom na sociálnych sieťach. O tom, či je „neuveriteľne vtipnou satirou na dnešnú spoločnosť“, ako ho v anotácii označuje vydavateľstvo, by sa dalo polemizovať. V texte je síce stále prítomný humor, mnohé situácie sú dohnané až na okraj absurdnosti, no v momente, keď si spomeniete na svoj smartfón uložený vo vrecku či vedľa vás, si uvedomíte, že sa vlastne smiať ani nechcete a nemôžete.

Nielen generácia Z

Kniha zobrazuje, ako sa vplyvom sociálnych sietí stávajú čoraz väčšími povrchnými a strácame schopnosť byť sami – pred súkromným životom uprednostňujeme život na sociálnych sieťach, fanúšikov a followerov si vážime viac ako skutočných priateľov. Prepadajú im najmä mladšie generácie, ktoré s týmito technológiami vyrastajú a stávajú sa pre nich akýmsi únikom, priestorom, kde dostanú všetko hneď a nemusia sa ani veľmi snažiť. „Wilkes zasvätil svoj život sociálnym médiám v nádeji, že niekto ho bude počúvať. Vždy túžil po tom, aby vo svete zaznel jeho hlas, chcel byť niečím zvláštny, no všetky predchádzajúce pokusy stroskotali.“ (s. 57)

Nejde však len o generáciu Z, ktorá má so sociálnymi sieťami „problém“. Ide aj o rodičov týchto detí (generáciu X), ktorí síce sociálne siete používajú inak a možno v menšej miere, no pre neznalosť „trendov“ alebo skrátka toho, čo sa dnes smie a nesmie, sa môžu v priebehu jedného dňa dostať do veľkých problémov. A vtedy je už jedno, či tento problém vyvolal troll, nahnevany človek, ktorý len hľadal zámienku, alebo skutočný odborník na problematiku. V tomto svete váži každý názor rovnako a záleží už len na tom, či napokon vyvolá rozruch a celá vec sa nafúkne, alebo sa stratí v spleti ďalších.

Matej Rumanovský
(1994)

Vyštudoval žurnalistiku na FiF UK v Bratislave. Píše poviedky, romány a blogy. Debutoval románom *Príbeh nekonečných koncov* (2022). Je členom umeleckého zoskupenia Cult Creative a v súčasnosti je poverený vedením redakcie časopisu *Romboid*.

Zrážka dvoch svetov

Za každých okolností však platí pravidlo, že virtuálny priestor absolútne ignoruje prítomnosť jednotlivca, situácie, v ktorých sa nachádza, či emócie, ktoré v tej danej chvíli prežíva. Inak to ani byť nemôže: virtuálny svet totiž existuje mimo tohto jednotlivca, i keď je neustále „na dosah.“ Preto sa zväčša tieto dva svety „zrážajú“, idú jeden proti druhému alebo sa navzájom negujú. Boyne na to poukazuje práve situáciami, v ktorých jeho postavy zažívajú euforickú chvíľu v reálnom živote, no vzápätí tento pocit zhatí virtuálny svet alebo naopak.

Autor v knihe šikovne popisuje aj fenomén príživovania sa ľudí vo virtuálnom priestore na výrazných udalostiach, témach či verejne známých osobnostiach, a to s jediným cieľom: zviditeľniť sa. Ide často o pseudoliberalov, ktorí údajne bojujú za lepší svet, ibaže väčšinou oň bojujú iba statusmi a prázdny frázami. Zároveň je však pravda, že statusy na internete majú čoraz väčší vplyv, a to nielen na verejnú mienku, ale aj na skutočný život jednotlivca (človek sa prostredníctvom sociálnych sietí môže dopustiť terorizmu, môžu ho za jeho príspevky zatknúť, pre mediálny tlak môže prísť o prácu a podobne). „Žijeme v týchto vynálezoch, no v skutočnosti len zabíjame čas.“ (s. 313)

Komnata ozvien poukazuje na to, ako môže dnešný človek prežívať skutočnú drámu aj sám, zavretý doma so zapnutým prístrojom pripojeným k internetu. Kniha môže slúžiť jednak ako zrkadlo doby, ale aj ako neistá predpoveď budúcnosti (sociálnych sietí). Po prečítaní sa prirodzene nájdu otázky: Prestanú sa sociálne siete používať v takej miere? Bude v tomto generácia alfa prelomová? Viaceré prieskumy a štatistiky naznačujú, že by to mohlo byť naozaj tak – mnohí používatelia sa dnes zo sociálnych sietí hromadne odhlasujú, rušia svoje kontá a začínajú sa opäť väčšmi zaujímať o skutočný svet (tak ako to – i keď extrémnym spôsobom – v knihe urobil najskôr Wilkes a potom – dobrovoľne či nedobrovoľne – všetci *Cleverleyovci*).

Kniha vyšla v origináli v roku 2021 a o rok neskôr ju v slovenskom preklade Otta Havrilu vydalo vydavateľstvo Slovart. A hoci nejde práve o „náročnú“, umeleckú literatúru, ktorá by sa vyznačovala výraznou poetikou či krásnymi opismi, prináša dôležitú tému a do hĺbky skúma problém, ktorým dnešný svet žije. Pretože to, čo zažil niektorý z *Cleverleyovcov*, môže pokojne a kedykoľvek zažiť ktokoľvek z nás. **KR**

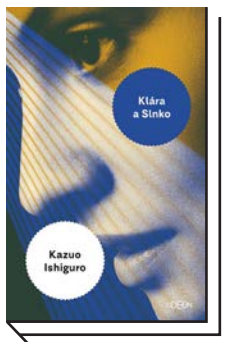

Nobelista Kazuo Ishiguro na tlačovej konferencii Švédskej kráľovskej akadémie v Štokholme (2017)

V chladných lúčoch vychádzajúceho Slnka

V osobitej autorskej poetike britského spisovateľa japonského pôvodu **Kazua Ishiguro**, držiteľa Nobelovej ceny za literatúru z roku 2017, sa podľa slov švédskej literárnej teoretičky a estetičky Sary Daniusovej spája Jane Austenová s Franzom Kafkom a štipkou Marcela Prousta. V autorovom najnovšom románe **Klára a Slnko** tento sľubný mix v spojení s jedným z tradičných SF motívov nie celkom funguje.

✚ Martin Boszorád

Kazuo Ishiguro: Klára a Slnko
Preklad: Vladislav Gális
Bratislava: Ikar – Odeon, 2022

Pokiaľ ide o námet, **Kazuo Ishiguro** vo svojej najnovšej próze v podstate nadväzuje na jednu zo svojich predchádzajúcich kníh – na román *Never Let Me Go* (2005; v českom preklade vyšiel v roku 2007 pod názvom *Neopoušťať mňa*). Ten, v českom vydaní doplnený o trochu pateticko-existenciálne vyznievajúcu trojotážku „Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?“, má podobne ako román **Klára a Slnko** SF (science fiction/speculative fiction) charakter a je vlastne dystopiou. Román *Neopoušťať mňa*, inak modelová próza výstrahy s výraznými etickými, resp. antropologicko-etickými dimenziami, sa pritom odohráva v alternatívnej verzii Spojeného kráľovstva 90. rokov, vo svete, v ktorom je povolené génové inžinierstvo a klonovanie, a to s cieľom zabezpečiť vďaka žijúcim, dýchajúcim a mysliacim inkubátorom orgány pre iných. Hoci je chronotop románu **Klára a Slnko** iný a menej konkretizovaný (americký priestor v bližšie nešpecifikovanej budúcnosti) a hoci, keďže v centre diania stojí android, nejde o klonovanie v pravom slova zmysle, tematické jadro je rovnaké – motív umelej bytosti, resp. umeleho človeka.

Ishiguro nadväzuje nielen na svoju vlastnú tvorbu či tvorbu iných autoriek a autorov fantastiky, ale aj na príbehy, ktoré sú civilizačno- kultúrne definujúce a venujú sa veľkej otázke toho, čo robí človeka človekom.

Martin Boszorád (1985)

Estetik, pôsobí v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie pri Katedre etiky a estetiky (FF UKF v Nitre). Učí a píše o všeličom – od súčasnej prózy domácej aj zahraničnej proveniencie cez komiksy, televízne seriály a filmy až po dlhodobu, resp. kontinuálne živé fenomény, akými sú subkultúry či tetovanie. Doplnkovo sa venuje aj kultúrnej publicistike a literárnej recenzistike/kritike. Samého seba vníma ako človeka (z) periférie, nedá však dopustiť na mainstream.

Sebauvedomé postavy, (seba)- uvedomé fikcia

Ishigurovo komorné, ale pokiaľ ide o myšlienkový či významový dosah extenzívne SF tak možno bez nutnosti robenia väčších kompromisov čítať v kontexte takých klasických a ikonických literárnych textov, akými sú Shelleyovej žánrotvorné dielo *Frankenstein, čiže moderný Prometheus*, Asimovove prózy zo série *Ja, robot* či román Philipa K. Dicka *Sníva sa androidom o elektronických ovečkách?*. Ba čo viac, motív stvorenia umelej bytosti podobnej človeku a postava výtvoru, ktorá figuruje v jeho epicentre, predstavujú podobné či replikačné referencie na kľúčové súčasti mytologických a náboženských systémov, teda na mýty o stvorení človeka. To znamená, že Ishiguro na úrovni námetu de facto nadväzuje nielen na svoju vlastnú tvorbu či tvorbu iných – aj vyslovene preslávených autoriek a autorov fantastiky –, ale aj na príbehy, ktoré sú civilizačno-kultúrne definujúce a venujú sa tomu najpodstatnejšiemu, napríklad veľkej otázke toho, čo robí človeka človekom. A tak v jednom dialógu v knihe zaznieva aj nasledujúcich niekoľko viet: „Veríš v ľudské srdce? Samozrejme, nemyslím len orgán. Srdce v poetickom zmysle slova. Ľudské srdce. Myslíš si, že niečo také existuje? Niečo, vďaka čomu je každý z nás jedinečný a individuálny?“ (s. 274) Alebo na inom mieste jedna z kľúčových postáv, postava matky hlavnej ľudskej hrdinky románu, vyjadruje svoj strach z toho, že by mohli mať pravdu tí, ktorí tvrdia, „... veda už bez pochybností dokázala, že na mojej dcére nie je nič také jedinečné, nič, čo by moderné technológie nedokázali nájsť, skopírovať a preniesť. Že ľudia celý čas, celé stáročia spolu žijú, milujú sa a nenávidia, a to všetko na základe mylnej premisy. Na základe povery, ktorú sme hlásali z nevedomosti.“ (s. 280 – 281) Problém toho, kde sa začína a končí sa „ja“, sa knihou tiahne ako červená niť. Je to najmä preto, že nosnú dvojicu tematického plánu Ishigurovej knihy tvorí android Klára, vo fikčnom svete bez problémov zadovážiteľná kamarátka do koča i do voza, umelá bytosť, ktorá je pre svoju nadštandardnú empatiu človečenskejšia ako väčšina ľudských postáv, bystrá pozorovateľka, aj keď s detinským videním sveta, a Josie, dospievajúce dievča, ktoré trpí bližšie nešpecifikovanou, ale podľa všetkého závažnou chorobou, čo má výrazný vplyv aj na jej jekyllovsko-hydeovské správanie (raz ako keby bola nabitá energiou a pozitívnym jasom tisícich slnôk, inokedy ako keby sa ocitla na odvrátenej strane či v zatmení).

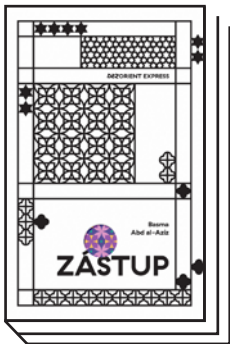
Chladné technológie, chladná próza

Rozprávačkou Ishigurovho románu nie je Josie ani nikto iný z ľudských postáv, ale práve Klára, ktorá je osobitou podobou nespoľahlivého rozprávača. A to aj preto, že v jej špecifickom videní sveta sa spája na jednej strane čosi, čo pripomína perspektívu dieťaťa (naivita, limitovanosť poznania a skúseností a pod.), a na druhej strane technologická exaktnosť. Obraz sveta a dejov v ňom je tak v Klárinom podaní zjednodušujúci: „Objatie pokračovalo, a keď som sa znovu pozrela na matku, celá časť miestnosti sa rozdelila, jej prížmúrené oči sa zas a znova zjavovali v jednom štvorci za druhým a v niektorých štvorcoch sa oči pozerali na Josie s otcom, zatiaľ čo v iných hľadeli na mňa.“ (s. 238) (...) „Do priestorov, ktoré okolo mňa ešte zostali, sa tlačili ďalšie kužele a valce – alebo to, čo vyzeralo ako ich fragmenty. Potom som si uvedomila, že jeden z týchto fragmentov – tvar, ktorý vystriedal Ricka – je Josie.“ (s. 295) Podobne ako je reduktívne a eliptické Kláriné videnie sveta (štvorce, kužele, valce, fragmenty a pod.), tak je reduktívny, eliptický, a preto zákonite fragmentárny obraz sveta v Ishigurovom texte. Zatiaľ čo to prvé nie je problém, je to napokon s ohľadom na to, akou postavou Klára je, vec opodstatnená a logicky motivovaná, to druhé prekáža. O fikčnom svete vymodelovanom autorom sa toho čitateľa prosto dozvedajú primálo, resp. Ishiguro si akoby priveľa toho necháva pre seba. Symptomatická – hoci ide len o príslovečnú špičku ľadovca – je napríklad okolnosť, že od začiatku románu sa v texte opakovane objavuje skratka UP. UP sem, UP tam, ale vysvetlenie toho, čo onen dôležitý akronym znamená, sa objavuje až na strane 60 (umelý priateľ). Médiá, ktoré sú informačne málo nasýtené, svojho času Marshall McLuhan nazval médiami studenými/chladnými. Keďže próza *Klára a Slnko* si – podobne ako chladné médiá – vyžaduje domýšľanie (a nie, románu nevyčítam interpretačnú otvorenosť, ktorá mu na kľúčových miestach práve vyslovene svedčí), možno ju, berúc navyše do úvahy aj to, o čom je, považovať za chladnú prózu. Román *Klára a Slnko* sa javí ako román paradoxov. Dôležitú, ba priam nosnú úlohu v ňom zohráva slnko, napriek tomu je pomerne temný, napríklad aj preto, že najsympatickejšou a v istom ohľade vlastne najľudskejšou postavou je v ňom – nuž, paradoxne – postava neľudská (Klára). Kniha je koncipovaná ako atmosférický text (pomalé tempo rozprávania, kontemplatívna poetika) o hlbokých otázkach, s hlbokým civilizačno-kultúrnym zakorenением, ale aj – a nazdávam sa, že žela(teľ)ným – hlbokým impaktom, jej autor je však kde-tu až príliš nevravný. To, na čo narážam, celkom trefne zhmotňuje biele písmo na žiarivo žltom pozadí na prebale slovenského vydania Ishigurovej najnovšej prózy. V tých bielych stajených písmenkách môže byť mnoho hĺbky, mnoho pravdy, mnoho emócií a pod., ale čo z toho, keď ich poriadne nevidno?

Byrokracia ako najvyšší trest

Egyptská dystopia *Zástup* pokračuje v stopách „kafkovskej“ absurdity, naháňa strach svojou hlasnou a zdrvu-
júcou realistickosťou. Spisovateľke a novinárke **Basme Abd al-Azíz** sa podarilo zomknúť postupy fantastiky a žurnalistickú strohosť.

✦ Dominika Madro

Basma Abd al-Azíz:
Zástup
Preklad: Marek Briška
Bratislava: Brak, 2022

Kafkov *Proces*, Orwellov *1984* – obe diela sa spomínajú pri egyptskom *Zástupe* vo viacerých zahraničných recenziách i na zadnej strane knihy. **Basma Abd al-Azíz** pracuje s absurdnosťou, ktorá vyvstáva zo zdĺhavej a nelogickej byrokracie, s ničím, s čím máme bohaté skúsenosti. Kým v *Procese* je nevysvetliteľný zásah do súkromia postavený do hlavnej úlohy hneď od začiatku a jednotlivec je okamžite odhalený (nielen pred čitateľom) a konfrontovaný s absurdnosťou, *Zástup* buduje absurdné nezrovnalosti bez veľkej konkrétnej intervencie a hluku. A ich pôvodcovia zostávajú anonymní.

Čakanie na zázrak

Vstupujeme do deja až po tom, čo dozneli nepokoje. Absurdná byrokracia je tu dotiahnutá až do úrovne akéhosi trestu. Trestá kolektívne vinu jednotlivcov. V *Zástupe* ľudia čakajú pred mohutnou a zatvorenou Bránou, pretože iba tam možno vybaviť byrokratické záležitosti všetkého druhu (či už sa týkajú zdravotného stavu alebo občianstva). Nikto zo zástupu neodchádza, veď hádam dnes sa už Brána otvorí.

Samotný názov *Zástup* signalizuje masu, dav, dlhý rad čakajúcich na niečo, „čo sa oplatí vidieť/zažiť“. Ide o pasívny stav. Čakanie. Autorka doň však primiešala prirodzenú ľudskú vlastnosť – túžbu po poriadku, organizácii, systéme. Teda akýsi pohyb, vedomý krok k vytváraniu funkčného mikrosvetu. Aj v rámci zástupu, ktorý každým dňom „tučnie“ a predlžuje sa. Matka Umm Mabruk varuje deti, požičiava svoj mobil, dokonca si zriadila improvizovanú kaviareň, ktorá sa stáva najlepším zdrojom klebiet a správ o Bráne i o udalostiach ďaleko od nej; jeden muž predčíta ostatným znenie fatvy (nábožensko-právne vyhlásenie vydané duchovným) a káže, tlačia sa tu letáky a roznášajú medzi ostatných. Ľudia sa snažia v novovzniknutej situácii nájsť normálnosť. A keďže ju nenachádzajú, začínajú si ju vytvárať. Túžba po normálnom živote je príznakom ľudí v každej totalite. Ľudia v reálnych totalitných režimoch začínajú prijímať neprijateľné a znášať neznesiteľné, utečenecké tábory sa časom menia na mestá s fungujúcou infraštruktúrou.

Na čitateľa postupne vyskočí niekoľko hlavných a vedľajších postáv, akýchsi orientačných bodov v zástupe. Iba dve postavy ostávajú nepomenované – kazaťel, muž v džallábiji a krátkovlasá žena. Reprezentujú prototypy výrazných protichodných postojov. Muž

v džallábiji zneužíva strach veriacich na prehĺbenie poslušnosti voči režimu a krátkovlasá žena je nielen ženským hlasom boja za slobodu. (Jej atribútom sú vlasy, ktoré jej všetci vidia, a ešte k tomu sú krátke, kým jeho atribútom je tradičné oblečenie.) Z krátkovlasej ženy sa pre jeho týždenné kázania stáva postupne vážna konkurencia. Ona posúva okolostojacim relevantné správy, triedi ich.

Amání, jedna z hlavných postáv, je zase príkladom tých ľudí, ktorí museli prehrať, aby prestali vzdorovať absurdnosti režimu. Zlomilo ju až mučenie a prešla si charakterovým zvratom ako Winston z Orwellovho *1984*. Lekára Táríka vyradil z boja za tú istú správnu vec iný druh strachu. Pochopil, že každý jeho krok je sledovaný a každý jeho nápad ako tajne zoperovať Jahju sa skončí Jahjovou smrťou. Brána už o tom rozhodla. Aj keď je zatvorená, jej oči aj päty sú všade.

Pre príbeh je dôležitý dokument – lekársky spis, ktorý sa, rovnako ako zástup pred Bránou, dopĺňa a predlžuje. Ním sa rozprávanie začína i končí. Tárík si číta spis takmer každý deň a nachádza vždy doplnené informácie trebárs len zo včera. Paralela medzi stále živým spisom a človekom, jeho konaním, vyznieva desivo. Z človeka je iba sledovaná pohybujúca sa hmota. *Zástup* je fascinujúce rozprávanie o tom, ako bolestne nám nezmyselný politický systém vôbec nie je vzdialený.

Priamočiarosť hrôzy

Basma Abd al-Azíz je i psychiatrickou a špecializuje sa na liečenie obetí mučenia. Jej literárna verzia práce s psychologizáciou postáv je nenútená a priamočiara, hoci predkladá ľudí v otras(e)ných situáciách. Nepotrebuje čitateľa citovo vydierať krutými zážitkami svojich postáv, jednoducho sa im dejú a oni na ne musia reagovať, pozmeniť svoju realitu. Nerozpitváva duševné pochody, hoci by sa o každej z jej postáv dala napísať samostatná kniha, ale veľmi jasne popisuje, čo sa práve deje, čo postava vidí, hmatá, na čo si spomína a čo už zažiť nechce. Ich rozhodnutia sa môžu zdať príliš rýchle, lenže vo svete ovládanom neviditeľnými rukami je také ľahké uchytiť sa niečoho viditeľného, i keby šlo o čirý výmysel. Keď nemá človek naplnené základné potreby, iné emócie nerieši.

K prekladu a redakcii

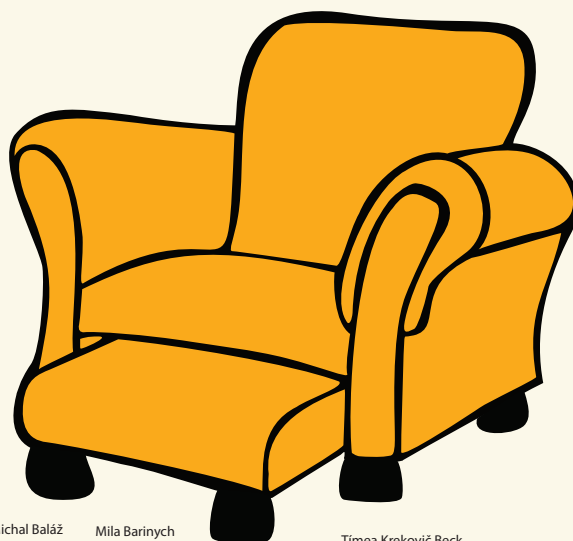
Názov knihy je preložený výborne – namiesto pojmu „rad“ (v anglickom preklade je to *The Queue*) zvolil **Marek Briška** viacznačný „zástup“. Skvelé! Rad je vágnejší vo vzťahu k rozrastajúcemu sa živému davu ľudí. Kniha je však do veľkej miery vyskladaná z mechanicky preložených viet. Ide najmä o slovosled a syntaktické spojenia, ktoré v slovenčine škrípajú a zabraňujú plynulému zážitku z knihy, ktorá naozaj má čo povedať. A nezmyselných viet z obsahového hľadiska je tu takisto neúrekom („Objednali si nesladenú kávu bez cukru.“; „Náďží hodil noviny na zamočený nízky stolček s mláčkou vody.“) Prekladateľ by mal byť aj štylista, aspoň do takej miery, aby odovzdal text bez kostrbatých viet. Niektoré naozaj pripomínajú prvotiny násfročných autorov z literárnych súťaží.

Knihe chýba zodpovedný redaktor, ktorý by sa pozrel na text ako na celok. Obrovská škoda pri takejto skvelej edícii venovanej autorom a autorkám, ku ktorým by sme sa bez Brak-u možno vôbec nedostali. Nestačí len pekný vizuál, hoci jeho úlohu nepodceňujem. **KR**

Dominika Madro (1990)
Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru na FiF UK v Bratislave a následne dramaturgiu a scenáristiku na VŠMU. Vydala dve prozaické knihy – *Svätyne* (KK Bagala, 2019) a *Dediči posmrtnej ríše* (Artis Omnis, 2021). Píše rozhlasové rozprávky, recenzie (najmä v rámci slovenskej literatúry a fantastiky) a poviedkami prispieva do rôznych antológií.

POVIEDKA

2023

Agda Bavi Pain Gabriela Alexová Kristína Antálková Ján Babarik Feri Bacsi Maroš Baňa Michal Baláž Mila Barinych Tímea Krekovič Beck
Matúš Benkovič Martina Boleková Radek Bachratý Kornélia Bujňáková Lubor Bystrický Oliver Bakoš Daniel Barták Zuzana Gréta Belková
Maroš Berák Ján Bircák Rastislav Boroš Jana Borsuková Agáta Brozová Jaroslav Broz Jozef Capek Ivana Csalová Milan Čarnanský Daša Čejková
Dag Simon Drgoňa Vojto Drozdík Marek H. Eliáš Balla Rado Olos Erik Galamboš Benjamin Škreko Ján Gfonda
Lubo Dobrovoda Braňo Hochel Terézia Fabianová Zuzana Ferenczová Boris Filan Lubomír Foltán Marcel Forgáč Ján Gbúr Ivana Gibová Marek Godovič
Zuzana Dominová Druzg Katarína Ďuranová Kvetta Fajčíková Mária Figurová Anna Gajdošová Ján Hutra Peter Getlík
Milan Gonda Jozef Girovský Tomáš Hasala Dorota Hinštová Karol D. Horváth Tomáš Horváth Katarína Hradíleková Kristína Hušeková Michal Hvorecký
Martin Greguš Michal Habaj Karol Hajdu Laco Hanniker Tibor Havlík Igor Hochel Katarína Hradíleková Kristína Hušeková Ján Hutra Maxim Ivanov
Vlado Janček Peter Ankou Anna Jónasová Richard Pupala Laco Kerata Jaroslav Klus Barbra Hrinová Ján Hutra Monika Kompaniková
J. S. Jankin Zora Jaurová Jana Juráňová Daniela Kapitáňová Peter Karpinský Martin Kasarda Miriam Landae Pavel Knapko Ján Masár Michaela Macejková
Márius Kopcsay Jana Krajčovičová Marína Kružičová Pavol Kuspan Ján Kvapil Ivana Lacková Silvester Lavrik Rudo Ličtšvár Boris Lilov Martin Longa
Marek Kopča Václav Kostelanski Tomáš Kríž Miroslava Kulková Ivana Dobraková Kristína Lenart Gogo Lell Radoslav Lipták
Uršula Kovalyk Ladislav Kravčík Peter Kríšťufek Soňa Uriková Katarína Labajová Júlia Landová Bibiána Muráriková Viliam Nádaskay
Veronika Macháčková Martin Marek Peter Kríšťufek Norbert Mikláš Matúš Mikšík Jaroslav Minárik Zuzana Mojišiová Eva Mošpanová Marek Grajciar Martin Nitriansky
Miro Macko Juraj G. Mandel Miloš Mažári Jana Míčov Ján Mičuch Peter K. Pavlac Miša Petrovičová Mária Modrovich Vlado Puchala Marek Puškáš Pavol Rankov
Natália Makovská Radovan Potočár Peter Pečonka Peter Pišťanek Barbara Pribylincová Hynek Prokop Marek Puškáš A. Rasín Laco Remeň
Pavol Novák Roman Oleksák Edmund Safanovič Katarína Schmidtová Peter Petro Vito Staviarsky Juraj Sebesta Miro Šifra Monika Šimkovičová Erik Šimšík
Egon Chandler Mara Rosa Dominika Moravčíková Man Seger Fero Sklenár Maroš Sloboda Kristián Lazarčík Róbert Verseghy Pavol Weiss Štefan Ziegler
Michaela Rosová Vanda Rozenbergová Eva Ryšavá Sasa Radoslav Selecký Peter Hoferica Jakub Spevák Tomáš Varga Zuzana Vasičáková Očenášová Branislav Zachar
Jaroslav Šrank Petra Števonková Renáta Suchta Andrea Tibenská Katarína Uhrová Peter Valček Ján Urban Ján Varinský Eduard Záhorec Andrej Zvonko
Jozef Špaček Juraj Štubner Jana Šturdíková Michal Švec Martin Tvrdý Bohuslava Vargová Fero Vašš Martin Vlado A. P. Zacharová Svetlana Žuchová

27.
ROČNÍK

Súťažné príspevky do 27. ročníka literárnej súťaže Poviedka sa prijímajú do 27. apríla 2023.

Hlavná cena je honorovaná 1000 € a porota udelí aj 10 prémie po 300 €. Víťazné práce vyjdú knižne 27. septembra ako príloha v denníku SME.

Slávnostné vyhlásenie výsledkov bude 7. 7. na festivale Pohoda a v priamom vysielaní Rádia Devín.

YK BAGALA

DENNÍK
SME

Z verejných zdrojov podporil
u. fond
na podporu
umenia

rtv:
ROZHLAS A TELEVÍZIA
SLOVENSKÁ

RÁDIO
DEVÍN

k literarnyklub.sk

Slovenské
literárne
centrum

Knižná REVUE
DIEKLANOV

Rozum

audiopovedky.sk

Prihlášky a informácie sú na www.poviedka.sk

Obraz o dobe a ľuďoch ako spomienka a memento

Ludmila Pastierová (ed.):
Fenomén samizdat
Ivanka pri Dunaji:
F. R. § G., 2022

Ani 17. novembrom 1989 sa obdobie samizdatu akosi neukončilo. „Ekonomické pohyby, neradostné pohľady do budúcnosti literatúry, vzťahy medzi spisovateľom a štátom – to všetko nás núti aj naďalej uvažovať o samizdate ako o záchranej veste literatúry, knihy aj jej tvorcu,“ napísal pred rokmi Oleg Pastier (1952 – 2018).

✚ Gabriela Rakúsová

Prvé vety v knihe *Fenomén samizdat* znejú takto: Kniha – koláž spomienok je venovaná priateľom Tomášovi Petřivému, básnikovi a publicistovi, ktorý zomrel za dodnes neobjasnených okolností v roku 1986, Igorovi Kalnému, ktorý ukončil svoj život dobrovoľne v roku 1987 a Ráchelovi (Vladimírovi Archlebovi), ktorý nás predčasne opustil v roku 2007. Úvod v knihe (nedatovaný) je ešte od Olega Pastiera. Základné, čo napísal predtým, než začal charakterizovať históriu komunity ľudí, „ktorí sa v roku 1979 rozhodli vydávať knihy zakázaných autorov a o rok neskôr vytvorili redakčnú radu bratislavského samizdatového časopisu *Kontakt*“, bolo predsavzatie, že skupinu a obdobie samizdatu nebude glorifikovať. Uvedomoval si, že ani 17. novembrom 1989 sa obdobie samizdatu akosi neukončilo. „Ekonomické pohyby, neradostné pohľady do budúcnosti literatúry, vzťahy medzi spisovateľom a štátom – to všetko nás núti aj naďalej uvažovať o samizdate ako o záchranej veste literatúry, knihy aj jej tvorcu.“ (s. 5) Spomenutá skupina z roku 1979 vydávala dva časopisy – *Fragment* a *K* a tie v roku 1988 zlúčila do jedného s názvom *Fragment K*. Po roku 1989 ho Oleg Pastier vydával ako *Fragment* a po jeho predčasnej smrti sa časopis „vytratil“, čo je škoda.

Gabriela Rakúsová (1943)
Literárna kritička,
recenzie publikuje
v printových médiách.
Je autorkou rozhlasových
literárnych kompozícií
o spisovateľoch
a ich dielach, niekoľkých
dramatizovaných próz.
Knižne vydala súbory
textov *Z literárnych
reflexií* (F.R. & G, 2015),
Fiktívne rozhovory (LIC,
2018), *Medzi realitou
a jej znakom /
interpretačné úvahy
o knihách a medzi
autorom a čitateľom*
(Modrý Peter, 2018
a 2021)

Odkrytie skrytého

Ludmila Pastierová, manželka Olega Pastiera a jeho blízka spoločníčka pri vydávaní samizdatov a vo vydavateľskej činnosti, nám predkladá knihu zloženú z rôznych textov, fotografií a dokumentov, aby sa zachovalo to, čo Oleg pripravoval a za čo on a niektorí jeho spolupracovníci boli prenasledovaní a proskribovaní. Žiada sa odcitovať zo slov Alexandra Balogha na jednej z úvodných strán knihy *Fenomén samizdat*. „Samizdat bol médiom, ktoré vypovedalo o stave totality a zároveň o sile opozície.“ (s. 8) Takmer 38 tisíc knižných jednotiek a vyše tritisíc titulov periodík od 50. do konca 80. rokov je archivovaných v unikátnej pražskej knižnici Libri prohibiti a zbierka je, ako píše A. Balogh, zapísaná do zoznamu UNESCO Pamät národa.

Zostavovateľka Ludmila Pastierová rozčlenila knihu do siedmich kapitol, v ktorých je vyše dvadsiatka autorov, a ak k tomu pripočítame rozhovory a iné žánre, tak osobností, ktoré rozvíjali samizdatové hnutie a pohybovali sa v undergrounde, je neporovnateľne viac. Kniha svojou kolážovitou kompozíciou pripomína tie z vydavateľstva F. R. § G., ktoré pripravoval ešte Oleg Pastier a ktoré mali značku rodinného striebra. Zostavovateľka dokázala dať do knihy negatívne i pozitívne dokumenty, texty, fotografie, faksimile a pod., poskytujúce obraz o dobe a ľuďoch, ktorý treba zachovať nielen ako spomienku, ale najmä ako memento. Lucia Čarná vysvetľuje, čo je samizdat, a načrtla jeho históriu u nás i vo svete. „Samizdatové aktivity sa vyskytujú v každej epoche, v ktorej sa obmedzuje sloboda tlače a prejavu.“ (s. 9) Oleg Pastier uverejňoval na pokračovanie roku 1991 v časopise *Fragment* text *Z histórie bratislavského samizdatu*, čo tvorí ďalšiu kapitolu tejto knihy. Nasledujú texty zo samizdatov *Fragment* a *Kontakt*, z publikácií a z časopisu *Fragment* po roku 1989. Sú tu aj ukážky z Baloghovej knihy *Strážca pamäti*, z Hučkovej knihy *Eugen Gindl – Na hrane možného*, z rukopisu I. Hoffmana *Ozvena samizdatu* i Správy kontrarozvedky ZNB v Bratislave od Jerguša Sivoša (Rok 1989 na oddelení boja proti pravcovému oportunizmu). A medzi tým množstvo obrazového materiálu. Možno sa domnievať, že texty v rôznych typoch písma naznačujú pôvod jednotlivých dokumentov.

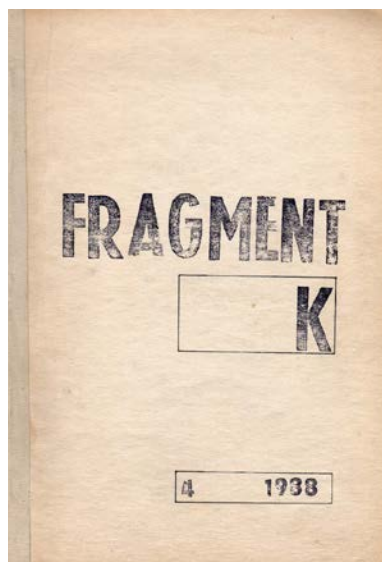
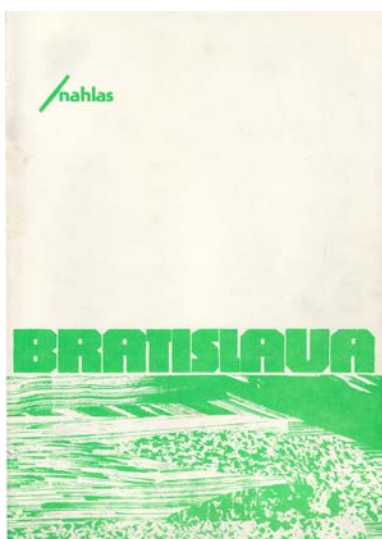
Pastierov text *Z histórie bratislavského samizdatu* nie je iba prostou informáciou o dobe normalizácie. Oleg Pastier nám ponúkol v pozostalostných pamätiach svoj charakteristický štýl, svoj postoj k dobe, jemnú iróniu a na relatívne malej ploche priniesol bohatý obsah o dobe, normalizácii v redakciách, na vysokých školách, vo vydavateľstvách a vedeckých ústavoch a „z vysokoškolských katedier zaznieval hlahol straníckych uznesení. Bol to čas osobných tragédií, ponížujúcich sebakritík, verejných i neverejných urážok a šikanovania.“ (s. 13) Píše, že osobný kontakt so spisovateľmi z okruhu Charty 77 a pražského undergroundu formoval bratislavský samizdat.

Šedá zóna kultúry

V knihe zaberajú, prirodzene, najviac priestoru informácie o časopise *Kontakt*, ktorý bol prvým naozajstným samizdatovým časopisom s pravidelnou periodicitou od roku 1980. Bol orientovaný na poéziu, esejistiku, publicistiku a kriticko-informačnú časť; bohato ilustrovaný fotografiami, grafikami a kresbami a autori v ňom publikovali väčšinou pod pseudonymom. Zostavovateľka uvádza autentické texty

Zo stretnutia redakčnej rady prvého samizdatového čísla *Fragmentu K*, 1987

*Že sa tu predsa niečo zmení?
A nebude treba uhýbať?
To hovor svetlu po zotmení
a ja sa budem za nás báť.*

Oleg Pastier zo zbierky *Tieň Chamraj*

v slovenčine i v češtine, často išlo o také pôvodné literárne diela, ktorých oficiálne vydanie bolo odmietnuté, ktoré boli skartované alebo autori mali zakázané publikovať. Aj v týchto súvislostiach vznikol pojem alternatívna kultúra či šedá zóna kultúry. 8. decembra 1983 vyšlo posledné, siedme číslo *Kontaktu*. Po rokoch sa Martin Šimečka v článku *História jedného časopisu* zmieňuje o tom, prečo *Kontakt* prestal vychádzať. Časopis bol dôležitý v tom, že „po dlhých rokoch beznádeje a stagnácie vytvoril nezávislý, cenzúry zbavený priestor slobodného prezentovania názorov.“ (s. 77) Hlavná vlna samizdatových periodík prišla až v druhej polovici 80. rokov (napr. časopis *Altamira*, časopis *K*, *Bratislava/nahlas*).

Koncom roku 1986 vznikol projekt nového samizdatového časopisu *Fragment*, ktorý založili Jiří Olič a Oleg Pastier, a spolu s časopisom *K* (J. Buday, I. Hoffman, J. Langoš, M. M. Šimečka) vychádzal až do konca novembra 1989. V celej jeho histórii bola rovnoprávne zastúpená česká a slovenská literatúra. Tieto dva časopisy a ich knižná edícia sa dostali do svetového kultúrneho dedičstva. Veľmi zaujímavé je vrátiť sa k niekdajšiemu obsahu časopisov, často k textom, ktoré väčšina záujemcov nemala možnosť v čase normalizácie čítať. V tom je zaujímavá kapitola *Paralelné aktivity úzko súvisiace so samizdatom*, v ktorej sa okrem iného uvádza: „Rovnako ako spisovatelia a občania angažujúci sa za dodržiavanie ľudských práv v totalitnom systéme socialistického Československa, neslobodní a profesijne diskvalifikovaní sa cítili aj všetci, ktorým bolo zakázané vystavovať v štátnych galériách alebo hrať svoju hudbu na verejnosti.“ (s. 185) V napätej politickej situácii začiatku roka 1989 bol Oleg Pastier a niektorí ďalší redaktori časopisu *Fragment* zatknutí, na vydanie pripravené číslo *Fragmentu K* (1/1989) Štátna bezpečnosť zabavila a vydania sa dočkalo až v decembri 1989.

Piata kapitola predstavuje anketu z roku 1997 na tému samizdat, ktorej autorkou je Lucia Pastierová a respondentmi E. Bondy, F. Gál, E. Groch, F. Guldán, I. Kadlečík, M. Kusý, P. Matejovič, F. Mikloško, J. Olič, F. Oravec, O. Pastier a v jej závere je príspevok Ivana Hoffmana *Ozvena samizdatu z roku 2022*.

Za textom *Z archívu štátnej bezpečnosti* nasleduje kapitola nazvaná *Sebaobrana*. „Samizdat *Sebaobrana* bol neoceniteľný pomocník pre ‚robotníkov samizdatu‘, v ktorom sa dozvedeli o základných, pravidlách hry‘ medzi mocou a jednotlivcom, o právach občana voči vyšetrovaciemu aparátu ŠtB a o možnostiach obrany.“ (s. 234)

Že sa tu predsa niečo zmení?

Zostavovateľka (a spoluautorka) publikácie Ludmila Pastierová v *Doslove* ku knihe píše: „Napíšem teda na záver niekoľko spomienok na naše prežívanie osemdesiatych rokov v Bratislave.“ (s. 251) Ludmile Pastierovej sa podarilo vytvoriť autobiografický obraz na pozadí spoločenských udalostí a najmä sveta paralelnej kultúry, ktorý jej pripadal ako nepremárnená šanca na dôstojnejší život. Záverečné slová ukončuje textom dôležitej postavy tejto knihy – veršami Olega Pastiera: „Že sa tu predsa niečo zmení?/ A nebude treba uhýbať?/ To hovor svetlu po zotmení/ a ja sa budem za nás báť.“ (s. 257) **KR**

Dievča, žena, experimenty

Bernardine Evaristo som prvýkrát zaregistrovala, keď v roku 2019 získala Bookerovu cenu spolu s Margaret Atwood. Sama sa na margo tohto ocenenia vyjadrila vo svojej najnovšej knihe *Manifesto (Manifest, 2021)* takto: „Neprerazila som zo dňa na deň, ale zo dňa na deň sa všetko zmenilo.“

✉ **Lucia Halová**

Bernardine Evaristo:
Dievča, žena, iné
Preklad: Lucia Halová
Bratislava: Inaque, 2021

V svojej rozbehnutej spisovateľskej kariére už mala na konte knihy, ktoré pozitívne prijímala čitateľská verejnosť i kritika, ale o jej najnovšom románe *Dievča, žena, iné* sa zrazu písalo a hovorilo všade.

Bernardine Evaristo sa narodila rodičom zo zmiešaného páru. Otec pochádzal z Nigérie a matka bola Britka. Vzali sa v päťdesiatych rokoch, teda v čase, keď sa takéto páry skutočne netolerovali. Matku jej rodina odvrhla a otec bol neustále vystavený rasovo motivovanej diskriminácii. Prišiel do Anglicka v reakcii na výzvu pomôcť s obnovou krajiny po druhej svetovej vojne a stal sa nevítaným prišielcom, ktorého nevni mali ako individualitu, len ako súčasť odsudzovanej menšiny.

Z periferie k divadlu

Osem detí Evaristovcov sa narodilo v Londýne, no od narodenia ich okolie vnímalo ako tmavých prišielcov napriek tomu, že vyrastali v rovnakej kultúre, chodili do rovnakých škôl aj kostola. Rodine každú chvíľu niekto hodil tehlu do okna, deti sa nechodili hrať na ulicu, museli si vystačiť sami. Každý, kto ich stretol, si o nich spravil názor ešte skôr, než otvorili ústa. Aj keď boli spolovice biele, pre ostatných boli iba čierne.

Táto skutočnosť sa pre Bernardine zmenila, keď prvýkrát pričuchla k divadlu, kde už naozaj išlo o to, čo kto vie, a nie ako vyzerá. Vážnivo sa vrhla na účinkovanie a neskôr študovala divadelníctvo na vysokej škole Rose Bruford College. Chodila na kurz komunitného divadla a s dvoma spolužiačkami založila divadelnú spoločnosť Theatre of Black Women (Divadlo černošiek), prvú svojho druhu v Británii. Ako píše v *Manifeste*, toto štúdium jej veľmi pomohlo formovať vlastnú feministickú a černošskú identitu, pretože prvýkrát v živote sa zoznámila s černoškami mimo

svojej rodiny. A keby študovala klasické divadelníctvo, píše ďalej, zrejme by s ním rýchlo sekla, pretože ako černoška by v ňom nemala veľa príležitostí na realizáciu – dostávala by nanajvýš malé vedľajšie roly („úlohy otrokyní, slúžok, prostitútok, pestúnok či zločínok“, ako si povzdychne jedna z jej postáv v knihe *Dievča, žena, iné*) a na vlastnú tvorbu či režirovanie by mohla rovno zabudnúť; týmto profesiám v tom čase stále kralovali muži. Vo svojom Divadle černošiek však s priateľkami písala hry, inscenovala ich aj v nich hrala. Táto skúsenosť sa spolu s láskou k poézii neskôr stali základom pre jej písanie. Ako dramatička a herečka sa naučila lepšie a hlbšie porozumieť svojim postavám a ich prežívaniu.

Do koša a odznova

Písaniu sa začala naplno venovať, keď jej v roku 1994 vyšla básnická zbierka *Island of Abraham (Abrahamov ostrov)*. Čerpala v nej zo svojho záujmu o africkú históriu a svojich ciest po Afrike. S nasledujúcou knihou *Lara* sa chcela naplno vrhnúť na prózu, hoci ju nikdy predtým nepísala. Za tému si zvolila svoju rodinu, zmiešané manželstvo svojich rodičov. No po troch rokoch práce a dvesto stranách naklepaných na stroji si uvedomila, že ju nebaví čítať, čo napísala. Až keď na jednom spisovateľskom pobyte v rámci cvičenia po dlhom čase opäť zložila báseň, pochopila, akou cestou sa musí vydať. Všetko, čo dovtedy z *Lary* napísala, vyhodila do koša a začala odznova. Celý príbeh prerozprávala vo forme básne a našla svoj štýl: veršovaný román.

Podobný osud mali aj ďalšie jej knihy: buď v niektorej fáze vyhodila celý dovtedy napísaný text a pustila sa do rukopisu úplne od začiatku, alebo kniha v procese písania zmenila literárny žáner. Vo všetkých sa nejakým spôsobom venuje histórii a černošskej či multikultúrnej spoločnosti.

Román *The Emperor's Babe (Cisárova kočka, 2001)* hovorí o dievčine s núbijským pôvodom Zuleike, ktorá vyrastá v Londýne za čias Rímskej ríše. Vydajú ju za bohatého Rimana, no ona sa zaľúbi do rímskeho cisára Septima Severa. Evaristo sa dlhodobo venuje téme prítomnosti afrického obyvateľstva v Británii a v Európe a snaží sa zboriť mýtus, že Británia bola až do dvadsiateho storočia čisto belošská. Ľudia s africkým pôvodom sú pevnou súčasťou dejín nášho kontinentu, no dodnes zostávajú viac-menej neviditeľní spolu so ženami, ktorým sa naprieč dejinami podarilo presadiť v kedysi čisto mužských oblastiach umenia či vedy.

V nasledujúcej knihe, *Soul Tourists (Turisti po dušiach, 2005)*, skúma tieto témy prostredníctvom duchov, ktorí sa zjavujú dvojici na jej cestách po Európe. Evaristo ju začala písať ako čisto prozaický text, no opäť sa ukázalo, že to nie je ten správny prístup, a tak znova prepisovala a vložila do textu okrem prózy aj prvky poézie, scenára a dokonca neliterárne prostriedky (rozpočet). Ďalší román, *Blonde Roots (Blondé korene, 2008)*, je jej prvý čisto prozaický text. Za tému si zvolila zámorský obchod s otrokmi, no spracovala ju svojisky: vytvorila príbeh z alternatívnej reality, kde Afričania zotročili Európanov.

Doteraz neviditeľné hrdinky

Po novele *Hello Mum (Ahoj, mami, 2010)* a románe *Mr Loverman (2014)*, ktorý vznikol na základe tvorivého cvičenia so starými fotografiami na spisovateľskom workshope, prišiel na rad román ocenený Bookerom: *Girl, Woman, Other, 2019 (Dievča, žena, iné, 2021)*.

Lucia Halová (1979)
Prekladá z angličtiny a portugalčiny prevažne beletriu a filmové titulky, venuje sa aj redigovaniu knižných prekladov. Pôsobí v redakcii časopisu *Verzia*. Z angličtiny preložila o. i. sériu *Súmrak* Stephenie Meyerovej, *Žiť sa musí* Franka Tallisa či *Dievča, žena, iné* Bernardine Evaristo, z portugalčiny *Knihu nepokoja* Fernanda Pessou.

V roku 2013 Evaristo oslovili, aby napísala poviedku k storočnici waleského básnika Dylana Thomasa. Namiesto poviedky však (ako inak) vytvorila naratívnu báseň o štyroch veľmi rozdielnych Londýňčankách tmavej pleti a rozhodla sa ďalej rozvíjať tému černošiek v Británii, keďže podľa nej nedostávajú v britskej literatúre veľký priestor; určite nie ako protagonistky literárnych diel.

Z toho vznikla kniha o dvanástich ženách v priebehu dvadsiateho storočia v Británii, napísaná experimentálnou formou „fusion-fiction“, ako ju autorka nazvala. Je rozdelená na štyri hlavné kapitoly, v každej dostanú priestor tri ženy. Text je štruktúrovaný ako báseň do menších celkov, občas sa v riadku nachádza jediné slovo či slabika. Autorka prístupuje svojsky aj k interpunkcii – rezignovala na bodky a občas obmedzila aj čiarky. Zdanlivo nepoužíva veľké písmená na začiatkoch viet, pozornejší čitateľ však rýchlo zistí, že každá podkapitola označená číslom je vždy jedna veta, ktorá sa začína kapitálkou a končí bodkou.

Evaristo do postáv vložila veľa zo svojho života: hneď prvá Amma je autorka divadelných hier, ktorej najnovšia hra má premiéru v Národnom divadle; jej kamarátka a kolegyňa Dominique sa snaží vymaniť zo vzťahu s manipulatívnu ženou (Evaristo prežila tri roky v područí manipulatívnej partnerky, ktorú v knihe *Manifest* nazvala Vyšinutá domina); ďalšia postava vyrastá s príslym neprístupným otcom a pod. Cez ich osudy približuje skúsenosť černošskej (ženskej) populácie v belošskej väčšine, rozoberá témy násilia, diskriminácie, identity, tvorivosti, lásky, tráum či politiky. Napohľad samostatné životy hrdiniek sa prepájajú buď jasnými rodinnými či priateľskými putami, alebo sú medzi nimi skryté, ale o to prekvapivejšie spojivá.

Vety-nevety

Keď som dostala ponuku prekladať tento román, poťažila som sa, no zároveň zľakla. Počúvala som o spisovateľkinom nezvyčajnom štýle – čo ak mi nesadne? No len čo som sa pustila do čítania, naskočila som na autorkinu hru s textom a jej písanie ma uchvátilo. Jej vety-nevety plynú ako rieka, ktorá občas chvátá cez kaskády, občas spomalí a kde-tu rozrazí jej prúd balvan: zrazu sa v celom riadku nachádza jediné slovo a vyvolá nezvyčajne silnú emóciu nie svojím obsahom, ale svojou izolovanosťou. (Napríklad v scéne znásilnenia: „ako to, že na sebe nemá šaty? // potom/jej/ telo/už/nepatrilo/jej // patrilo/im“.) Alebo ponecháva priestor širšej interpretácii, ako keď jednej postave rodičia úplne chladne oznámia, že je adoptovaná: „ten pocit, že je/ne/ukotvená/ne/chcená/ne/milovaná/ne/úplná // nik/to“.

Všetky špecifická autorkinej tvorby som sa snažila svedomito preniesť aj do prekladu. Nebolo to vždy jednoduché, neraz som sa vytrápila, aby samostatne stojace vety, slovné spojenia a slová mali rovnaký význam a silu ako v origináli, aby text plynul rovnako prirodzene. Pri kapitole písanej z pohľadu nebinárnej osoby som hľadala čo najlepšie a najzrozumiteľnejší prístup spolu so samotnou postavou, ktorá si na svoju novú identitu iba zvyká. Nakoniec som sa odhodlala vyskúšať bezrodové zámená. (O tomto svojom prekladateľskom postupe som písala v článku „O preklade kapitoly o rodovo neutrálnej postave v knihe *Dievča, žena, iné*“ v časopise *Verzia* 3/2021.)

Vďaka všetkým spomenutým špecifikám bola pre mňa práca na tejto knihe v pozitívnom zmysle nezaťažiteľná. Oblúbila som si nielen postavy románu, ale aj ich autorku. Čím viac ju spoznávam, tým je mi sympatickejšia. Napríklad pri nedávnom pobyte v Paríži navštívila aj francúzsku prekladateľku Françoise Adelstain, ktorá prekladá jej knihy do francúzštiny. Evaristo o nej obdivne napísala okrem iného aj toto: „Preložila štyri moje knihy. Je v mojej hlave!“ Pri tomto jej príspevku na sociálnych sieťach istotne zaplesalo každé prekladateľské srdce.

Okrem písania sa Bernardine Evaristo aktívne angažuje v oblasti inklúzie černošských spisovateľov a spisovateľiek, umelcov a umelkýň. Propaguje africkú poéziu, podieľala sa na založení agentúry na podporu spisovateľov Spread the Word, organizovala prvú veľkú konferenciu o černošskom divadle Future Histories aj konferenciu o britskej černošskej literatúre Tracing Paper. Keďže pochádza z veľkej rodiny a videla, akú obrovskú zodpovednosť a nepredvídateľnosť prináša rodičovstvo, ako uvádza v knihe *Manifest*, nevedela si predstaviť, že by obetovala svoju slobodu takémuto záväzku. Namiesto matky je aktívnou tetou a krstnou matkou a na prvom mieste jej záujmov zostáva umenie a podpora ďalších umelcov.

V najnovšom diele *Manifest* píše o svojom živote, o dospievaní vo veľkej rodine v susedstve, kde ich nechceli, o štúdiu, vzťahoch, tvorbe. A hoci je to životopisná kniha, má sotva dvesto strán, je pútavá, napísaná s nadhľadom a vtipom. Veľmi ma teší, že ju budem čoskoro prekladať pre vydavateľstvo Inaque, v ktorom vyšla aj kniha *Dievča, žena, iné*.

Mariana Enriquez: Svoj podiel noci niest
Preklad: Eva Palkovičová
Bratislava: Inaue, 2022

Argentínska trauma

Slovenské preklady beletrie vlni obohatil nezvyčajne rozsiahly román (má vyše 600 strán) so zvláštnym názvom *Svoj podiel noci niest* súčasnej argentínskej spisovateľky **Mariany Enriquez**. Zo španielskeho originálu *Nuestra parte de noche* (2019) ho preložila **Eva Palkovičová**.

✦ **Paulína Šišmišová**

Paulína Šišmišová (1953)
Romanistka, pôsobila na FIF UK v Bratislave. Venuje sa reflexii a prekladu literatúry písanej po španielsky. Je spoluautorkou monografie *Cervantesov Don Quijote na Slovensku a vo svete* (2021) a desiatok štúdií o významných postavách španielskej a hispanoamerickéj literatúry a filozofie (J. L. Borges, C. Fuentes, J. Ortega y Gasset, E. Sabato, M. de Unamuno a iní).

Čitateľa, ktorý nebol odchovaný na literatúre hororu, v románe od ženskej autorky zarazí nevedne veľa hrôzy, krvi a násilia. Násilie a teror je však neodmysliteľnou súčasťou dejín Argentíny od conquisty až po dvadsiate storočie, keď sa k moci dostali diktátorské režimy. Argentína ich zažila niekoľko, ale najbrutálnejšia bola diktatúra v rokoch 1976 – 1983. S cieľom nastoliť „normalizáciu“ prenasledovala a väznila nielen ľavicovo zmýšľajúcich intelektuálov, ale aj homosexuálov. Odporcov režimu mučili, vraždili a ich deti unášali. Konečná bilancia bola približne tridsaťtisíc nezvestných.

Detstvo v atmosfére hrôzy

V týchto rokoch strachu a hrôzy sa odvíjalo detstvo Mariany Enriquez (1973). V rozhovoroch o ňom veľa nehovorí, ale priznáva, že rada čítala hororové príbehy od anglosaských autorov. V jej mysli splývali dovedna strach, násilie, teror a smrť v realite a vo fikcii. Aj potom, čo vyštudovala žurnalistiku, pretrval jej záujem o mystiku, ezoteriku a „temné“ stránky života. Kritika priraduje jej tvorbu k tzv. gotickému latinskoamerickému románu. Gotický žáner charakterizuje pochmúrna atmosféra strachu, násilia a smrti. V Latinskej Amerike nadobudol osobité črty a stal sa takmer výlučne teritóriom ženských autoriek. Jedna z jeho popredných predstaviteľiek, ekvádorská spisovateľka Mónica Ojeda v poviedkach *Lietajúce ženy* (*Las voladoras*, 2020) prepája poetiku gotiky s prvkami tradičnej andskej kultúry, mýtov a folklóru.

Aj Mariana Enriquez pracuje s lokálnymi argentínskymi mýtmi, náboženskými predstavami a poverami a súčasne nadväzuje na argentínsku literárnu tradíciu fantastického realizmu. Svoje prózy obohacuje o politický rozmer. Podobne ako iní autori a autorky tzv. Novej argentínskej literatúry sa vyrovnáva s historickou traumou, ktorú na živote jej generácie zanechala diktatúra. Hoci, ako sa vyjadrila, rada by písala o niečom inom. V jej próze nenájdeme zombis ani im podobné bytosti; horor, násilie a poníženie, ktoré zobrazuje, čerpá z každo-dennej reality a nedávnej histórie Argentíny. Pramení zo strachu z diktatúr, politických a ekonomických kríz, bezmocnosti a bezradnosti najzraniteľnejších – žien a detí.

O vzťahu otca a syna

V románe *Svoj podiel noci niest* sú najzraniteľnejší Juan a Gaspar – otec a syn. Spisovateľka sa priznala, že pociťovala únavu z príbehov, založených na vzťahu matky a dcéry; chcela preskúmať, ako funguje vzťah otca a syna. Román sa dá čítať ako rodinná sága so spleťmi rodinnými osudmi

a strašnými tajomstvami, ale príbeh sa odohráva na pozadí vojenskej diktatúry, čo je jeho ďalšou a nezanedbateľnou rovinou. Juan nie je hocijaký otec, ale je médiom krvilačného a nenásytného božstva – Temnoty. Uctieávajú ho členovia Bratstva, ktorí sa chcú stať nesmrteľnými prenosom svojho vedomia do nového tela. Na čele tajného spolku sú bohaté statkárske rodiny Bradfordovcov a Reyesovcov.

Juan, s vrodenu srdcovou poruchou, je pôvodom syn chudobných švédskych prisťahovalcov. Rodina si ho kúpila a liečila, keď zistila, že má paranormálne schopnosti a tak sa nechtiac stane nástrojom zla. Počas magického ceremonálu invokovania Temnoty sa jeho telo mení na telo mága či androgýna so zvieracími pazúrkami. Vo vzťahu syna a otca panuje napätie. Juanova manželka Rosario, dcéra Reyesovcov, zomrela za temných okolností. Otec chce syna Gaspara uchrániť pred osudom, ktorý postihol jeho, preto je k nemu neraz tvrdý, čo chlapec nechápe, ale tuší, že otec je iný ako rodičia jeho priateľov. Gaspara, ktorý trpí duševnými poruchami, po otcovej smrti vychováva otcov brat. Po záhadnom zmiznutí kamarátky Adely, ktorej otec bol nezvestný, a ohavnej rituálnej vraždy strýka si Gaspar uvedomí, akého zla je rodina z matkinej strany schopná, a postaví sa jej zoči-voči.

Rozprávanie, členené do šiestich kapitol, sa odvíja na pozadí dejín Argentíny od posledných rokov diktatúry až po deväťdesiate roky, keď krajina prechádzala zložitým procesom demokratizácie a čelila novým výzvam. Dej sa odohráva v Buenos Aires i v Londýne, ako aj v provincii Misiones na severe Argentíny, kde sa dodnes zachovali mnohé ľudové poveria. Uprostred pralesa v Misiones neďaleko vodopádov Iguazú je sídlo Reyesovcov a členovia Bratstva tam praktizujú krvavé rituály. Kapitoly majú nerovnaký rozsah, každá z nich je akoby samostatným celkom. Osobitné miesto v románe má piata kapitola, ktorá svojisky prepája všetky ostatné. Má podobu novinovej správy o nájdení masového hrobu obetí diktatúry v mestečku Iñartú. Ide o fiktívne miesto, na mape ho nenájdeme, hoci práve ono pôsobí na čitateľa najrealistickejšie. Medzi mnohými, čo prišli do Iñartú v nádeji nájsť pozostatky svojich nezvestných blízkych, je aj Betty, matka Adely. Hrob v Iñartú je síce vymyslený, ale v Argentíne sa takých hrobov v skutočnosti našlo mnoho.

Kvalitný preklad

Záverom treba vyzdvihnúť aj kvality slovenského prekladu. Otázne je len písanie veľkého „B“ pri označení Temnoty: „Temnota je dementná, je to divoký Boh, je to blázon.“ (s. 41) Možno by bolo vhodnejšie použiť výraz „božstvo“. V románe je veľa alúzií na svetovú literatúru, ktoré nie sú len akýmsi appendixom, ale súvisia s dejom. Napríklad názov románu, pri ktorom sa argentínska spisovateľka inšpirovala veršom z básne Emily Dickinsonovej. Eva Palkovičová venovala patričnú pozornosť aj týmto aspektom, čo dokumentujú záverečné *Poznámky k textu*, kde čitateľ môže zistiť aj to, z akých slovenských prekladov čerpal. **KR**

Regina Guerra (ed.):
Brazílske legendy /
Lendas Brasileiras
Preklad: Júlia
Jellušová
Ilustrácie:
Lu Paternostro,
deti z Výtvarnej školy
Dany Zacharovej,
Linda Mistríková
Bratislava:
Portugalský inštitút,
2022

Silvia Ruppeldtová
(1977)
 Publicistka, esejistka, prekladateľka. Vyštudovala scenáristiku a dramaturgiu na Filmovej fakulte VŠMU a archeológiu na FiF UK v Bratislave, absolvovala študijné pobyty vo Viedni, Madride, Moskve a Havane. Bola poslucháčkou Inštitútu pre Vyššie latinskoamerické štúdiá vo Viedni. Prekladá literatúru, odborné texty a poéziu zo španielskeho, francúzskeho, portugalského, nemeckého a anglického jazyka. Nedávno vyšla kniha jej esejí *Druhá tvár modernity*.

Brazílske legendy

Portugalský inštitút prišiel koncom minulého roka s ďalším knižným dielkom týkajúcim sa brazílskeho sveta. Presnejšie, sveta pôvodných kultúr, ktoré si ústnu tradíciou zachovali časť svojej kozmogónie od predkolumbovských čias podnes. **Brazílske legendy** sú adaptácie rozprávání amazonských národov, ktoré zostavila portugalská autorka **Regina Guerra** a do slovenčiny ich preložila **Júlia Jellušová**. Zaujímavosťou a veľkým kladom dielka je, že vychádza dvojjazyčne. Útla kniha je rozdelená do ôsmich častí – ôsmich príbehov z amazonského pralesa, v ktorom žijú ohnivé hady, vodné víly, nevidané postavičky v takmer ľudskej podobe, no s nadľudskými schopnosťami, dievčiny meniace sa na mulice bez hlavy, rozvážne mravčiare a zákerné všetečné papagáje. Legendy obsahujú prvky prastarých predstáv o tom, ako vznikol svet, prenášajú nás do pradávnych čias, v ktorých hlina, voda a vzduch mali vlastnú dušu, v ktorých korytá riek boli vyhýbené hadmi s ľudskou povahou, v ktorých boli slzy človeka len miniatúrnym zrkadlom plaču prabohýň. Ale všetkých starých mytológií sa dotýkajú len čiastočne, len v náznakoch. Veľmi často sa v legendách objavujú prvky skrz-naskrz moderné: papagáj si namáča zobák do plechovky, múdry had Boitátá bojuje s drevorubačmi ničiacimi prales, ktorí ako keby tam prišli priamo zo súčasnej nadnárodnej spoločnosti, strážca lesa Curipira má takisto plné ruky práce s pytlákmi loviacimi ešte aj zvieracie mláďatá – skrátka, sú to momenty, ktoré môžu pôsobiť trochu rušivo. Pravdaže, legendy si nepotrpia na logiku a rozprávky podliehajú novodobým variáciám. Keď sa však niekde dočítame, že bohyňa pralesa „rozdáva“ plechovky s farbami, aby mohol byť prales, pôvodne čiernobiely, farebný, nutne sa zamyslíme, či autorka túto verziu skutočne na vlastné uši počula od ľudu Yawalapiti, ktorý spomína v úvode, alebo sú tieto modernizačné prvky jej vlastným pokusom o „sprístupnenie“ legendy detskému čitateľovi. V predhovore síce opisuje svoje motivácie, prečo sa knihu rozhodla zostaviť, píše, že sa naozaj túlala Amazóniou a zhovorala s členmi pôvodných kmeňov v oblasti Xingu v štáte Mato Grosso, a že ju to nesmierne obohatilo a poznačilo. Práve preto by sa však čitateľ – a prečo nie aj detský – mal dozvedieť aj niečo viac o tom, akým spôsobom legendy zbierala, či ich porovnávala s inými zaznamenanými textami, pre akého čitateľa sú určené a či do nich premietla aj vlastné ambície pedagogicky vplyvať na mladého človeka. Čiastočne totiž vzniká dojem, akoby osem zverejnených príbehov do veľkej miery vzniklo len v jej hlave – a to sa nedá odbiť jedinou poznámkou o tom, že sú „adaptované“. Mimoriadne pekným nápadom je, že ilustrácie Brazílčanky **Lu Paternostro** dopĺňajú kresby detí zo slovenskej výtvarnej školy, ktoré reagujú priamo na jednotlivé príbehy. Preklad Júlie Jellušovej je plynulý a hladký a je príjemné aj užitočné môcť si text rovno porovnať s originálom. Kniha je však predovšetkým skôr rozprávkovým než etnologickým dielkom a rozhodne by atmosfére magického sveta prírody neuškodilo, keby jazyk – hoci len v preklade, ak aj nie v pôvodine – načrel trochu hlbšie do možností, ktoré ponúka slovenčina, mimochodom, taká bohatá práve na vyjadrovanie v textoch ako sú báje, povesti a rozprávky. To by určite dokázal oceniť aj dnešný detský čitateľ, hoci by sa aj s takými výrazmi stretol celkom prvý raz.

☛ **Silvia Ruppeldtová**

Všetko, čo viem, je nepriehľadné sklo

Literárny kritik, redaktor a básnik **Derek Rebro** nám svojou novou zbierkou podáva namiesto ruky len jej nepatrný otláčok na skle (evokuje aj ilustrácia z obálky, ktorej autorom je **Andrej Dúbravský**).

✦ **Eva Urbanová**

Derek Rebro: Nežnosť rozkladu

Levoča: Modrý Peter, 2022

Eva Urbanová (1986)

Literárna kritička. Špecializuje sa na reflektovanie súčasnej slovenskej a svetovej poézie. Naposledy jej vyšla monografia o poézii Evy Luky *Medzi snom a fikciou* (2022). Publikuje v časopisoch *Vertigo*, *Vlna*, *Platforma*, *Knížná revue*, *Glosolália*, *Fraktál* a iné. Vyučuje na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Aktívne sa zapája do literárneho diania na Slovensku (Literárny kvocient, Akademický Prešov, workshopy tvorivého písania, porotkyňa Zlatej vlny v roku 2019, porotkyňa súťaže Básne SK/CZ za rok 2022 a iné). Je redaktorkou literárnej kritiky v časopise *Fraktál*. V roku 2019 jej vyšla kniha pre deti *Jeleňatý a Kravatý* (2019), ktorá získala Cenu čitateľov *Knížnej revue* v kategórii Debut roka.

Nežnosť rozkladu som prečítala ako jednu dlhú báseň, azda by som povedala pásmo, odkazujúc práve na metódu voľne radených obrazov G. Apollinaira. Rebro takisto kladie viaceré témy a motívy do jedného plánu, bez logických následností, na princípe juxtapozície a simultánnosti. Striedajú sa konkrétne a maximálne neurčité obrazy, ktoré sa rozbiehajú na všetky strany. Podobne reaguje potom aj naše vnímanie, snažíme sa zachytiť široký sémantický rozptyl jednotlivých viet, veršov. To však znamená rovnako rozpozybované myslenie.

Metafora nepriehľadného skla je namieste aj vzhľadom na motívický repertoár zbierky. Viazže sa predovšetkým na nemocničné prostredie a nepreniknuteľnosť evokuje aj biela farba, motívy chladu či prázdnoty: „*kachličky / v stenách žily*“ (s. 17), sneh, krieda, kúpeľňové zrkadlo, bledá tvár, prázdny, čistý, orosený, krištáľovo priesvitne, kocka ľadu, porcelán a pod.

Viacrozmerne rozklad

Zachytiť sa možno názvom zbierky, ktorý v sebe implikuje stav, ale i časový rozmer daných javov (za aký čas dôjde k úplnému rozkladu?). Rozklad tu možno chápať vo fyziologickom slova zmysle ako odumieranie, hnitie, ale aj ako chemickú reakciu, pri ktorej vznikajú nové látky (významy). Zodpovedajú tomu opäť vyššie naznačené motívy (slová a výjavy), spájajúce sa jednak s chorobou, ale i s telom a telesnosťou. Celá zbierka sa začína vetou/mottom, surrealistickým výjavom, ktorý potvrdzuje vyššie naznačený sémantický rozptyl: „*na oltároch planuli vratké ružové plúca*“. Predstava, ktorá udáva tón ďalším veršom, je postavená práve na naliehavej tenzii krásy a škaredosti, telesného a duševného (či skôr duchovného) a pod.

Dôraz sa kladie na časti tela, najmä tie, ktoré čosi spájajú („*skrč kĺb*“, s. 34; „*keď sa lakeť ohne*“ s. 49; „*praská členok*“, s. 18) alebo odrážajú životnú kondíciu subjektu (zuby, koža, póry), neuralgické miesta, prostredníctvom ktorých zistíme, či subjekt vôbec žije: „*keď ťa bolí všetko / nevidel si koniec*“ (s. 29) „*srdce dob, je*“ (s. 52), „*tikajú hodiny / na mŕtvom zápästí*“ (s. 21, zvýr. D. R.). Človek je tu „*rozkrájaný*“ na kusy, je časťou, torzom: „*milujú sa torzá*“ (s. 50), ako keď sa pozeráme cez nepriehľadné sklo a vidíme len obrisy, názňaky postavy, života: „*v kúpeľňovom zrkadle / pretieraj // niekto za ňou / dýcha(j)*“ (s. 29, zvýr. E. U.). V takto nasmerovanom pohľade je čitateľný nadhľad, odstup od daného subjektu i témy: „*rozbiha pohár*

s kefkami / kovovo zas(m)ej“ (s. 29). Zároveň asociujeme k prítomnosti niekoho ďalšieho – za nepriehľadným sklom môže byť ktokoľvek. Človek sa zrkadlí v človeku, vo vzťahu: „*sestrine slzy / v bratových očiach*“ (s. 42 – 43), „*kosť sa zrastie / ak tu budeš*“ (s. 37, zvýr. D. R.)

Rozklad tu súvisí aj s rozpadom básnického obrazu, jeho syntaxe. Verše znejú ako vety vytrhnuté z kontextov. Ich pôvodný diskurz sa stratil úplne alebo je mätúci. Recepčia znamená nastaviť si vnímanie na čo najvyššiu citlivosť, aby sme na okraji asocičných sfér čosi zachytili. Striedajú sa konkrétne a maximálne neurčité obrazy: „*zvonce konce školskej // hodiny // prekrojili motýla // blíži sa veža / ozaj padneme // ako krúpy / možno konfety*“ (s. 57, zvýr. D. R.). Znova možno konštatovať, že ide o surrealistické výjavy, na čo odkazujú nielen netradičné spojenia vzniknuté metódou psychického automatizmu, ale aj typické (surrealistické) motívy ako oko, viečko a pod.: „*zbavím ťa oka / lusknutím zápalky*“ (s. 47, zvýr. D. R.); „*štyri oči pod viečkom*“ (s. 61), „*odpojili hviezdy / rozťahol i mihalnice*“ (s. 68).

Osviežujúce položarty

Na čitateľa sa kladú náročné požiadavky – musí vykonať isté intelektuálne operácie súbežne s vysokou mierou a ochotou estetizácie primárne neestetických javov a vecí. Účinok sa dostavuje v priestore, kde sa tieto protichodné postupy pretínajú. Rebro nás totiž často navedie jedným smerom, ale vzápätí sa jeho subjekt nechá uniesť asociatívnou myslou, zanechá rozvíjajúci obraz a preskočí na iný: „*v kresle opar / vedľa ty // zmenil by / na tom ležalo // smrť by veniec / položila / kompozične správne // batožinový priestor / niečo v pohári*“ (s. 19, zvýr. D. R.).

Tento postup je často riadený hrou, ktorá zbierku príjemne osviežuje, vnáša do textu komiku a načisto zbavuje čitateľa možnosti čítať verše ako pravdy či poučenia. Hra tu inklinuje viac k spontánnosti a neštruktúrovanosti (*paidia*) ako k hre s jasnými pravidlami (*ludus*). Tomu zodpovedajú aj výroky, často v kurzíve, ktoré možno chápať ako intertextuálne odkazy (po ich povahe som nepátrala, len mi evokovali určité kontexty), ale aj ako výroky, polovážne, položartovné výkriky subjektu/subjektov: „*tieseň v truhle / miesto v urne*“ (s. 27, zvýr. D. R.), „*mŕtvo v rukavici / mlkvo na panvici*“ (s. 64), „*zažneš v spálni / vo vesmíre aj tak // tma*“ (s. 28), „*lham / keď je s kým*“ (s. 60), „*kam nikto nechodí / všetci ostanú*“ (s. 61, zvýr. D. R.) a pod.

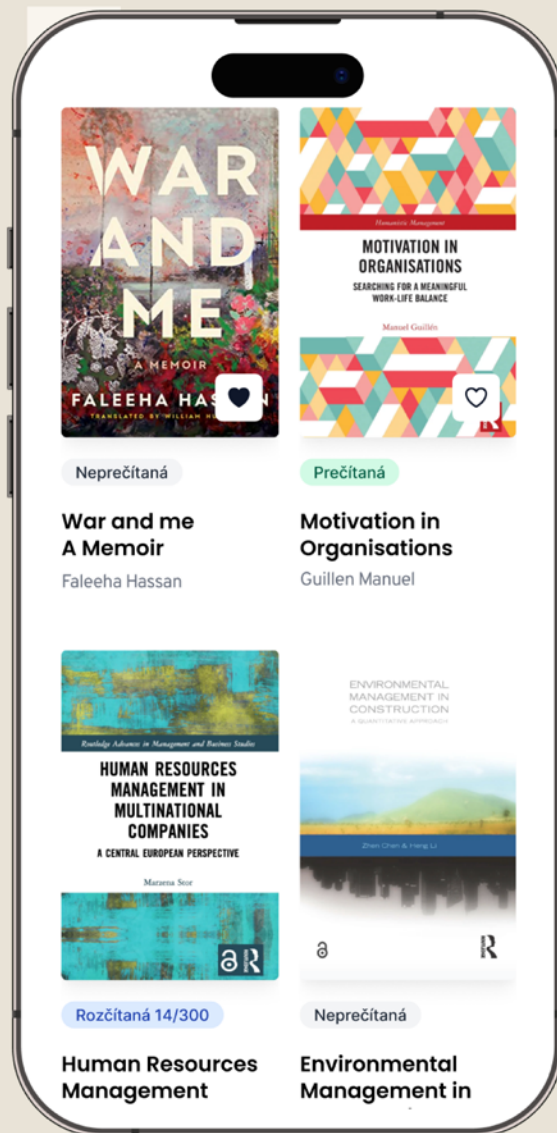
Rezultát na strane čitateľa/čitateľky

Záverčný verš zbierky, vyčlenený na osobitnú stranu, náhle prehluší rozbehnuté asociácie, zaznie totiž ako pointa (obľúkom komunikuje s úvodnou „scénou“ s plúcami na oltári) – akoby doposiaľ čítané obrazy boli zábleskom v mysli pacienta, ktorý čaká na operáciu, navonok chladne a pokojne: „*tvár pokojne čaká na stole na príchod chirurgov*“ (s. 72). Žeby išlo o povestný prúd myšlienok pred domnelou smrťou? Nevie, ale aspoň na tomto mieste pocítim katarziu z prečítaného – vylúšteného. Potvrdzuje sa, že estetický zážitok tu do veľkej miery závisí od subjektívneho rozhodnutia čitateľa/čitateľky, na ňom/nej ostáva, či hmlu nahradí významom alebo sa uspokojí s tým, že všetko, čo vie, je len nepriehľadné sklo. **KR**

ZDROJE PO RUKE.

Získajte bezplatný prístup
ku viac ako 50 000
e-knihám.
Čítajte kedykoľvek a
kdekoľvek.

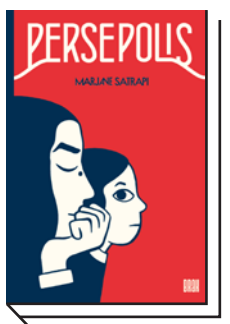
Stačí sa len zaregistrovať.

Bubliny, ktoré neprikrášľujú ani nezatajujú

Aktuálne politické paralely medzi Iránom a (nielen) našim ďalším možným smerovaním z komiksu *Persepolis* nemo kričia malými literami v bielych bublinkách uprostred čiernobielych okienok. **Satrapi** pritom nekáže, iba ticho spomína a komentuje vlastné zážitky.

✦ **Marek Čabák**

Marjane Satrapi:
Persepolis
Preklad: Mária
Ferenčuhová
Bratislava: Brak, 2022

Už viac ako rok žijeme v štáte, za ktorého bezprostrednými hranicami sa odohráva vojnový konflikt. Dlhé desiatky rokov bol pre nás pojem vojna čosi vzdialené, zvyčajne umiestnené kde si v hĺbke našej histórie, alebo na Blízkom východe v jednej z mnohých krajín s podobnými menami, ktoré sme tak celkom od seba možno ani nevedeli odlíšiť. Je preto až temne poetické, že vydavateľstvo Brak konečne vypustilo do sveta slovenskú verziu svetoznámeho komiksu *Persepolis* Marjane Satrapi, v Iráne narodenéj a vyrastajúcej francúzskej autorky, komiksovej kresliarky a režisérky.

Marek Čabák (1991)
Vyštudoval žurnalistiku. Publicistike sa venuje predovšetkým v oblasti literatúry, hier, filmov a seriálov. V súčasnosti pôsobí ako vedúci popkultúrneho spravodajského webu Nerdfix.cz.

Dospievanie na stránkach komiksu

Persepolis je v mnohých kruhoch známy autobiografický príbeh tejto autorky. Či už vďaka jeho českému vydaniu z roku 2013, alebo animovanému filmu z roku 2007. Ja som sa s ním stretol však až teraz. A pohliť ma od prvej stránky až po tú poslednú. *Persepolis* je totiž osobným vyznaním Marjane Satrapi. Od jej ranného detstva až po dospelosť s ňou prežívame postupný prerod svetsky zameraného Iránu pod vládou jediného muža na teokratickú republiku plnú zákazov a obmedzení voči vlastnému obyvateľstvu, následnú vojnu so susedným Irakom, strach pred neustálym bombardovaním, kult mučeníkov, všadeprítomnú mravnostnú políciu, udávanie a ďalšie obmedzenia ľudských práv a slobôd, ale aj osobnú rebeliu voči systému, dvojitý život v súkromí a na verejnosti a húževnatú schopnosť nielen autorky, ale aj jej okolia prispôbiť sa.

Satrapi hovorí o svojom úteku do Rakúska, kde sa, často jej vlastným pričinením, mnoho vecí pokazí. O jej postupnej strate národnej i osobnej identity a jej znovuobjavení. Ako aj o zahanbenom návrate do rodného Iránu, náročných štúdiách na vysokej škole pod dohľadom režimu, nevydarenom manželstve až po bod, keď Irán opúšťa ako dospelá žena, tentoraz už definitívne. Nič pritom neskrýva a zároveň nič nehodnotí. Síce nám prezrádza svoje pocity, hovorí o veciach, za ktoré sa sama hanbí alebo na ktoré je hrdá, zároveň však necháva čitateľa, aby si vytvoril vlastný názor na jej osobu a konanie. Je to osobná, priam intímna sponď, ktorá sa aj napriek odlišnému kultúrnemu zážitku približuje každému aspoň trochu vnímavému recipientovi.

Každá časť Satrapiovej dospievania je popisovaná spôsobom a pohľadom, aký mala v danom období svojho života. Ako komiksová Marjane dospieva, mení sa aj jej vyjadrovanie, vnímanie a opisovanie udalostí, spôsob premýšľania a spolu s ním sa mení aj čitateľovo poznanie jej sveta. Napriek odlišným kultúrnym reáliám sa tak čitateľ necíti stratený, ale všetko odhaľuje a učí sa postupne spolu s komiksovou verziou autorky.

Tomu pomáha aj jednoduchá kresba, redukovajúca zložité politické a spoločenské situácie a vnútorné prežívanie autorky do síce jednoduchých, ale silných obrazov. Je to práve simplistická čiernobiela kresba, ktorá umožňuje čitateľovi dofarbiť jednotlivé obrazy do subjektívnejšieho zážitku. Ktokoľvek sa tak dokáže s komiksovou Marjane bez problémov stotožniť.

Komiks obsahuje minimum abstraktných obrazov. Isteže, občas sa tu objaví niekoľko scestných či skôr detsky prehnaných predstáv hlavnej hrdinky, vo väčšine prípadov však vidíme skôr reálne situácie a zážitky. Okienka dej skvele časujú, výborne oddelujú jednotlivé dni, týždne, mesiace a celé životné obdobia. Tu dám *Persepolis* do priameho kontrastu s komiksovým spracovaním *Dennika Anny Frankovej*, ktorý, naopak, mnohými abstraktnými obrazmi, predstavami a snami hlavnej hrdinky takmer prekypoval, až stieral hranice medzi skutočnými zážitkami postavy a výplodmi jej fantázie. Satrapi je jednoducho omnoho faktickejšia, priamočiarejšia, jednoznačnejšia a jej komiks sa aj preto číta omnoho ľahšie. Tu sa však zrejme najväčšmi prejavuje fakt, že sama svoj osobný príbeh nakreslila, napísala a rozdelila do okienok. Aj preto je nám Satrapiovej príbeh taký blízky. A v súčasnej lokálnej aj geopolitickej situácii je azda ešte aktuálnejší ako doposiaľ.

ŠATKA

TOTO SOM JA, KEŠ SOM MALA DESAŤ. BOL ROK 1980.

A TOTO JE FOTOKA NAŠEJ TRIEDY. SEDIA ČIERNO NALEVO, TAJEŽE MA NEYIDRO. ZĽAVÁ DOPRAVA: GOLWAZ, MAHŠÓ, NARÍN, MINNA.

V ROKU 1979 VYPUKLA REVOLÚCIA, KTORÚ NESKŇOR NAZVALI „ISLAMSKÁ“.

A POTOM PRÍŠIEL ROK 1980: PRVÝ ROK, KEŠ SA V ŠKOLÁCH MUSELA POVINNE NOSIŤ ŠATKA.

NEHOSILI SME ŠATKU RÁDY, NAJMÁ PRETO, ŽE SME NECHÁPALI PREČO.

ALE AJ PRETO, LEBO ROK PREDTÝM, V ROKU 1979, SAE CHODILI DO FRANCÚZSKEJ LAICKEJ ŠKOLY.

KDE BOLI SPOLU CHLAPCI AJ DIEVČATÁ,

A POTOM ZRAZU V ROKU 1980...

SÚ SYMBOLOM SVETOVÉHO KAPITALIZMU

DEKADENCIA

NÁM ZAMALILI HLAVY A ODELILI NÁS OD KAMARÁTOV.

A BOLO!

Desivo presné paralely

Persepolis ukazuje, že situácia, v ktorej sa aktuálne nachádzame, nie je jedinečná. Stala sa už mnohokrát v mnohých častiach sveta. Spoločenské nálady voči ukrajinským utečencom v našich krajinách nie sú nepodobné spoločenským náladám iránskeho obyvateľa voči utečencom z inej časti ich vlastnej krajiny. Politické extrémny v našej vlastnej vláde, ako aj vo vládach okolitých krajín, nie sú nepodobné politickým extrémom, ktoré zaviedli Irán do desiatky rokov trvajúceho teokratického režimu, z ktorého sa aj napriek snahám bežného obyvateľstva dodnes nedostal. Iránsky teokratický režim a všetky jeho prejavy sú až príliš podobné režimu, ktorého sme sa z väčšej časti zbavili pred tridsiatimi rokmi. Teokratické smerovanie Iránu, hlavne v prvých mesiacoch po úspešnej iránskej revolúcii, nás varuje pred našim vlastným možným politickým smerovaním. Tieto paralely z komiksu nemo kričia malými literami v bielych bublinkách uprostred čiernobielych okienok. Satrapi pritom nekáže, neodsudzuje, nevhadzuje nám to do očí. Iba ticho spomína a komentuje vlastné zážitky.

V tejto súvislosti stojí v miernom kontraste informačne bohatý doslov Juraja Malíčka, ktorý na jednom mieste parafrázuje Roberta Crumba a jeho vyjadrenie, že komiks je „ideálna umelecká forma na to, ako byť osobný, čo najosobnejší, a pritom čitateľa neunavovať ani narcizmom, ani samožerstvom, ani falošnou úprimnosťou,“ potom, čo v úvode svojho textu všetky tieto vlastnosti ukazuje. Na druhej strane tým dokonale ilustruje práve toto tvrdenie. Možno vďaka tomuto kontrastu je to vhodná bodka za veľmi osobným rozhovorom, ktorým Satrapiovej príbeh rozhodne je. Doslov zároveň vysvetľuje zaujímavé reálie týkajúce sa nielen vývoja komiksu ako formy a autobiografického komiksu ako žánra, ale predovšetkým francúzskeho vydavateľstva L'Association, ktoré vydalo prvý diel série *Persepolis* v roku 2000.

Pravda, láska, sloboda

Celým komiksom sa ťahá jedna neustále sa objavujúca idea. Je to idea slobody, ktorá nie je samozrejmosťou. Slobody, za ktorú treba neustále bojovať. Slobody nielen verejnej, nielen viditeľnej, ale aj osobnej v súvislosti so vzťahom k sebe samým. Slobody ako univerzálneho pojmu. *Persepolis* vyvoláva neustále otázky a núti k zamysleniu. Dokazuje tak, že komiks je skutočne samostatne stojaca umelecká forma, ktorá, ako to píše Juraj Malíček v doslove, „znesie veľa“.

Persepolis je stále aktuálny. Jeho dôležitosť časom nielenže neklesla, ale predovšetkým pre nás v „strednej“ Európe je ešte väčšia ako doposiaľ. Brak si na jeho slovenské vydanie skrátka vybral najvhodnejšiu dobu. Marjane Satrapi nás svojím životným príbehom učí, že keď veci vyzerajú beznádejne, treba sa snažiť najväčšími. Že o slobodu a pravdu treba neustále bojovať. Že nie každá revolúcia musí byť verejná a nie každé rebelantstvo musí byť viditeľné. Predovšetkým však to, že ide o univerzálne idey, ktoré prekračujú hranice, kultúry aj náboženstvá.

Komiksový *Persepolis* by mal byť povinným čítaním. Prístupne, ľahko, zároveň však osobne a hlboko diskutuje o vážnych témach a na prvý pohľad zložitých konceptoch a nastavuje zrkadlo nielen celej našej spoločnosti, ale predovšetkým osobne každému čitateľovi, ktorý ho dostane do rúk. Či sa nám ten obraz páčiť bude alebo nie, už záleží od nás samých. KR

Jana Geržová, Daniela Čarná, Juraj Čarný:
Ladislav Čarný
Bratislava: Kruh súčasného umenia Profil, 2022

Epicentrum, 2010, videoinštalácia, tri modliace sa deti

Výzva do dialógu

Rozsiahla monografická publikácia o výtvarníkovi a pedagógovi **Ladislavovi Čarnom** spláca dlh bohatej a kontinuálnej tvorbe, ktorá doposiaľ, na rozdiel od iných členov výtvarnej skupiny A-R, nebola komplexne spracovaná.

✚ Ján Kralovič

Publikácia je rozdelená do deviatich kapitol, ktoré rámcujú jeho intermediálny prístup k umeniu. Už ich názvy ako *Od citácie k postprodukcii*, *Mimikry a príbuzné javy*, *V zajatí zrkadiel*, *Od premeny materiálov k transformácii významov* alebo *Text versus obraz* prezrádzajú, že tvorba autora a interpretačné hľadisko autorky textu **Jany Geržovej** sa výrazne zameriavajú na umeleckú komunikáciu; na formy semiózy a chápanie umeleckého diela ako výtvarného znaku. Zároveň sa Čarný často vyrovnáva s obrazmi minulosti; s dielami z dejín umenia, s ktorými buď vedie polemiku, alebo ich výtvarne kontextualizuje a analyzuje.

Hlboké reflexie života

Ladislav Čarný (1949, Žilina) je tvorca, ktorý si je vedomý svojho napojenia na kontinuálny vývoj umenia, ale zároveň je neustále schopný intelektuálne hlbokých reflexií aj života a tém súčasnosti. Vždy sa tak uňho deje so zmyslom pre zodpovednosť k vlastnej tvorbe a s poznaním reflektovanej problematiky.

V roku 1974 absolvoval odbor maľba Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave. Výraznejšie vstúpil na scénu po roku 1979, keď po pobyte v Poprade, kde sa načas presťahoval z rodinných dôvodov, prišiel do Bratislavy. V tomto roku prijal pozvanie zúčastniť sa ako hosť na polooficiálnej výstave v Slovenskej akadémii vied na Patrónke (na pozvanie Františka Mikloška). Tu dochádza k hlbšiemu napojeniu na skupinu bývalých absolventov SŠUP a formovaniu budúcej Skupiny Avance-Retard (skrátene: Skupina A-R).

Od roku 1983 začal pracovať na projekte s názvom *Mimikry*. Inšpiroval sa procesmi premien prebiehajúcimi v ríši živých organizmov. Vytváral diela založené na maliarskych transformáciách, ktoré evokujú nutnosť prispôsobenia sa človeka v rôznych životných i psycho-spoločenských situáciách.

V roku 1984 je po prvýkrát pozvaný zúčastniť sa na formáte bytových výstav, iniciovaných výtvarníkom Deziderom Tóthom pod názvom *Majstrovstvá Bratislavy v posune artefaktu*. Tie boli založené práve na výtvarnej parafráze vybraného diela z dejín umenia. Prezentoval tu aj zrkadlový objekt *Konštrukcia z troch deštrukcií*, v ktorom metaforicky – prostredníctvom princípu svetla a tieňa – približuje jednu zo základných kresťanských hodnôt: odpustenie.

Čarného tvorbu 80. rokov charakterizuje intenzívny záujem o médium svetla, zrkadlové efekty (napr. diela *Okno*, *Kubistický portrét*, *Uzol*, *Salvador Mundi I.* a i.) a optické ilúzie. V nasledujúcej dekáde prevažuje práca s objektom, projektovaným obrazom i textom alebo readymadom (napr. cyklus *Relikviárov*). V nultých rokoch jeho heterogénna tvorba ešte väčšmi expanduje do priestoru a autor realizuje viacero intermediálnych inštalácií (*Ready Movies*, *Epicentrum*, *Žehlenie pre mužov* a i.).

V poslednom období sa vracia k maľbe, výrazne napríklad vo výstave *Schrödingerova mačka – Mačkin Schrödinger* (Galéria 19, Bratislava, 2017), ktorá zhodnotovala Čarného záujem o iluzivnosť maliarskeho média i motív zrkadlenia.

Maska N°2, 1990, zrkadlá s preškrabanou zrkadlovou vrstvou, čiastočne matované ručným brúsením, šošovka, zväčšovacie zrkadlo, 55 × 45 × 5 cm.

Bez časovej postupnosti

Ale späť ku knihe. Po stručnom úvode, pod ktorý sa spoločne podpísali umelcové deti historička umenia Daniela Čarná a kurátor Juraj Čarný, je jadro monografie venované dôsledným interpretáciám, ktoré formulovala historička a teoretička umenia Jana Geržová. Jej analýzy vychádzajú z dlhodobého sledovania Čarného tvorby, ako aj z ich viacerých vzájomných kurátorsko-autorských spoluprác. Geržovej metodika prístupu k tvorbe nepostupuje striktno chronologicky, ale prostredníctvom reflexií jednotlivých tematických okruhov. Prechádza stratégiami Čarného tvorby a dôsledne interpretuje jednotlivé diela, často v širšom kontexte analógií.

Hneď v úvode autorka upozorňuje, že jednotlivými dielami sa nezaobera v časovej postupnosti, ale text „uvádza kapitola *Od citácie k postprodukcii*, ktorá mapuje jeden z kľúčových segmentov jeho tvorby a končí sa kapitolou *Malba v hlavnej úlohe*, ktorá by teoreticky mohla stáť na začiatku a nie na konci.“

Koncepcia textu, nazvaného zámerne paradoxne *Archeológia súčasnosti*, obsahuje okrem analýz aj množstvo obrazového materiálu diel, ich detailov i celkových fotografických pohľadov na inštalácie. Geržová k obrazovým reprodukciami vyberá aj fragmenty textov iných autorov/autoriek, ktorí sa Čarného tvorbe venovali. Niekedy sa až môže zdať, že publikácia je textovo príliš preťažená a kladie na čitateľa/čitateľku priveľké nároky na sústredenie.

Neúnavné hľadanie

Hutný kunsthistorický text v závere vyvažuje voľnejší žáner rozhovoru, ktorý s autorom vedú umelcové deti už spomínaní Daniela Čarná a Juraj Čarný. To umožňuje aj osobnejší pohľad a odkrytie tém, ktoré silne determinovali nielen tvorbu, ale aj život a postoje Ladislava Čarného: pôsobenie v kresťanskom disente, detstvo, študentské roky, dlhoročné pedagogické pôsobenie na Trnavskej univerzite a VŠVU v Bratislave, ako aj pôsobenie na Základnej umeleckej škole a metodická práca v oblasti výtvarného vzdelávania.

Výrazným pozitívom, dôležitým aj pre zahraničnú recepciu tvorby autora, je záver publikácie, ktorý tvorí kompletný anglický preklad Geržovej textu. Otázkou je, prečo sa neprekladal aj rozhovor, ktorý objasňuje viaceré zaujímavé momenty z osobného života i tvorby umelca. Publikáciu graficky prehľadne upravil Stano Masár a vydal ju Kruh súčasného výtvarného umenia.

Kniha o tvorbe Ladislava Čarného je dôležitou publikáciou na poli monografií o výtvarnom umení. Objasňuje východiská a stratégie autorovej umeleckej činnosti a prináša konzekventný teoretický text pre lepšie pochopenie jeho výtvarného rozmyšľania. V neposlednom rade ho približuje aj ako osobnosť, ktorá neúnavne hľadá spôsob, ako svoje hodnoty i filozofické premýšľanie nad svetom zhmotniť do podoby umeleckých artefaktov. A tie sú nielen výsledkom jeho tvorivo-intelektuálnej činnosti a estetických kritérií, ale predovšetkým výzvou do ďalšieho dialógu. **KR**

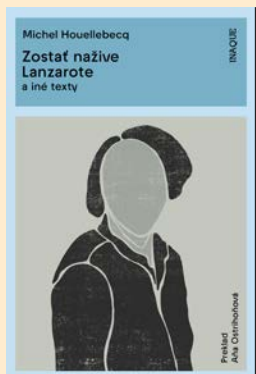
Ján Kralovič (1984)

Historik umenia, pôsobí na Katedre dejín a teórie umenia VŠVU v Bratislave. Publikuje v odborných časopisoch (*Jazdec, Ostium, FlashArt, artalk.cz, Fraktál, Profil, Vlna* a i.). Je autorom kníh *Teritórium ulica – Umenie akcie v mestskom priestore v rokoch 1965 – 1989 na Slovensku* (Slovart/VŠVU, 2015) a *Majstrovstvo za dverami* (Slovart/VŠVU, 2017).

Beatrice Salvioni: Špina
Preklad: Eva Mesárová
Banská Bystrica:
Literárna bašta, 2023

Román sleduje príbeh dvoch hrdiniek, ale aj osud talianskej spoločnosti a postavenia žien v 30. rokoch minulého storočia. Od taliansko-etiópskej vojny až po všadeprítomný sexizmus odhaľuje odvrátenú tvár dejín jednej krajiny.

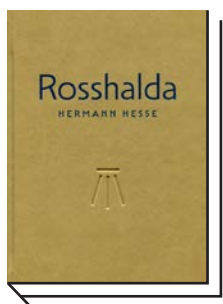

Michel Houellebecq:
Zostať nažive /
Lanzarote a iné texty
Preklad: Aňa Ostrihoňová
Bratislava: Inaque, 2023

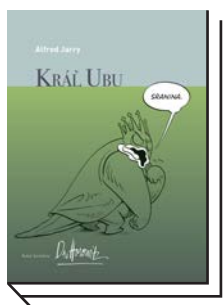
Zbierka esejí a článkov súčasného francúzskeho básnika a prozaika ponúka jeho chladný, prenikavý pohľad na aspekty modernity. Texty vychádzali v deväťdesiatych rokoch a na začiatku nového tisícročia a autor v nich píše o témach, ktoré v danom čase rezonovali vo Francúzsku.

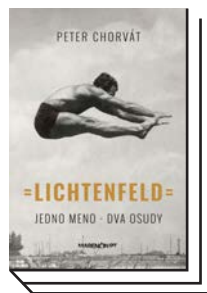
Hervé Le Tellier:
Došť bolo o láske
Preklad: Mária Michalková
Bratislava: Inaque, 2023
 Román francúzskeho autora s dvoma príbehmi lásky, dvoma neverami, dvoma príbehmi narušených rodín.

Hermann Hesse: Rosshalda
Preklad: Marián Hatala
Bratislava: Petrus, 2023
 Sčasti autobiografický román z roku 1914 laureáta Nobelovej ceny za literatúru vychádza prvý raz v slovenčine.

Alfred Jarry: Kráľ Ubu
Preklad: Albert Marenčin
Bratislava: Divadelný ústav, 2023
 Grafický román určený pre stredoškolskú mládež vyšiel ako súčasť medzinárodného projektu zameraného na spoznanie klasických divadelných diel.

Peter Chorvát: Lichtenfeld.
Jedno meno, dva osudy
Bratislava: Marenčin PT, 2023
 Monografia vojenského historika prostredníctvom osudov Imricha Lichtenfelda a jeho otca Samuela predstavuje éru, ktorá predchádzala zrodu izraelského bojového umenia krav maga.

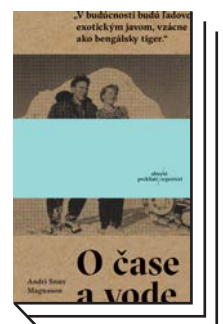
Hermann Hesse: Kúpeľný hosť
Preklad: Magda Takáčová
Bratislava: Petrus, 2023
 Zápisky z kúpeľov v Badene predstavujú autora ako človeka so zmyslom pre humor a sebaironiu. Určené boli len najbližším priateľom.

Katja Gehrman:
Medveď v meste
Preklad: Denisa Stareková
Bratislava: Ikar, 2023
 Kniha ponúka príbeh bezstarostného, trochu nemotorného medveda, ktorý si neuvedomuje, že pre ľudí a lesných kamarátov predstavuje ohrozenie.

Bianca Pitzorno:
Sen o šijacom stroji
Preklad: Mária Štefánková
Bratislava: Slovart, 2023
 Román súčasnej talianskej autorky s príbehom o mladej krajčírke z malého mesta zo začiatku minulého storočia.

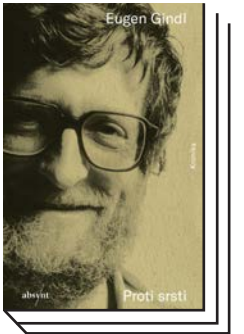
Andri Snær Magnason:
O čase a vode
Preklad: Zuzana Stankovitsová
Žilina: Absynt, 2023
 Islandský autor prepája prvky eseje, reportáže, rodinnej histórie i mytológie, aby sa pokúsil odpovedať na naliehavé otázky, ktoré kladie klimatická kríza.

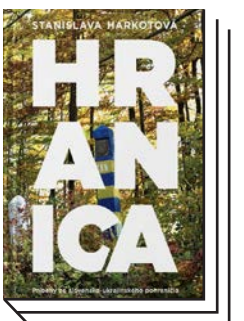
Hana Ponická: O Štoplíkovi,
kým do školy nechodil
Bratislava: Slovart, 2023
 Príbehy o korkovom panáčikovi vznikli pred 60 rokmi, ale dokážu očariť a rozosmiať aj dnešné deti.

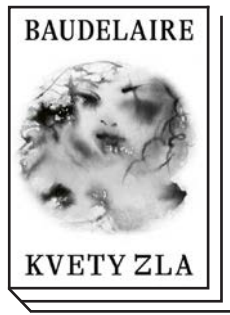
Pavol Suržin: V ťahu hrobov
Levoča: Modrý Peter, 2023
 Básnická zbierka je reedíciou zbierky, ktorá vyšla pôvodne vo Východoslovenskom vydavateľstve v roku 1969.

Eugen Gindl: Proti srsti
Žilina: Absynt, 2023
 Kniha publicistických textov predstavuje pozoruhodnú kroniku prvých desaťročí 21. storočia.

Stanislava Harkotová: Hranica
Bratislava: Ringier Slovakia, 2023
 Reportážna kniha prináša obraz rozdelenej dediny Veľké a Malé Slemence v slovensko-ukrajinskom pohraničí a príbehy jej obyvateľov po útoku Ruska na Ukrajinu.

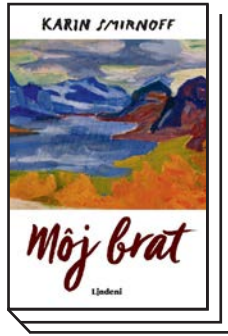
Charles Baudelaire: Kvety zla
Preklad: Ján Švantner
Bratislava: Ikar, 2023
 Básnická zbierka Charlesa Baudelaira prvýkrát vychádza v slovenčine vo svojej celistvosti s ilustráciami Andreja Dúbravského.

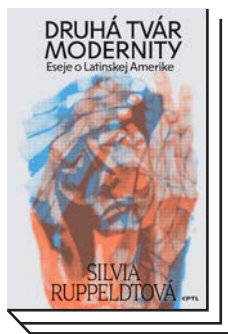
Elena Ferrante: Za okrajmi
Preklad: Ivana Dobrakovová
Bratislava: Inaque, 2023
 Kniha s podtitulom *O pôžitku z čítania a písania* obsahuje štyri eseje známej talianskej autorky o vplyvoch, zápasoch a formovaní sa ako čitateľky i spisovateľky.

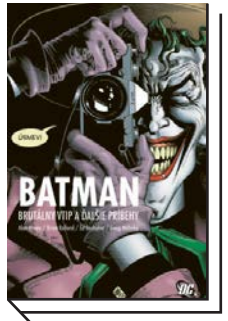
Olivier Lascar: Svet podľa Elona Muska
Preklad: Andrea Černáková
Bratislava: Premedia, 2023
 Pohľad na aktivity jedného z najbohatších ľudí sveta z vedeckej perspektívy, ktorá umožňuje realisticky porovnať jeho plány s tým, čo je zrealizovateľné.

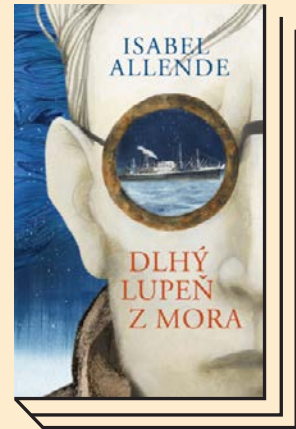
Karin Smirhoff: Môj brat
Preklad: Dominika Wittenberg Gašparová
Bratislava: Lindeni, 2023
 Debutový román švédskej autorky, prvá časť trilógie, prináša drsnú rodinnú drámu. Autorka rozbíja tradičnú štylistiku, ale aj ilúzie o láske a rodine.

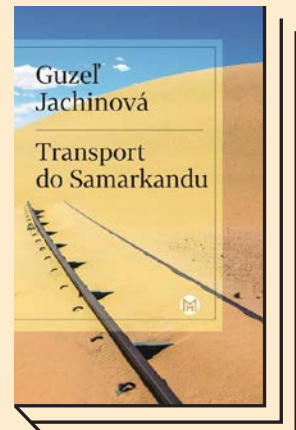
Silvia Ruppelldtová: Druhá tvár modernity
Bratislava: KPTL, 2023
 Kniha s podtitulom *Eseje o Latinskej Amerike* prináša výber textov publikovaných v dlhšom časovom rozmedzí najmä v *Slove* a *Pravde*.

Alan Moore, Ed Brubaker, Brian Bolland: Batman
Preklad: Lucia Halová
Bratislava: Slovart, 2023
 Komiks prináša dva príbehy s vysmiatym psychopatom – *Brutálny vtíp* a *Muž, ktorý sa smeje*.

Isabel Allende: Dlhý lupeň z mora
Preklad: Eva Palkovičová
Bratislava: Slovart, 2023
 Román známej čílskej autorky prináša príbeh z obdobia po vypuknutí občianskej vojny v Španielsku v 30. rokoch 20. storočia. Tehotná mladá vdova, ktorej osud sa prepletie s osudom vojenského lekára a brata jej mŕtveho manžela, sa spolu s ďalšími utečencami nalodia na loď do Čile, aby tam začali nový život.

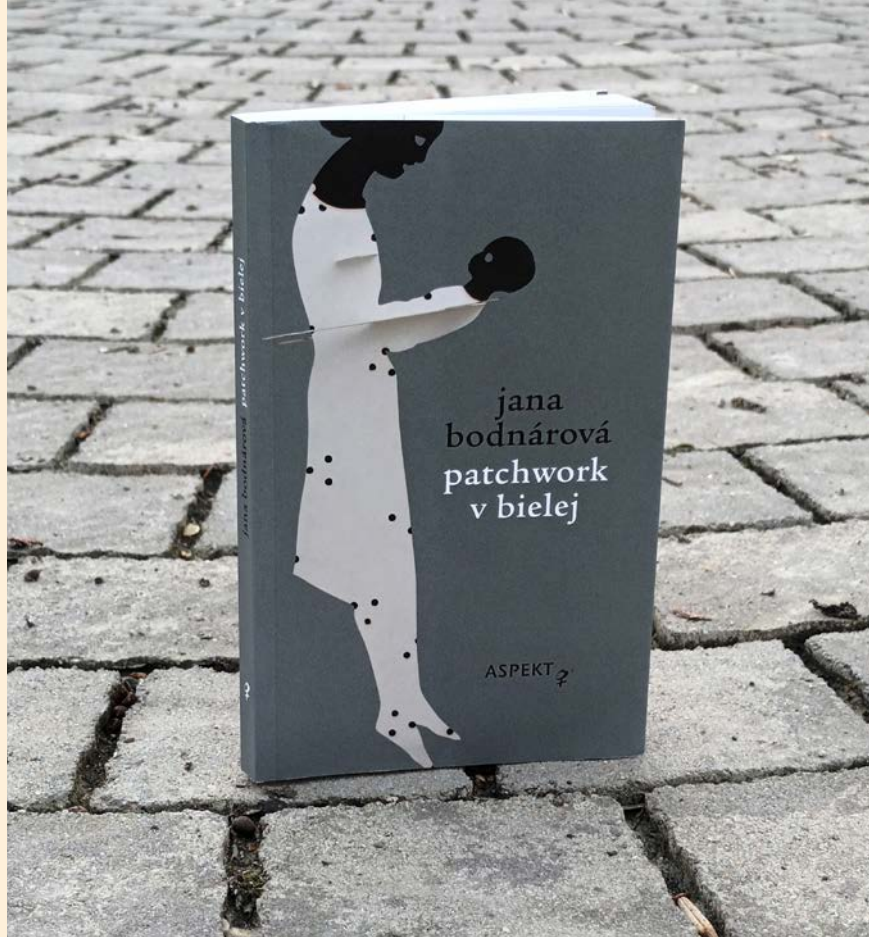

Guzel Jachinová: Transport do Samarkandu
Preklad: Ján Štrasser
Bratislava: Slovart, 2023
 Kniha súčasnej ruskej autorky s dramatickým príbehom z obdobia hladomoru na Povolží po ruskej občianskej vojne (1917 – 1922), keď v sanitárnom vlaku evakuujú vyše stotisíc detí do Samarkandu. Ich cesta sa začína v Kazani, tiahne sa cez povolížské lesy, kazašskú step až k púšti Kyzylkum a turkménskym horám.

Smrť – úplne posledné slovo?

Jana Bodnárová: Patchwork v bielej
Ilustrácie: Eva Moflárová
Bratislava: Aspekt, 2022

V najnovšej próze poetky **Jany Bodnárovej** *Patchwork v bielej*, umiestnenej v tohtoročnej desiatke Anasoft Litery, nájdeme jazyk vecný i poetický a zároveň drsný. Na to všetko sme pri tejto výnimočnej autorke zvyknutí. Je tu aj niečo inak? Protagonistami sú rozvedení manželia, Ota a Andrej, obaja lekári. Ona je anesteziologička na gynekologickom oddelení, on röntgenológ. Ich špecializácie neboli vybrané náhodne. Vystupujú trochu aj ako ich povahové charakteristiky. Andrej je racionálny, má o veciach presný a jasný obraz, kým Otú omamujú spontánne rozhodnutia, ťažšie znáša precitnutie do bolestnej reality. Rozprávanie sa začína Otiným poetickým vnímaním mesiaca november, času „Dušičiek“, spomínania na blízkych zosnulých. „Milovala (...) to, čomu hovorila botanický sen, kino v neďalekej botanickej záhrade: zeleň zimozelu, záhony medovo sfarbených chryzantém, (...) – v ich posmutnených vôňach chodila ako v spomalenom filme.“ (s. 15) Vzápätí sa jednoducho len uvedie, že v pivnici už má pripravené čečtinové vence, ktoré už roky odnáša svojim dvojčatám a rodičom. Následne nám rozprávač predostrie Andreja a jeho nenávisť k novemburu. Spájajú sa mu s ním slová ako „pluší, chlad, hmla, šmykľavosť ciest“. (s. 21) Pre neho je návšteva hrobov najsmutnejšia pochôdzka. Otino poetické oko sa zameriava (akoby trochu nasilu) na farebnosť okolia, na patchwork, ktorý je pestrý a dobré a zlé sa vždy strieda, neustáva sa iba na jednom alebo iba na druhom. Vsugerúva to aj svojej myslí, aby nezostávala na jednom temnom bode. Preto tu poetickosť nevyznieva prvoplánovo. Najsuggestívnejšia však Bodnárová nie je v takýchto poetických opisoch nálad, ale v tých častiach, kde Ota naráža na odmietanie dvojčiat; kde ju neprišívajú k sebe, ale, naopak, párajú ju zo svojich tiel, duší, myslí. „Keď začali problémy, Ota si znovu rozťahla lôžko v detskej izbe. Chcela byť natesno s dievčatami i v noci.“ (s. 78) Jej bytostná túžba dostať sa k nim, byť súčasťou ich tajného jazyka ju mučí a miestami sa zdá, že keby si neadoptovala dvojčatá, ale akoby iba jednu z nich, mohla by byť pre ňu rovnocennou, jej verným odrazom, dvojčaťom. Stala sa citovo závislou od

Jana Bodnárová v *Patchworku v bielej* pracuje s nápaditými situáciami, s dvomi reakciami na atypické rodičovstvo i s témou materstva. Ide rovno do stredu vecí, ktoré sú vážne.

lásky dvojčiat. Od ich pozornosti. Na konci, po ich smrti, sa jej dom zrúti pri povodniach. Takáto vizuálna paralela s jej vnútorným prežívaním je blízka filmovej reči. *Patchworku v bielej* táto filmovosť neublízuje, odzrkadľuje autorkino výrazné vizuálne cítenie. Ota je nútená prijať ponuku od bývalého manžela Andreja na istý čas prísť k nemu. Vzdialení manželia sa k sebe aspoň fyzicky priblížia až ďalšími tragédiami (Andrejova druhá žena zomrela), nie smrťou svojich detí. Motív rozdelenia a „nedobrovoľného“ návratu Oty a Andreja (neiniciovanej ani jedným z nich) je prirodzený. Ostáva otvorené, čo znamená návrat k niekomu, v kom žije rovnaká jazva. Dvojčatá žili iba na 30 stranách, ale zasýtli čitateľa zvedavého na ich vzťah k nevlasťným rodičom a na okolnosti ich úmrtia. Rozprávanie o manželských začiatkoch Oty a Andreja a o živote s adoptovanými deťmi je komplexné, zjavujú sa pred nami plnokrvné postavy, hoci ide o jazyk hutný, úsporne narábajúci s opisom vnútorných motivácií či rozpätím dejových zvrátov. Na rozdiel od predchádzajúcej *Kože* hlavná ženská protagonistka sa neživí umením, no zostáva milovníčkou umenia so slobodnou dušou. Jej stret s prísne duchovne založeným svokrom (farárom) však nevyznieva čiernobiely, s jasným víťazstvom jedného či druhého postoja. Ota si napríklad vo svokrových

poznámkach na kázeň nachádza podnetné myšlienky o smrti a úzkosti zo smrti.

Smrť sa spomenie na začiatku, keď nám rozprávač jasne povie, za kým obaja bývalí manželia chodia v novembri na cintorín a potom sa objavuje v nepravidelných intervaloch už len ako slovo, ku ktorému má Ota jasne zadefinovaný negatívny vzťah, resp. vzťah založený na popieraní a odmietnutí nechaf sa smrťou obariť. „Varovala kamarátku (na večierku, pozn. D. M.), že v tejto spoločnosti sa nebude hovoriť o smútku a kto vysloví slovo smrť, ide z kola von.“ (s. 22) Bolo to krátko po tragickej smrti ich spoločnej kamarátky.

Po smrti dvojčiat sa Ote rozpadol život a forma knihy tento rozpad reflektuje. Nasleduje už len niekoľko krátkych odsekov rozdelených prázdnymi stranami. Ilustrácie **Evy Moflárovej** vynikajúco ladia s Bodnárovej textom. Sú to výstrižky z papiera, čiže fragmenty vytvarované životom, ktorých kompozícia sa mení vzhľadom na perspektívu.

Patchwork v bielej pracuje s nápaditými situáciami, s dvomi reakciami na atypické rodičovstvo i s témou materstva. Bodnárová ide rovno do stredu vecí, ktoré sú vážne. S ukrutnou stručnosťou opíše aj tie najcitlivejšie momenty. Je stručná, no netichajúca.

✦ **Dominika Madro**

Slovo spojené s obrazom alebo naopak

Ján Kudlička: *Denníky*
Kordíky: Skalná ruža, 2022

Ján Kudlička je známy v oblasti výtvarného umenia (maliar, sochár, fotograf) aj slovesného umenia ako autor a občas i spoluautor. V knihe *Atmosféry* (2019) je básnikom, ilustrátorom i maliarom svojej poézie. V *Denníkoch* je prozaikom. Už obal knihy svojou formou a verbálnymi údajmi napovedá, že v *Denníkoch* ide o deväť teritórií, z toho dve krajiny a sedem mestských prostredí. Grafik a dizajnér Pavel Choma dal knihe jednu z možných podôb notesa či záznamníka, do ktorého si človek svoje denné dojmy, zážitky, príbehy môže zapisovať. Sú to napríklad načrtnuté linajky, dátumy, miesta, dokonca hodiny v nadpisoch Kudličkových textov. Ako už naznačuje výpočet teritórií na obálke knihy – pobudneme spolu s autorom v Prahe, potom je to Toronto, ideme z mesta do krajiny Egypt a potom do Berlína, Petrohradu a späť do štátu (Taliano), do New Yorku, Londýna a cesta sa končí vo Viedni. Na prvý pohľad zvláštne usporiadanie aglomerácií, ale zdá sa, že to nemá nijakú symbolickú či metonymickú hodnotu, iba ak načrtnutie kruhov či elíps po guľatej Zemi.

V knihe *Denníky* sú dve prelínajúce sa časti. Jedna textová, z nej si príjemca môže vybrať kapitolku, ktorú chce a pritom nestratí nijakú nadväznosť, chronológiu; každý text Kudličkovej knihy je v podstate samostatnou časťou a súčasne časťou celku. Druhá oblasť recepcie *Denníkov* – to sú výtvarné časti na 33 stranách zo 118-stranovej knihy. Sú v prvom rade samostatnými výtvarnými dielami – farebnými fotografiami (Ján Kudlička), ktoré majú podobu malieb, koláží, sú kompozične pútavé, zaujímavé, nútia premýšľať, dopovedať zobrazené. Verbálna stránka sa od výtvarného videnia sveta v tejto knihe ťažko oddeľuje, obraz sa tu spája so slovom a atmosférou predstavovaných krajín.

Pri čítaní denníkových záznamov nám prichodí na um flanér – mestská postava, ktorá sa prechádza miestami, kam chodí minimum ľudí, poznáva málo známe, objavuje to, čo si bežný chodec či návštevník nevníma, to mu prináša reflexie, asociácie, a tak vytvára akúsi biografiu miest a území. Z veľkej časti to platí aj pre Kudličkove denníky. Jeho zapisovateľ (autor, rozprávač) je naozaj niekedy sám, ale častejšie používa namiesto 1. osoby singuláru 1. osobu plurálu, keď je súčasťou istého kolektívu. Ide o pohyb v exteriéroch i interiéroch, o galérie,

múzeá alebo časti jednotlivých miest s výtvarne zaujímavou architektúrou. Kudlička síce zvolil denníkové záznamy, ale ony majú často aj silnú podobu uzavretých, krátkych próz – príbehov. Podrobné vykreslenie pre Európana exkluzívnych miest a krajín je znamenité, zaujímavé. Kudlička vie do opisov dať aj jemné napätie, takže príjemca číta niekedy naozaj i napínavé príbehy.

Vymenovať čo i len časť toho, čo Kudlička – flanér navštívil, čo videl, zažil, menovať osobnosti a osoby, s ktorými sa stretol, to by bola dosť objemná príručka. Nehovoriac už o komentároch, reflexiách a poetických pasážach knihy, v ktorých Ján Kudlička nezaprie fakt, že je aj básnikom. A v tom všetkom je prítomné obrovské množstvo informácií, reálií, faktov z nedávnych rokov cestovania epického hrdinu, ale i z histórie dejín umenia a z prírodných vied, čo dáva knihe aj náučný charakter. V textoch je veľa osobností najmä z oblasti kultúry, no všima si a dáva priestor i jednoduchým ľuďom, s ktorými sa stretáva na uliciach, v krčme, v doprave. Pozorovanie je častejšie selektívne, detailné, nie široké, ale intenzívne. Kudlička má totiž veľký zmysel pre detail vo všetkom, dokonca by sa dalo povedať, že používa spôsob *pars pro toto*.

Knihu nazval *Denníky*, ale sú to skôr „ročníky“ či „mesačníky“, pritom si dáva záležť na časových detailoch dní a hodín. Pri pohybe Prahou je to rok 1995, v Toronte ide o nie celý mesiac (jún) roku 2001, v Egypte sa pohybuje od októbra a v novembri roku 2003, ale aj v januári 2007 a jeden deň februára je nevročný. V tom istom roku, ale až v decembri je v Berlíne. V skorej jari 2005 v Petrohrade a zápisy z Talianska v roku 2013 (august, september, ale aj september 2014) nazval úvahami. V roku 2015, v 2. polovici januára, je v New Yorku, v 2. polovici júna 2017 v Londýne a svoje „cesty“ završuje niekoľkými decembrovými dňami vo Viedni. Tento spôsob pripomína aj cestopis a má teda i svoju poznávaciu rovinu.

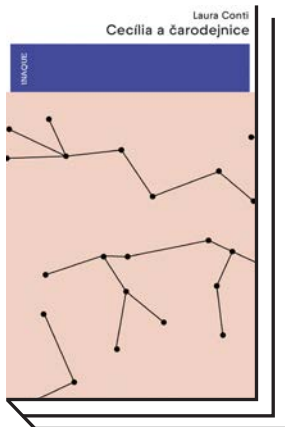
Už v básnickej knihe *Atmosféry* sa pohyboval v prírodnom prostredí aj v mestách, v jeho veršoch je šťastie i cudzina. Tú naplno zobrazil vo svojich *Denníkoch*. Kudlička má nadanie na hodnotenie – ľudí, postáv v divadelných hrách, hudobníkov a ich skladby i hru na hudobných nástrojoch. Všima si architektúru, navštevuje múzeá a galérie. V tej súvislosti kvalifikuje výstavy, tvorbu jednotlivých umelcov – výtvarníkov. A vidí veľa, je vo svete, stretáva sa s osobnosťami i bežnými ľuďmi, komentuje situácie, charakterizuje videné; v priestore, ktorý si všima, stváruje i pokoj. V jeho predstavách sú akoby naozajstné obrazy krajiny, miest, po ktorých kráča. Do priestoru dáva okrem reality aj predstavu svetla, tmy a farieb, tieňov, pohyb a zvukov – naozajstnej hudby či zvuky prirodzeného pohybu v priestranstve. *Summa summarum* – kniha Jána Kudličku *Denníky* je originálna, zaujímavá, hodnotná a najmä svojim vnútrom esteticky príťažlivá.

✦ Gabriela Rakúsová

Hľadanie ľudskosti vo vyludnenom Miláne

Laura Conti: *Cecília a čarodejnice*
Preklad: Ivana Hlubocká
Bratislava: Inaque, 2022

Román **Laury Conti** vyšiel po prvý raz v taliančine pred šesťdesiatimi rokmi a slovenskému čitateľovi ho podobne ako ďalšie zaujímavé staršie tituly (*Viem, prečo vtáčik v klietke spieva* Maye Angelou, *Zúfalé postavy* Pauly Fox či *Čierne šaty s perlami* Helen Weinzwieg) prináša vydavateľstvo Inaque. Jeho autorka pracovala ako lekárka a celý život sa politicky angažovala – napríklad v oblasti ochrany životného prostredia. Aj rozprávačkou **Cecílie a čarodejnic** je doktorka, do ktorej Laura Conti priznane vložila časť zo seba. V jedno sporné augustové leto koncom päťdesiatych rokov sa náhodne zoznámila so smrteľne chorou tridsiatničkou Cecíliou a jej dcérkou Teou. Toto stretnutie rozčerí hladinu jej zabehaného života a uvažovania. Cecília je nevzdelaná žena z dediny, akosi ešte patriaca do „starého sveta“ mystických vzťahov a magických súvislostí (s. 47), zatiaľ čo rozprávačka je vyštudovaná lekárka s knižnicou plnou filozofických a odborných titulov. Vzdelaná, racionálne uvažujúca mestská žena priťahuje práve Cecíliu naivitu, nevinnosť a priehľadnosť, na ktorých vybuduje svoje sympatie a súcit. Takýto obraz Cecílie však značnú spochybňovať rozličné do neho nezapadajúce aspekty

jej správania, ako napríklad odkladanie hospitalizácie pod všemožnými výhovorkami. Dve ženské postavy sa k sebe približujú a opäť sa vzdalujú – napriek snahe Cecílii porozumieť rozprávačke na nej neustále niečo uniká, čo prináša zaujímavú otázku hraníc nášho súcitu a náklonnosti v súvislosti s našou pohodlnosťou a vlastnými potrebami a predstavami.

Samotný dej v knihe takmer absentuje, väčší dôraz sa kladie na popis jemných odtienkov a zmien v Cecíliinom správaní a v rozprávačkinom vnímaní jej osobnosti a prežívania blížiacej sa smrti. Sama konštatuje: „Zatiaľ čo v iných príbehoch sú postavy ľudské a konkrétne, majú meno a priezvisko, stretávajú sa, opúšťajú sa a znova sa schádzajú, milujú sa a nenávidia, hádajú sa, tvoria protiklady a zúfajú si z nich, tu sú, naopak, názory, myšlienky, pocity, úmysly, náklonnosti a neurčité dojmy, ktoré sa ako nehmotné postavy hýbu a stoja, križia sa a rozchádzajú.“ (s. 100) O rozprávačke sa za celý čas dozvieme len málo – nepoznáme jej meno, minulosť, vzťahy – vieme akurát, že je to nevydatá a bezdetná tridsiatnička, ktorá väčšinu svojho času venuje práci. Je nám však prístupné jej uvažovanie a spôsob videnia sveta. V jej nahliadaní na udalosti a vnímaní Cecílie cítíme určitý emočný odstup – medzi čitateľom a skutočným prežívaním pocitov stojí rozprávačkinu „rácio“ (jej rozumové úvahy o uvedomovaní si smrti, o túžbe mať možnosť slobodnej voľby, aj keď je človek smrteľne chorý, či o fungovaní súcitu). Tento rozumový chlad môže čitateľovi znemožniť prežiť katarziu, hoci román stvárňuje také emočne silné témy ako smrteľná choroba a ľudskosť v boji s etickými či profesionálnymi zásadami.

Vyzdvihla by som však autorkinu schopnosť beletristicky spracovať otázky a témy, o ktorých bezpochyby ako lekárka veľa premýšľala (prístup blízkych a spoločnosti k nevyliciteľne chorým, eutanázia), tak, aby z textu nevyčnívali a vyznievali prirodzene. Vysoko

hodnotím aj „atmosférické“ opisy vyludneného augustového Milána, schopnosť zachytiť subtílny dojmy či spisovateľkine nebanálne pozorovania a úvahy. Napríklad úvahu o tom, prečo rozprávačku v jeden letný večer na ceste do reštaurácie tak zaujala postava ženy a dievčatka, až musela zastať a otočiť sa späť k nim: „Dôvodom bola – teraz to viem – prchavá, klamlivá solidarita, ktorá akoby sa vytvorila, keď nás ostalo primálo na pustých uliciach – primálo na to, aby sa nám aj náhodné stretnutia javili ako skutočne náhodné. Boli sme v pokušení domnievať sa, že mali nejaký význam a účel (...). Inokedy, v iných časoch, býval svet vyludnený a tichý, a preto sa zdá, že v každom stretnutí stretávame sami seba: samých seba v dávnej minulosti. (...) Máme nutkanie chytiť vás za šaty a zadržať vás a v rovnakej chvíli túžime po tom, aby ste odišli, než sa hrozby zmenia na skutočnosť, než sa premeníte na neznáme a odlišné postavy.“

(s. 15 – 16)

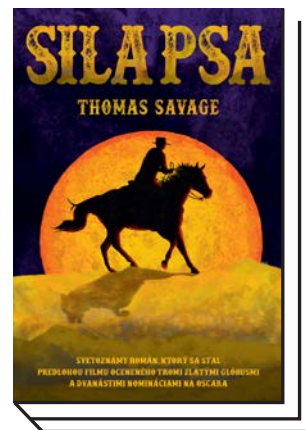
✦ Katarína Gecelovská

Vidieť láskavosť

Thomas Savage: Sila psa
Preklad: Ľubica Dvončovej
Bratislava: Grada Cosmopolis, 2022

Známy román, ktorý mnohí poznajú aj ako filmovú adaptáciu režisérky Jane Campion, bol napísaný už v roku 1967, ale jeho literárne kvality, temný príbeh a stresujúce napätie zasiahne súčasného čitateľa. V plynuľom slovenskom preklade **Ľubice Dvončovej**, v ktorom sú uvedené aj poznámky a vysvetlivky dobových reálií, spolu s doslovom **Annie Proulx** dáva slovenskému čitateľovi možnosť nielen si vychutnať akčnosť príbehu, ale aj literárny a historický kontext diela.

Román *Sila psa* amerického autora **Thomasa Savagea** je psychologickým thrillerom z westernového prostredia. Dvaja bratia, Phil a George, sú bohatí rančeri z Montany z dvadsiatych rokov. Starajú sa spolu o farmu, spávajú v jednej spálni. George je pokojný, slušný, nekomplikovaný, Phil je charizmatický, prenikavo inteligentný, talentovaný, ale aj homofóbny a zákerný. Keď sa George ožení s vdovou Rose a nasťahuje ju k sebe na ranč, Phil je zhnusený, neprijemný k Rose aj k jej synovi. Savage píše elegantnú prózu, ktorá vás opantá od začiatku až do šokujúceho konca. Rozprávač pomaly dávkuje napäté situácie, z ktorých si čitateľ sám konštruuje významy. Román je psychologickou štúdiou Phila Burbanka, ktorého hrozivá prítomnosť je hmatateľná

a nezabudnuteľná. Toto nie je obyčajný western s mačistickými čierno-bielymi charaktermi, ale drsná kniha o potlačných emóciách a vzťahoch.

Kontrast Georgeovej jednoduchosti, skromnosti a Philovej príťažlivej rozhodnosti vytvára v románe napätie, ktoré prerastie do konfliktu nielen medzi dvoma bratmi, ale aj medzi minulosťou a prítomnosťou. Phil pôsobí ako realista a ten, čo vyznáva tradície a (maskulínne) konvencie, George sa pozerá do modernej budúcnosti, snívá o autách a strojoch. Svet farmy, ktorá funguje na nemenných Philových pravidlách, kontrastuje s kvetmi vyzdobeným hotelom vdovy po intelektuálnom lekárovi.

Leitmotívom románu je láskavosť.

Doktor John Gordon hovorí synovi: „Byť láskavý znamená odstrániť prekážky z cesty tých, ktorí ňa ľúbia a potrebujú.“ (s. 53) Láskavosť doktora Gordona pôsobí ako naivita alkoholika. Georgeovu láskavosť si Phil pletie s hlúposťou. A láskavosť a inteligencia Petra je cez Philovu perspektívu prefiltrovaná ako zbabelosť a slabosť. Hodnoty Philovej patriarchálnosti a jemné spôsoby Rosinho syna sa zrazia a čitateľ je vtiahnutý do neviditeľného a nevidaného týrania. Svet ranču je vo vojne a hudba sa stane zbraňou.

Philov prirodzený muzikálny talent v hre na bendžo vysmieva Rosinu vydretú hru na klavíri: „Phil nevedel čítať noty, no ani to nepotreboval; hral podľa sluchu. Dokázal zahrať čokoľvek, stačilo to iba raz počuť a rýchlo rozpoznal skladateľov zámer a štýl.“ (131) Bendžo jednoduchým country zvukom ironizuje Rosin klavír. Phil tichým sadizmom, ignoráciou, ale aj priamym útokom týra a ponizuje Rose. Zdá sa, že jeho ostentatívna surovosť pri kastrácii zvierat, jeho pohrdanie hygienou prehlúsi Rosino aranžovanie kvetov, jej zmysel pre krásu a čistotu. Stiesňujúca atmosféra je hrozivá a preniká všetkým. Schyľuje sa k tragédii. Mimoriadne rýchly koniec čitateľa prekvapí a šokujúco uspokojí jeho túžbu po pomste. A hoci mnohé postavy pôsobia iba ako kulisy pre Phila, dej sa spočiatku vyvíja

veľmi pomaly a končí sa príliš rýchlo, literárne majstrovstvo Thomasa Savagea je magicky prítlačlivé. Obálka slovenského vydania, na prvý pohľad až detsky jednoduchá, má symbolickú hodnotu, ktorej mnohovrstevný význam čitateľ pochopí až po prečítaní. Silu psa, ktorého obraz je na hore postrehnuteľný iba pre Phila, Petra a Mustanga Henryho, si čitateľ uvedomí až v strhujúcom závere. „Vidíš svah. Čo myslíš, že videl Mustang, keď sa tam pozrel?“ „Psa,“ odvetil Peter. „Bežiacého psa.“ (s. 266)

✦ Katarína Labudová

Čo sa deje, keď Eva spí?

Francesca Melandri: Eva spí

Preklad: Mária Štefánková

Bratislava: Slovart, 2022

Debutový román talianskej autorky a scenáristky **Francescy Melandri** *Eva spí* vyšiel v Taliansku už v roku 2010, stal sa bestsellerom a v roku 2011 aj knihou roka magazínu *Elle*. Na Slovensku vychádza o 12 rokov neskôr vo vydavateľstve Slovart a v preklade **Márie Štefánkovej**. V čom je román stále aktuálny a čo môže priniesť (aj) slovenskému čitateľovi? Kniha *Eva spí* je román o zmierení. Zmierení sa s vlastným osudom a zmierení sa s minulosťou, ktorá nemusí byť vždy zrozumiteľná či prívětivá. Najmä, keď ide o osud mladého dievčaťa a neskôr i ženy – Evy. Tá v románe cestuje za svojim chorým nevlastným otcom Vitom, ktorý ju chcel posledný raz vidieť. Počas dlhej cesty vlakom sa Eva vracia do minulosti, spomína na svoje detstvo, na Vita, na svoju matku a z týchto spomienok sa pokúša vyskladať svoj životný príbeh. Po príchode za Vitom je však zase všetko inak: dostáva sa k starej nedoručenej zásielke, spoznáva Vitov nový (alebo skôr pre ňu neznámy) život a napokon i Vita, ktorý je už kýmisi úplne iným.

V románe sa však okrem Eviných spomienok vraciame aj do oveľa dávnejšej minulosti, keď Eva ešte nežila, teda do obdobia mladosti jej matky Gerdy, kuchárky v horskom hoteli. Tieto kapitoly sú v knihe označené konkrétnym rokom či rokmi, zatiaľ čo kapitoly s cestujúcou Evou autorka označila vzdialenosťou vlaku na trase za Vitom. Sledujeme tu tak dve hlavné dejové línie, v ktorých sa však pravidelne mení čas a priestor, respektíve situácie, na ktoré sa práve pozeráme. V kapitolách s Gerdou sa presúvame z kuchyne na bojisko v Hornej Adiži (Južnom Tirolsku), v kapitolách s cestujúcou Evou sa prelína prítomnosť s jej spomienkami na detstvo. Všetky príbehy, teda osudy

protagonistov, sa v knihe postupne pretínajú, Evinu prítomnosť dávajú do nových súvislostí a lepšie objasňujú jej motiváciu cestovať za Vitom. Prvotná motivácia je však zrejme: prišla si konečne vyjasniť nezodpovedané otázky jej detstva. Prečo prišla o jediného otca, ktorého poznala? Prečo ju s mamou opustil? Odpoveď je, ako vždy pri potulkách za pravdou, prekvapivá, no čo je pre Evu ešte prekvapivejšie, že mohla túto pravdu už dávno poznať, keby sa jej matka nerozhodla ju utajiť.

V románe okrem príbehov a osudov hlavných protagonistov (Gerdy, Evy a Vita) sledujeme aj politické a kultúrne premeny Južného Tirolska, ktoré bolo po 1. svetovej vojne násilne odtrhnuté od Rakúska a stalo sa súčasťou Talianska, skúmame (večne) aktuálne spoločenské témy týkajúce sa hľadania vlastnej identity, zasahovania rodiny do osudov svojich detí a prostredníctvom Gerdy nahliadame zároveň na problém slobodných matiek, na ich prijatie (respektíve neprijatie) v spoločnosti, ako i na to, ako celé bremeno rodičovstva a zväčša i vina za to zostáva na ich pleciach. Azda najdetailnejšie ilustruje tento problém situácia s Vitovou matkou, ktorej Vito predstavuje svoju novú známosť a jej malú dcérku: matka touto známosťou opovrhne a neskôr ju Vitovi doslova zakazuje. „Sestra teroristu, slobodná matka,“ škatuľkuje Gerdu v knihe, po čom dáva Vitovi ultimátum: buď ona, alebo my. Vito s Gerdou po nátlaku okolia napokon sami pripustia, že ich vzťah „nie je správny“ a nemali by byť spolu. Eva však o ich rozhodnutí nevie a zostáva zmätená. Myslí si, že Vito na ňu zabudol, odvrhol ju, no skutočnosť bola iná, komplikovanejšia. Všetko to dopĺňa opakujúci sa symbolický motív „spiacej Evy“, ktorá túto i mnohé ďalšie skutočnosti nevidí a nemôže vidieť. Sú pred ňou utajené.

Francesca Melandri je zručná rozprávačka a jej debut je pútavým príbehom plným zvrátov a možno i poučení. Je to román o zmierení, odpustení a napokon

i o tom, ako sa určité problémy a osudové črty môžu dediť z generácie na generáciu, rovnako ako napríklad zlé trávenie, depresia či krivé zuby.

✦ Matej Rumanovský

Ticho pred a po búrke

Alena Mornštajnová: Tiché roky

Preklad: Zora Sadloňová

Bratislava: Aktuell, 2022

Alena Mornštajnová, česká autorka známa aj v slovenskom prostredí predovšetkým vďaka historickému románu *Hana*, rozohráva vo svojom ďalšom knižnom titule *Tiché roky* (Host, 2019) rodinnú drámu na rozhraní fatalizmu a náhody. Ticho v názve navodzuje rozmanité konotácie – ako dobrovoľné (od)mlčanie, odcudzenie či „ticho pred búrkou“, no v každom prípade ide o ticho, ktoré je závažné a symptomatické. Časovo je príbeh zasadený do širšieho historického kontextu – nesie sa od konca druhej svetovej vojny až po pád komunistického režimu, a teda ide o konštruovanie generačnej výpovede s presahom do súčasnosti.

Dej utvárajú dve rozprávačské línie – jedna z pohľadu Bohdany, druhá jej otca, Svätopluka Žiaka. Línia Bohdany (v zmysle nomen omen Bohom daná – vytúžené dieťa) sa rozvíja prostredníctvom denníkových záznamov a zobrazuje dlhší časový úsek od detstva s milujúcou, mierne chaotickou nevlastnou matkou Belou a prísny, odťažito pôsobiacim otcom, až po založenie vlastnej rodiny.

Pasáže z pohľadu Svätopluka reflektujú nielen jeho rodinný a partnerský život, ale aj vtedajšie politické a spoločenské fenomény bytostne sa dotýkajúce nášho protagonistu vzhľadom na jeho pôsobenie v komunistickej strane. Tieto dve línie na seba nadväzujú, transpozícia medzi nimi je plynulá a v závere sa uzatvoria a prepoja do jedného cyklu. Kapitoly spolu prirodzene súvisia aj formálne – posledná veta jednej je zároveň prvou vetou ďalšej. Na prvý pohľad sa všetko odvíja lineárne – do príbehu vstupujeme in medias res scénou, v ktorej sa dvanásťročná Bohdana dozvedá o existencii neznámej Blanky, pričom tuší, že práve táto postava je v jej živote nejakým spôsobom kľúčová. Bohdana od malička cíti, akoby do rodiny nepatri-la a že všetko okolo nej je vlastne inak, a rozhodne sa preto pátrať po ľuďoch, o ktorých doposiaľ veľa nevie. Postupne sa oboznamujeme s Bohdaninou priamočiarou babičkou, umelecky nadanou mamou Evou či dobrosrdečnou Hedvi-gou a ich osudy – hoci v inej rodine

a inej dobe – nemajú ďaleko od našich vlastných.

Rekonštruovanie pohnutej rodinnej anamnézy zároveň Bohdane pomáha odhaliť jej vlastné životné smerovanie a túžby. Za zásadný pokladám vzťah otca a dcéry, ktorý by sa dal označiť ako vlažný až nevraživý, no práve to sa významne odráža na formovaní Bohdaninej osobnosti. Román je metaforou vnútornej cesty, na ktorej sa postavy musia vyrovnáť s prekážkami a znovu nájsť pevný bod v živote.

Mornštajnovej románny sú románmi vzťahov – prostredníctvom nich si čitateľ môže klásť otázky, ako napríklad: Ako veľmi sa ľudské osudy podobajú a do akej miery nás formujú iní ľudia? Je možné dostatočne poznať samého seba či „tých druhých“ alebo si každý z nás nesie v sebe tiché tajomstvo? Autorkin náhľad dokazuje komplexnosť a zložitost ľudských pováh, usiluje sa sledovať každodennosť života s rovnakým sústredením, akoby to boli epochálne udalosti, a zlomové okamihy sa zároveň dejú úplne hladko a prirodzene. Slovenský preklad **Zory Sadloňovej** nadväzuje na pôvodnú atmosféru románu. Pri konfrontácii originálu a prekladu ako čitateľ nadobúdam pocit, že oba varianty sa od seba príliš neodlišujú, je tam úsilie o zachovanie vernosti originálu, až by sa dokonca miestami žiadali drobné odchýlky. Preklad však pomerne presne kopíruje autorkin nenásilný štýl rozprávania a stavia na pôvodnej stavbe viet aj jazykovom inventári.

Tiché roky sú pôsobivou kombináciou privátneho a spoločenského, tieto životné aspekty sa nenarúšajú, ale koexistujú vedľa seba. Obdobie komunizmu je síce určujúcim prvkom ovplyvňujúcim život postáv, no oveľa väčší sa prejavujú ich vlastné rozhodnutia a ešte viac všemocný osud. Rušivým elementom románu je čiastočná predvídateľnosť; v polovici knihy sa dajú predpokladať okolnosti, pohnútky a ďalší život postáv. Nie je to však prekážkou v ďalšom čítaní, keďže dej sa odvíja plynulo a duševné

rozpoloženie postáv je zobrazené priam majstrovsky, bez toho, aby došlo k prehnanej a štylizovanej psychologizácii. Po jazykovej stránke badať dôraz na civilnosť, Mornštajnová využíva jednoduché, čitateľsky prístupné, ale obratné vety bez výraznejšej metaforiky, no s presným vypointovaním. Pre viaceré postavy je zároveň veľmi dôležité umenie – láska k hudbe je spojivo medzi otcom a milovanou prvou ženou, Bela si prostredníctvom vytvárania farebných koláží buduje fiktívny svet a uniká z neperspektívneho manželstva.

Mornštajnovej štýl má v sebe schopnosť obsiahnuť intenzitu ľudských osudov bez ruptúr, s dostatočnou dávkou empatie a súcitu. Bolestivé životné okamihy sú vyzprávvané s trpkastým podtónom, no nasvedčuje to len presvedčeniu, že taký je aj život – nemožno sa utápať v sebalútosti, treba žiť. Postavy sú nám, čitateľom, dôverne známe a nadobúdame pocit, že život sa primárne odvíja od kvality (najmä rodinných) vzťahov, no nikdy a nič v ňom nie je absolútne a jednoznačné. Napokon hlavnou tézou románu je osvedčená pravda, že v živote nemožno nič napláňovať a udržať pod kontrolou. V literatúre to možné je – *Tiché roky* si nevnucujú veľkolepé slová, ale všetko v nich spolu krásne ladí.

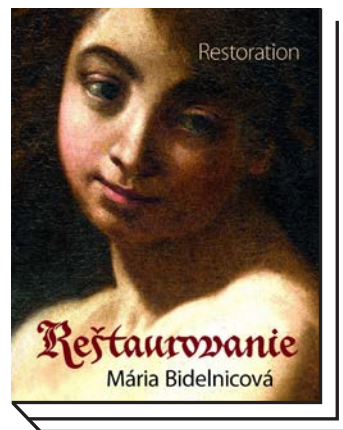
✦ **Patricia Gabrišová**

Kniha o reštaurovaní

**Mária Bidelniová: Reštaurovanie
Bratislava: Slovart, 2023**

S dielami výtvarného umenia sa stretávame na každom kroku, nemusíme sa preto vybrať ani do galérie. Keď si chceme z tejto oblasti niečo prečítať, takisto máme k dispozícii množstvo zväzkov z dejín maliarstva a sochárstva, prípadne monografií o jednotlivých umelcoch. Vieme aj to, že zub času zanecháva na umeleckých dielach svoje stopy a treba ich odstraňovať. To majú na starosti reštaurátori umenia, no nájsť knihu, ktoré sa venuje ich práci, sa nám podarí len veľmi ťažko. K ojedinelým činom v tejto sfére pripojila svoju knihu teraz **Mária Bidelniová** pod názvom **Reštaurovanie**.

O práci reštaurátorky uvažovala Bidelniová už počas štúdia na Strednej škole umeleckého priemyslu v Bratislave. Svoju odbornú prípravu potom završila na VŠVU na Katedre reštaurovania malby umeleckých a historických pamiatok. Dôležitou etapou v jej odbornom a umeleckom napredovaní bol pobyt na Istituto Centrale del Restauo v Ríme, kde mala možnosť pracovať na vzácnych

pamiatkach talianskeho umenia, poznať nové technologické postupy a zoznámiť sa s novými koncepciami tvorivých prístupov k reštaurátorskej práci.

Po návrate z Talianska bola asistentkou na Katedre reštaurovania VŠVU a zároveň pracovala na obnove oltára z kostola v Hervartove. Pri tejto práci sa presvedčila, že dôležitý je nielen zodpovedný prístup ku konzervácii, ale aj k systematickému prieskumu umeleckej pamiatky, na ktorej pracuje. Postupne odhalila, že pod malbou z 19. storočia sa skrýva dielo z obdobia gotiky. Reštaurátor sa takto stáva nielen záchrancom, ale aj objaviteľom umeleckých diel minulosti. Presvedčila sa o tom aj počas svojej práce v SNG. Celý svet ocenil prácu reštaurátorov, keď mal pred sebou po reštaurovaní rozjasnenú Sixtovu kaplnku vo Vatikáne alebo podmanivú Caravaggiovu Sv. Katarínu Alexandrijskú v madridskom múzeu Thyssen-Bornemisza. Práve maliarske spodobenie tejto svätice sa spája aj s menom Márie Bidelniovovej. Reštaurovala jej obraz od francúzskeho maliara Simona Voueta zo zbierok SNG a neskôr sa jej meno nečakane začalo spomínať aj s autorom svetoznámej Sv. Kataríny z madridského múzea Caravaggiom. Pri reštaurovaní obrazu Dávida s hlavou Goliáša, ktorý sa pripisoval viacerým autorom z prelomu 16. a 17. storočia, zistila, že ide o premalbu, pod ktorou sa skrýva iný Dávid, nápadne pripomínajúci rukopis samotného Caravaggia. Keď sa po dvadsiatich rokoch v tlači objavila zmienka, že jedna zo štyroch Caravaggiových prác z týmto námetom je stále nezvestná, položila si otázku, či sa nedotkla veľkého výtvarného klenotu. Konečnú odpoveď zatiaľ nedostala. Určovať autorstvo nečakane objavených diel starých majstrov je náročná úloha aj pre znalcov umenia. Po fiasku s bustou pápeža Pavla V. od Berniniho sa musia tí slovenskí maľ dvojnasobne na pozore. Mária Bidelniová nie je len zodpovedná a dobre pripravovaná reštaurátorka, ale aj výborná fotografka, čo jej umožnilo vybaviť knihu bohatou

fotodokumentáciou. Jej maliarsku zručnosť zase potvrdzujú mnohé výborné kópie starších i novodobých diel významných umelcov. Venuje sa aj vlastnej tvorbe, s ktorou sa predstavila na viacerých výstavách súčasných slovenských umelcov.

Ako reprezentačná publikácia o reštaurovaní mnohých obrazov s náboženskou tematikou sa kniha Márie Bidelnicovej *Reštaurovanie* ocitla medzi darmi, ktoré slovenská prezidentka odovzdala pápežovi Františkovi počas jeho návštevy na Slovensku.

✦ František Hruška

Peklo v rodinnom dome

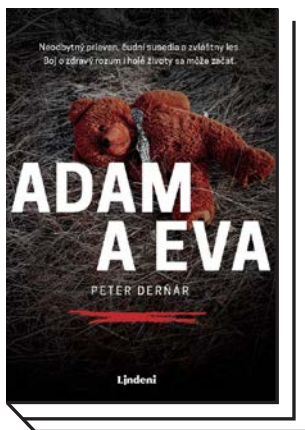
Peter Derňár: Adam a Eva
Bratislava: Lindeni, 2022

„Peklo, to sú tí druhí,“ napísal vo svojej hre *S vylúčením verejnosti* Jean Paul Sartre v roku 1944. Známy výrok býva interpretovaný tak, že situácie, keď nás druhí vidia takých, akí skutočne sme, sú pre jednotlivca nežiaduce a nepríjemné. Naša vlastná myseľ nás chráni pred skutočným obrazom. Máme svoje tajomstvá, trinásť komnaty, ktoré druhým nechceme odhaliť, a keď do nich bez pozvania nazrú, desí nás to. Podobnú tému nesie aj kniha **Petra Derňára Adam a Eva**. Derňár v nej skúma rozpad ideálneho romantického vzťahu. Ako priestor mu neslúži nejaké tajomné bezčasie a miesto mimo reality, ale na prvý pohľad obyčajný rodinný dom pod lesom, do ktorého sa nasťahuje mladá mestská rodina. Titulní Adam a Eva s dvomi malými deťmi.

Vo veľkom priestore strácajú kontakt medzi sebou navzájom, ale i sami so sebou, lebo síce zmenili miesto pobytu, no presťahovali sa aj s traumami. A kým je Adam v záhrade, Eva sama v kuchyni, každý je uväznený sám s vlastnými myšlienkami, ktoré začínajú nahľadávať ich vzájomný vzťah, navzájom sa pozorujú a namiesto toho, aby otvorene komunikovali, pozorujú sa, podozrievajú a systematicky si obracajú život na peklo. Zároveň sú niekým iným neustále pozorovaní.

Derňár obracia Sartrovu myšlienku naruby. Zatiaľ čo u francúzskeho filozofa vedie k peklu nevyhnutnosť priamej konfrontácie a komunikácie, u Derňára je to práve jej absencia. Hlavné postavy nekomunikujú otvorene, lebo sa boja, že ich partner neprijme takých, akí sú.

Čo je jedna z niekoľkých chýb Derňarovej fabuly – manželia majú dve deti, sú spolu niekoľko rokov a nevedia o sebe zásadné veci. Je jasné, že ich vzťah je

odsúdený na zánik, ak sa nestane niečo radikálne.

Derňár v novej knihe skúša iný žáner.

Po dvoch hororoch zabrusil do vŕd psychologického thrilleru. Nie je to veľká zmena, tieto žánre sa radi a často prekrývajú a stačili by len drobné zmeny v texte, aby sa *Adam a Eva* zaradili k príbehom na pomedzí týchto žánrov, ako je *Psycho*, *Mlčanie jahniat* či *Sedem*.

Štruktúra sujetu však predsa len väčšmi pripomína horor než kriminálku. Máme tajomný úvod, prvá polovica slúži na zoznámenie sa s postavami, prostredím a ich hriechmi, druhá je prešpikovaná aktmi hrôzy a na záver máme nepríjemnú bodku.

Tu naráža čitateľ na druhý problém.

Derňár otvára svoju knihu famózne, jeho jazyk je pestrý, miestami poetický a nádherne vykresľuje scény. Postavy sa však zo začiatku javia príliš ideálne. Sujet sa odvíja veľmi pomaly, na stole je priveľa možných zápletiiek a dej vlastne nikam nesmeruje. Nič sa nedeje prínajmenšom prvú polovicu. Chápem, že sa autor snaží budovať napätie pomaly, ale ja ako čitateľ som sa miestami nudil.

Potom asi v polovici príde zlom. Dej naberie šialené tempo, napätie prudko vyskočí. Od druhej polovice sa nedá odtrhnúť. Sujet postupuje miestami až prírýchlo, postavy ani čitateľ nemajú priestor sa nadýchnuť, na chvíľu sa zastavia. A pritom sú tu situácie, keď by emócie mohli viac vyniknúť.

A to je zásadný problém. Pomalé budovanie napätia Derňárovi (zatiaľ) nejde.

Je to veľká škoda, lebo kniha je to nápaditá, napínava a správne temná, len jej dlho trvá, kým príde k veci.

A to mnohých čitateľov môže odradiť.

✦ Juraj Búry

Očami nechcených

Tomi Kontio: Pes menom Mačka
Preklad: Viola Bályová
Ilustrácie: Elina Warsta
Bratislava: Stonožka, 2023

Téma bezdomovectva je v detskej literatúre nezvyčajnou témou. Zväčša sa na ňu, a to nielen v literatúre, nazerá okrajovo. Práve literatúra však môže poskytovať priestor pre prosociálne vnímanie tohto spoločenského fenoménu. Na Slovensku sa tejto problematike venuje Zuzana Csontosová, spoluzakladateľka časopisu *Nota bene*. V spolupráci s Ninou Beňovou a ilustrátorkou Danielou Olejníkovou vydala dve ilustrované knihy pre deti a mládež vo vydavateľstve OZ Proti prúdu, a to *Zatúlaný gombík* (2014) a *Sára a zázračný stôl* (2018). Najnovšie je táto téma sprostredkovaná vizuálno-verbálnou podobou v obrazovej knihe **Pes menom Mačka**. Ilustrácie v nej plnia významnú úlohu, pretože slúžia ako recepčná opora pre uchopenie náročnejšej problematiky.

Tomi Kontio je fínsky básnik, prozaik a textár, vyštudoval filozofiu a estetiku a okrem písania prózy pre dospelých sa venuje aj tvorbe pre deti a mládež. Jeho prvotina *Krídla na druhú stranu sveta* (2000) získala prestížnu cenu fínskej literatúry pre deti a mládež. Kontio je jedným z najočenejších fínskych autorov, jeho knihy sa prekladajú do viacerých svetových jazykov. Veľkej obľube u čitateľov v zahraničí sa teší aj séria štyroch obrazových kníh *Pes menom mačka* o psovi, ktorý dostal od narodenia pomenovanie mačka. Na slovenský knižný trh sa dostala zatiaľ iba prvá zo série. Jedným z cieľom literatúry pre deti a mládež je rozvíjanie emocionálnej inteligencie, ku ktorej patrí aj teória mysle. Tá sa chápe ako schopnosť človeka rozumieť vlastným emóciám, ako aj emóciám iných ľudí, je to schopnosť človeka vidieť svet očami iného. Kniha *Pes menom mačka* je vhodným podnetom pre rozhovor dospelého s detským čitateľom o ľuďoch a zvieratách z okraja spoločnosti. Kontio totiž stavia do popredia tému sociálnej exklúzie. Protagonistami príbehu sú oproti klasickým detským knihám nezvyčajné postavy: túlavý pes – kríženec borderskej kólie a laponského psa nazvaný Mačka a bezdomovec menom Kuna. Sujet príbehu autor vystaval na ich stretnutí a následnom spriatelení sa, okrem toho však obsahuje aj mnoho implicitných referencií. Odkazuje na zaužívaný pohľad na odlišnú spoločenskú skupinu, ktorá má v rámci sociálnej štruktúry nerovnomerné postavenie. To je v knihe citelne napr. v postave

afganského chrtu, vyjadrujúceho opovrhnutie inou, „neurodzenou“ rasou: „Jeden vznešený afganský chrt mi povedal, že páchnem ako nečistokrvné psisko. „A môj ušľachtilý čuch sa nikdy nemýli, pokiaľ ide o rodokmeň,“ dodal urodzený chrt a označoval si strom.“

Obraz má v tejto scéne nezastupiteľné postavenie. Pes menom Mačka sa spolu s ostatnými, čistokrvnými psami nachádza v parku, situovanom do podoby uzavretého kruhu s vysokým plotom. Medzi ostatnými psami a Mačkou je vzdialenosť, ktorá indikuje neprijatie Mačky do „kruhu vyššej spoločnosti“, a potvrdzuje jej outsiderstvo. Úsmevnou alúziou na podobu psov v tejto dvojstránke sú ľudia, ktorí sa na svojich miláčikov ponášajú vzhľadom a možno práve aj charakterom.

Kniha otvára aj tému osamelosti a hľadania vlastnej identity. Psa totiž opustí jednak otec, pri jeho narodení zomrú ostatní súrodenci a neskôr ho opustí aj mama, ktorá ho pri rozlúčke pomenuje Mačkou. Meno Mačka sa pre psa stáva pomyselnou maskou, ktorou sa má pred svetom ukryť či anonymizovať. Mačka dostáva druhú identitu „tzv. nezávislej filozofky“. No ako blúdi lesom a mestom, necíti nezávislosť, ale skôr opustenosť. Nálepka nezávislej Mačky, ktorá sa mala vyhýbať ľuďom aj ostatným zvieratám, pretože im nemala ani dôverovať, nefunguje. Mačka začína, naopak, o sebe pochybovať a otvára sa tak otázka jej pravej identity. Počas bezcieľneho túlania mestom napokon prechádza sebaopoznaním: „Nechcela som byť osamelá, možno ani nezávislá, ak to znamenalo život v ústraní“ a zároveň uvedomením, že k existencii nevyhnutne potrebujeme prítomnosť druhého.

Obrazová kniha je postavená na komplexnom vzťahu medzi obrazovou a textovou zložkou, obraz a text sa teda navzájom dopĺňajú, vytvárajú kontrast a vnášajú do príbehu mnohovýznamovosť. Obrazovú zložku vytvorila fínska ilustrátorka a grafická dizajnérka **Elina Warsta**. Ilustrácie pôsobia jemne, citlivo a nežne, čím vytvárajú protiklad k textu s príznačným naturalistickým opisom. Vidíme to napr. pri opise bezdomovca: „Tvár mal ako šmirgel“. Otvoril oči a pozrel sa na mňa. Farbou

pripomínal mŕtvy strom. Šíril sa z neho silný zápach, rovnaký ako z kanálov a odpadkových košov. V jeho rozduchanej brade by mohli hniezdiť šváby a straky.“

Obraz v tejto knihe predstavuje množstvo skrytých významov, fungujúcich ako obrazová šifra, ktorá dopĺňa či rozširuje textovú zložku. Vo väčšine prípadov figuruje aj ako obrazový protiklad. Napríklad, keď sa Mačka potuluje mestom, stretáva veselú rodinu, ale aj opusteného a smutného hudobníka, pri pochybovaní o sebe nazerá do obchodného výkladu s maskou mačky, pri bezdomovcovi menom Kuna ležia pohodenné ružové okuliare, asociujúce jeho zanevretie na idealistické nazeranie na svet; mesto ležiace na kopci, v ktorom žijú bohatí ľudia, sa na druhej stránke prirovnáva k obrovskej kope odpadu, ktorý sa z neho vyváža. Ilustrácie však prinášajú aj podnety k diskusi o diverzite. To možno badať na dvojstránke, keď bezdomovec s Mačkou putujú vlakom od západu na východ, pričom vo vlaku možno vidieť ľudí rozličného veku, vierovyznania, rasy či orientácie. Obrazovú knihu uzatvára scéna, pripomínajúca oslavu diverzity a multikultúry. V ilustrácii sa totiž nachádzajú deti v karnevalových maskách, Mačka s Kunou a prechádzajúci sa ľudia rozličných rás. Obraz tu znovu funguje na vypovedanie nevysloveného textom. Pri Mačke a Kune sa totiž pristavia deti, ktoré majú na hlavách pripevnené masky, neskrývajúce ich tváre. Symbolicky sa tak odkrýva poslanstvo o detskej duši, ktorá nazerá na ľudí a zvieratá bez rozdielu a predsudkov. Odhaľuje sa tým aj celkové poslanstvo knihy, spočívajúce v akceptácii druhých bez ohľadu na rasu, postavenie, vierovyznanie či samotný (často aj nechcený) výber spôsobu života.

✎ **Veronika Čigarská**

Knižná Revue

☞ Mesečník o knihách

Vydáva

Slovenské literárne centrum,
štátna príspevková organizácia
Ministerstva kultúry SR
IČO 31752381

Redakcia

šéfredaktor Marek Vadas,
Dominika Madro,
Daniela Balážová

Adresa redakcie

Knižná revue, Námestie SNP 12,
812 24 Bratislava,
02/204 73 518, 0918 640 831,
krevue@litcentrum.sk
www.litcentrum.sk

Obálka © Stanislav Ondruš:
Suddenly (2022)

Grafika

Vojtech Ruman
a Barbora Gavláková
Jazyková úprava
Lujza Bakošová

Tlač

ULTRA PRINT, s. r. o.
Rozširuje
MEDIAPRINT-KAPA,
PRESSEGROSSO, a. s.

Objednávky na predplatné prijíma

L. K. PERMANENT, spol. s r. o.,
Mária Škardová
tel.: 00421/2/49 111 201
e-mail: skardova@lkpermanent.sk
web: www.lkpermanent.sk
Poštový priečinok 4, 834 14
Bratislava 34, 02/4911 12 01
a ARES, spol. s r. o.,
Elektrárenská 12091, 831 04
Bratislava, tel.: 0800 141 911,
e-mail: casopisy@ares.sk

Redakcia si vyhradzuje právo
na krátenie a úpravu zaslaných
príspevkov. Názory redakcie
sa nemusia zhodovať s názormi
prispievateľov. Autorské práva
vyhradené © Knižná revue /
Slovenské literárne centrum

EV 2983/09, MIČ: 49 315

Podávanie novinových zásielok
povolené RPP
Ba-Pošta 12 dňa 21. 10. 1993,
č. j. 129/93.

ISSN 1210-1982 (tlač. verzia),
ISSN 1336-247X (online)

Knižná revue č. 5/2023 vyjde
18. mája 2023

Ročné predplatné
Knižnej Revue 24 €

Knižná Revue

➤ Mesačník o knihách

Čítanie, ktoré má zmysel

Každý mesiac vo vašej schránke s ročným predplatným za **24 €**

artis
omnis

NOVINKA JURAJA ČERVENÁKA

V SÉRII ČERNOKŇAZNÍK / ČIERNY ROGAN
VYŠLI AJ TIETO KNIHY:

www.artisomnis.sk

Odporúčame vám

Jarné knižné novinky

Dystopická detektívka, kniha o klimatickej budúcnosti či gotický román o láske. Inšpirujte sa našimi jarnými novinkami a pustite sa s chuťou do čítania :-)

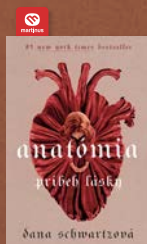

NAPÍNAVÉ
KRIMI

Púštna hviezda

Michael Connelly

Harry Bosch sa na sklonku kariéry vracia k svojmu nedoriešenému prípadu, ktorý ho aj po rokoch stále máta. Musí nájsť a potrestať vraha, ktorý pre peniaze vyvraždil rodinu s dvoma deťmi.

Anatómia

Dana Schwartzová

Edinburgh, 1817. Hazel Sinnettová fascinuje anatómia. Jack Curren kradne nebožtíkov z cintorínov a predáva ich telá lekárom či študentom, ktorí sa na nich učia. Anatómia je gotický román o anatómii lásky v tom najzvyčajnejšom prostredí.

Špina

Beatrice Salvioni

Uprostred severného Talianska, kde vládne fašizmus a silná mužská ruka, spojí dve celkom odlišné hrdinky nečakané priateľstvo. Beatrice Salvioni sleduje nielen ich príbeh, ale aj osud talianskej spoločnosti a postavenia žien v 30. rokoch.

KLASICKÉ
SCI-FI

Oceľové jaskyne

Isaac Asimov

Detektív Baley spolu s partnerom, robotickým vyšetrovateľom Oliwivom, pátra po vrahovi vesmírského veľvyslanca. Napriek trom zákonom robotiky sa hlavným podozrivým stane práve Baleyho nový partner.

Čo naozaj jeme?

Tim Spector

Tim Spector búra mýty o jedle a odhaľuje, prečo sú takmer všetky tvrdenia o ňom nesprávne. Spochybňuje stravovacie návyky, zázračné riešenia či rôzne nálepky, a nabáda nás, aby sme prehodnotili svoj vzťah k jedlu.

Veľká kniha o klíme

Greta Thunberg

Zaistiť bezpečnú budúcnosť pre život na Zemi znie ako nemožná úloha. Greta Thunberg vytvorila túto knihu v spolupráci s viac ako stovkou odborníkov, aby nám sprostredkovala ich vedomosti o kríze, ktorej čelíme.

Viac tipov na skvelé knihy nájdete na www.martinus.sk alebo navštívte niektoré z našich kníhkupectiev po celom Slovensku.

martinus